જૈન જીવનની ભેટ — બીજા વર્ષની

પવિત્રતાને પંથે.

યાને

અઢાર પાપસ્થાનકમાથી નિવૃત્ત થવાનો માર્ગ.

લેખક

શ્રીયુત મણિલાલ નથુભાઇ દોશી બી. એ.

પ્રકાશક

મોતીલાલ લાધાજી

અધિપતિ 'જૈનજીવન' પુના

આવૃત્તિ ૧લી   સન ૧૯૨૭   પ્રત ૧૫૦૦

મૂલ્ય-એક રૂપીઓ

ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મૂળચંદભાઈ ત્રીકમલાલે છાપ્યુ
ઠેકાણુ—પાનકોર નાકા—અમદાવાદ.

બે બોલ.

પવિત્રતા એ આત્માનો સ્વભાવ છે સત્ય, પ્રેમ, દયા મૈત્રી, પરોપકાર એ આત્માના સ્વાભાવિક ગુણો છે આત્મા પોતાની શક્તિ, જ્ઞાન અને પ્રેમ જગતમા પ્રકટ કરવા માગે છે પણ તે પ્રકટ કરવામા કેટલીક અસ્વાભાવિક-વિભાવિક વૃત્તિઓ નડે છે, અને તે અસ્વભાવિક વૃત્તિઓ તે પાપસ્થાનક છે જીવાત્મા પોતાનુ સત્ય સ્વરૂપ ભૂલી જઇ રાગદ્વેષ અને કષાયોને વશ થઇ અહંકાર અને મમત્વ ભાવથી પ્રેરાઇને પોતાના સ્વભાવને અનુચિત એવા અનેક પાપકર્મો આચરે છે તેને જૈનશાસ્ત્રકારોએ અઢાર વિભાગમા વ્હેંચી નાખ્યા છે અને તેમને પાપસ્થાનકો એવુ નામ આપ્યુ છે તે પાપસ્થાનકોનું સ્વરૂપ શુ છે, તેના કેવા માઠા પરિણામ આવે છે, અને તેમાથી બચવાને કેવા પ્રકારના વિચારો તથા વર્તન રાખવુ એ આ પુસ્તકમા બતાવવામાં આવ્યુ છે

જેમ સર્પનુ ઝેર ઉતારવાને તે ઉતરે નહિ ત્યાસુધી પુન પુન એજ મત્ર બોલવામા આવે છે, પણ તે પુનરુક્તિ દોષ ગણાતો નથી તેમ પરપરિવાદ, પૈશુન્ય, અભ્યાખ્યાન વગેરે એક સરખા લાગતા દોષો નોખવી વિવેચન કરવામા કોઇ સ્થળે પુનરુક્તિ થઈ હોય તે ક્ષતવ્ય ગણવામા આવશે એમ આશા રાખવામા આવે છે

આપણા આત્મામા અનત શક્તિ છે તેનું આપણને ભાન નથી આપણે કર્મનો અને કર્મની પ્રકૃતિઓનો બહુ વિચાર કરીએ છીએ, પણ આત્માના એક પ્રદેશમા અનત કર્મસમુદાયને તોડવાનું સામર્થ્ય છે, એ બાબત પર વિશેષ લક્ષ આપવાની જરૂર છે ઘણા સમયનો અધકાર એક નાની સરખી દીવાસળી નાશ કરી શકે છે તેમ જો આપણને આત્માની પવિત્રતાનો શક્તિનો અને પ્રભાવનો ખ્યાલ આવે

જો આપણે તેનુ ચિંતન કરીએ, તે અનુભવવા પ્રયત્ન કરીએ તો આપણામા એટલી બધી શક્તિ સ્ફુરે કે જેના બળથી પાપસ્થાનકરૂપ રોગો આપણે ઘણી ત્વરાથી ટાળી શકીએ માટે આપણે સ્વભાવે દિવ્ય છીએ અને દોષો તે આપણા નહિ પણ પ્રકૃતિના છે, એ વિચારનુ ચિંતન કરી આ પુસ્તકમા વર્ણવેલા અઢાર પાપસ્થાનકોથી બચવા વાચકવર્ગ પ્રયત્ન કરશે તેમા આ પુસ્તકની સાર્થકતા છે

આ પુસ્તકની હસ્તલિખિત નકલ આદ્યંત તપાસી યોગ્ય સૂચનાઓ આપવા બદલ શાંતમૂર્તિ સદ્ગુણાનુરાગી મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજીનો આ સ્થળે ખરા હૃદયથી આભાર માનું છુ

વર્તમાન સમયમા જૈન કોમના વિકાસ અને પ્રગતિ માટે નીડર પણે છતા વિવેકપૂર્વક પોતાના વિચારો પ્રગટ કરતા 'જૈનજીવન'ના અધિપતિએ પોતાના ગ્રાહકોને ભેટ આપવા માટે આ પુસ્તકની પસંદગી કરી મને મારા વિચારો બહાર કરવાની તક આપી તે માટે રા. મોતીલાલ લાધાજીનો ઉપકાર માનું છુ

છેવટે વાચકવર્ગને એજ વિનંતિ કે આમાના દરેક પ્રકરણનુ હાર્દ સમજી જે દોષ પોતાનામા હોય તે ટાળવા પ્રયત્ન કરવો દોષને ટાળવા માટે દોષનુ સ્વરૂપ સમજી લઇ તેની સામેનો સદ્ગુણ ખીલવવા પ્રયત્ન કરવો ક્ષમાનો સદ્ગુણ ખીલવવાથી ક્રોધ પોતાની મેળે ચાલ્યો જશે તેમ સરળતા ખીલવવાથી માયા દૂર થઇ જશે તેવી રીતે દરેક દોષને ટાળવા તેના વિરોધી સદ્ગુણનુ જેમ બને તેમ વધારે ચિંતન કરવુ અને તે પ્રમાણે વર્તવાને પ્રયત્ન કરવો કે જેથી તે સદ્ગુણ સમય જતા સ્વાભાવિક થઇ જશે

રતનપોળ અમદાવાદ
તા ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૯૨૭ } મણિલાલ નથુભાઇ દોશી

સદ્ગત શેઠ ચીમનલાલ ડુંગરદાસનું
સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર

કેટલાક ફૂલોમા એવા અદ્ભુત સૌંદર્ય ભર્યા હોય કે જીવનભર તેના રૂપના રંગ પીવા જ કરીએ તોય તૃપ્તી ન થાય. જેમ જેમ જોઇએ સુંઘીએ, પીઇએ તેમ તેમ વધારે ને વધારે તૃષા જાગે! એ સૌંદર્ય, મીઠાશ અને એ સૌરભના વિવેચન કલમને સ્પર્શી શકતા નથી હૃદય જ એ મીઠા ભાવો સમજી માણી શકે!

દુનિયામા અનેક ગુપ્ત રત્નો છુપાયલા પડ્યા હશે અને જગતની દૃષ્ટિએ કોઇ પણ ધમ્માધમ કે ઇમીટેશન ચમકારા માર્યા વગર કાળના ગર્ભમા વિલીન થતા હશે આવા અનેક રત્નોમા એક રત્ન હતો, કે એક ફૂલ, માનવફૂલ તે સ્વ. શેઠ ચીમનલાલ ડુંગરદાસ શાહ

આજથી ૬૬ વર્ષ પહેલા સંવત ૧૯૧૮ મા ગુજરાતમા આવેલ માણસા ગામમા વિશા પોરવાડ જ્ઞાતિમા આ પવિત્ર પુરુષનો જન્મ થયો હતો "પુતના લક્ષણ પારણામાથી જણાય" એ કહેવત પ્રમાણે તેમના પિતાશ્રી શેઠ ડુંગરદાસ અને માતાજી ન્યાલકોરના સરળ અને ધાર્મિક જીવનની તેમના પર નાનપણથીજ છાપ પડતી ગઇ, અને ક્રમે ક્રમે વિકાસ થતા એક સુન્દર જીવન ઘડી શકવાને તેઓ ભાગ્યશાળી થયા

નાનપણમા વ્યવહારોપયોગી અભ્યાસ પૂરો કરી, પોતાની નબળી પડતી જતી આર્થિક સ્થીતિને સુધારવા કેવળ ૧૬ વર્ષની નાની વયે દેશાટન કરવા તેઓ ગુજરાતની બહાર નિકળી પડ્યા હતા ફરતા ફરતા સં ૧૯૩૪ ની સાલમા પુનામા આવીને તેમણે નાનામા નાની પાયરીથી નોકરીની શરૂઆત કરી

જીવનમા મહત્વાકાંક્ષા કેવો જબરજસ્ત ભાગ ભજવે છે, એનુ આ એક જીવતુ દૃષ્ટાંત છે, કે ચીમનલાલ શેઠના દિલમા હરદમ આ હલકી નાની નોકરી કરતી વખતે પણ ભવિષ્યની પ્રચંડ મહત્વા

[illegible] જાગતી હતી, અને તેના જોરેજ તેઓ ઉંચી પાયરીએ પહોંચ્યા શક્યા હતા

સં ૧૯૫૩ મા નોકરી છોડી, ઘરનો વેપાર શરૂ કર્યો. અને સતેજ બુદ્ધિબળ પ્રમાણિકતા, માયાળુ સ્વભાવ નિરભિમાન વૃત્તિ અને જીવનની સાદાઇથી તેમણે વેપારમા વિકાસ સાધી એક પછી એક, એમ કરતા પાચ પેઢીઓ આસપાસના જીલ્લામા જમાવી આ તેમને જેવો તેવો પુરૂષાર્થ ન કહી શકાય.

દરમિયાન તેમનો ધાર્મિક અભ્યાસ વધતો ગયો અનેક સંત પુરૂષોના સમાગમ સેવ્યા જીવનને ભવ્ય ને ઉન્નત કરનારા અનેક પવિત્ર ગ્રંથો વાચ્યા અને ઉંચા વિચારો તથા રહેણી કરણીથી જીવનને સતેજ બનાવતા ગયા

તેમના જીવનને આદિથી અંત સુધી ઉજળુ રાખવાની કાળજી ખરેખર પ્રશંસનીય કહી શકાય જગતના દેખાવો આડંબરો દંભો પાપનો અને દુનિયામા ઠગવાના અનેક મોહામણા બહુરૂપીઓથી તેઓ સદાય ચેતતા રહેતા

ધાર્મિકતાની કેવળ વાતો કરી ઠગનારા આજના આ જગત વચ્ચે ધાર્મિક જીવન જીવી બતાવનાર આવા પવિત્ર પુરૂષો બહુજ વિરલ છે !

ધાર્મિક અને વ્યવહારીક ટેક, સત્ય ભાખવાની નિશ્ચળતા અને બની શકે ત્યા સુધી કોઇને લેશમાત્ર દુઃખ ન થાય તેવા વચનો ઉચ્ચારી પોતાનુ શુદ્ધ ને નીતિમય જીવન વહાવતા રહ્યા આ પ્રમાણે તેમના સરળ અને નિર્મળ જીવનની સાક્ષી આજ પણ અનેક મનુષ્યો મુક્તકંઠે તેમની પ્રશંસા કરી રહ્યા છે

પુરૂષાર્થથી પ્રાપ્ત કરેલા પૈસાનો સંઘરો કરવામા તેમણે ડહાપણ નહોતું માન્યુ પરંતુ તેમણે છૂટે હાથે પુણ્યદાન કરીને જ જીવનની સાર્થકતા સમજી લીધી દરેક તીર્થમા વિવિધ રૂપે તેમના પૈસાનો સદ્વ્યય યથાન્યાય છે કંઇક સ્થળે ભાતા રહેંચાવ્યા, ઘી, કેસર ને ફૂલની તીથીઓ બાંધી પરબડીઓ દેરાસર ઉપાશ્રય બંધાવ્યા ઉપરાંત અનેક ખાતાઓને ધર્મનો જરાય ભેદભાવ રાખ્યા વગર મદદ કરી ! આ બધી તેમના મૃત્યુ પછીની મીઠી સ્મૃતિઓ છે

સાધુ સાધ્વીને જોઇ તેઓ ગાડા અને,ભક્તિથી તેમની જરૂરીઆતો પુરી પાડે, અને પોતાના મહાન આત્માની આર્દશમય પ્રવર્તીઓથી જગતને પરીચીત કરતા ગયા

તેમના સમાગમમા આવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિ પર તેમના પવિત્ર હ્રદયની છાપ પડતી અને દુખીઓને માટે તેમના દિલમા થતો નન ... જોઇને તો આપણને નમન કરવાનુ મન થઇ જાય એવા આવો જન્માનતા !

પરતુ મેમાન ને મેહ ક્યા સુધી ' મનુષ્ય જાતિના આ એક મેહમાને પોતાની કળા સંકોરવા માડી અને ક્રમે ક્રમે સંસારના આખરે પોતાની માતૃભૂમિમા આવી સ ૧૯૮૩ મા ભાદરવા વદી ૯ ને સોમવારના પ્રભાતે છેલ્લા પ્રાણ છોડવા મહાની સમાધી સાધી

આહા ! મૃત્યુ સમયની તેમની ભાવના કેવી મનોહર હતી ! દેવદર્શન, સ્તવન અને સજ્ઝાય ગાતા ગાતા હસતા મુખે બીજી દુનિયામા ઉપડવાની તૈયારી કરતા વીતરાગ પ્રભુનું નામ લેતા જેમણે જેમણે તેમને જોયા હશે, તેમણે તેમણે તેમના આખા જીવનનો આક હ્રદયમા જરૂર ઉતાર્યો હશે !

અત સમયે મનુષ્ય પ્રભુનું નામ ત્યારેજ લઇને આનદે છે, કે જ્યારે સારૂય જીવન પ્રભુમય વિતાવ્યુ હોય ! પરતુ મનુષ્ય મરે છે ને સ્મૃતિ મુકતો જાય છે

તેમજ આપણે તે જીવાત્માની સપૂર્ણ શાન્તિ ચ્છિી તેમના ઉજ્જવળ કાર્યો અને પવિત્ર જીવનની સ્મૃતિ તાજી કરી તેમના સુપુત્ર શેઠ ચદુલાલ ચીમનલાલ તથા તેમના સુશીલ ધર્મ પત્નિ માણેકબાઈ તેમના નામને વધારે ઉજ્જ્વળ કરી તેમની માફક પોતે પણ કાઇક અમૂલ્ય પ્રભાદીઓ જગતને ધરતા રહે, એમ ઇચ્છીશુ

પુના આગશીર્ષ સુદ ૨ સવત ૧૯૮૪	}	મોતીલાલ લાધાજી તત્રી જૈન જીવન

વિષયાનુક્રમણિકા.

પવિત્રતાને પંથે

અથવા

અઢાર પાપસ્થાનકોમાંથી નિવૃત્ત થવાનો માર્ગ

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રાણાતિપાત વિરમણ

જીવમાત્ર સુખને શોધે છે જ્યાં સુધી આત્માને પોતાના ખરા સ્વરૂપનો અનુભવ ન થાય, ત્યાસુધી તેને કદાપિ ખરી શાન્તિ મળી નથી અને મળવાની નથી આત્મા પોતે જ્ઞાન સ્વરૂપી છે તેનામા અનતજ્ઞાન, અનતશક્તિ અને અનત આનદ રહેલો છે તે આત્મા પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપે જગતના તમામ પદાર્થોને—તે પદાર્થોના ગુણ અને પર્યાયો સહિત જાણે છે અને અનુભવે છે તે બાહ્ય પદાર્થોને તેમજ પોતાના શરીરોને સાધનો તરીકે વાપરે છે, પણ પોતે પોતાના સ્વરૂપમાજ આનદ માને છે ઇન્દ્રિયોના આવેશો અને મનના વિચારો રૂપી તરગો તેના પગ આગળ આવીને ભલે અથડાય પણ તે તો પોતાના ઉચ્ચ સ્વભાવરૂપ ખડક ઉપર સ્થિર રહે છે કારણકે ઇન્દ્રિયો તથા મનને બળ આપનાર પણ પોતેજ છે, માટે જ્યાં આત્મા પોતાનું બળ ખેચી લે

છે, ત્યા મન તથા ઇન્દ્રિયો શિથિલ બની જાય છે, અને તે આત્માપર પોતાનો પ્રભાવ દર્શાવી શકતી નથી આત્મા તો ઇન્દ્રિયો, મન અને વાસનાઓનો સેવક નહિ પણ સ્વામી છે આત્માના બળનો શો ખ્યાલ આપી શકાય ? શ્રીમાન્ શુભચન્દ્રાચાર્યે જ્ઞાનાર્ણવમા કહ્યું છે કે,

अहोऽनन्त वीर्योऽयमात्मा विश्वप्रकाशकः ।
त्रैलोक्य चालयत्येव ध्यानशक्तिप्रभावतः ॥

આ વિશ્વને પ્રકાશ આપનાર આત્મા અનન્ત શક્તિ વાળો છે, તે પોતાની ધ્યાનશક્તિના પ્રભાવથી ત્રણ ભુવનને હલાવવા સમર્થ છે આ આત્મશક્તિને દેવો અને અસુરો પણ વશ થાય છે, તો પછી સામાન્ય મનુષ્યો અને પશુઓની તો વાતજ શી ? આ આત્મશક્તિ આગળ મોટા મોટા નરેન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓ પણ નમી પડે છે આત્માનું પ્રેમસ્વરૂપ જ્યારે પ્રકટ થાય છે, ત્યારે તે સ્વરૂપ પ્રકટ કરનારની સમીપમા આવનારા વિરોધીઓનો વિરોધ ટળી જાય છે, એટલુજ નહિ પણ સ્વભાવથી વિરોધી પશુઓ પણ પોતાનો વૈરભાવ ટાળી શાન્ત થઈ જાય છે તેના પ્રેમની પ્રભા આગળ વેર વિરોધનું વાદળ ટકી શકતું નથી તે આત્મા પોતાના જ્ઞાનબળ વડે ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન ત્રણે કાળના બનાવોને હસ્તામલકવત પોતાની દૃષ્ટિ સમીપ એકજ સમયે જોઇ શકે છે તેના શુદ્ધ હૃદયમા દરેક બાહ્ય વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે છે, અને તેથી કોઇ પણ જાતના પ્રયાસ સિવાય તે સર્વ પદાર્થો અને બનાવોને જોઈ જાણી શકે છે, અને અનુભવી શકે છે વળી

પ્રબુદ્ધ આત્મા સ્વયંતુષ્ટ હોવાથી પોતાના સુખ વાસ્તે તેને બહારના પદાર્થો કે મનુષ્યો પર આધાર રાખવો પડતો નથી મનુષ્યોને પોતાના આત્માના દિવ્ય આનંદનું ભાન જેટલા પ્રમાણમા ઓછુ, તેટલા પ્રમાણમા તે આનંદ મેળવવા માટે બાહ્ય પદાર્થો વિશેષ રૂપમા મેળવવા ઇચ્છે છે અને મથે છે, પણ ખરા આત્મજ્ઞાનીનો આનંદ પોતાનામા રહેલો હોવાથી તે બાહ્ય વસ્તુઓના સદ્ભાવ કે અભાવમાં એકસરખી પ્રસન્નતા જાળવી શકે છે તે અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પ્રસંગોમા—જગત જેને સુખ દુખના પ્રસંગો કહે છે તેવા પ્રસંગોમા—આનંદમા રહી શકે છે આત્મા અમર હોવાથી અંતવાળી વસ્તુઓના સદ્ભાવે શું રાચે? તેમજ અંતવાળી વસ્તુઓના અભાવે ખિન્ન પણ શુ થાય? અનંત કાળનો પ્રવાસી આત્મા આ બધા સંસાર રૂપી નાટકનો પ્રેક્ષક છે દૃષ્ટા છે—સાક્ષી છે, પણ ભૂલથી પ્રેક્ષક મટી એક્ટર—નાટકનો પાત્ર બનવા જાય છે, એટલે લેપાય છે અને સંસાર નાટકમા તેને પણ અનેક ભાગ ભજવવા પડે છે

આત્મા, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે, અનંત આનંદમય, અનંત શક્તિમય અને અનંત જ્ઞાનમય છે છતા શા સારૂ ખિન્ન, અલ્પશક્તિવાળો અને બહુજ ન્યૂન જ્ઞાનવાળો જણાય છે? તેની શક્તિ, જ્ઞાન અને આનંદને રોકનારા કારણો ક્યાં છે? જેમ સૂર્યના પ્રકાશને વાદળ રોકે છે, તેમ આત્માના પ્રકાશને રોકનારાં વાદળો કયા છે? વળી આપણે પોતેજ આ આત્મા હોવાથી અને આત્મા પોતે શક્તિ, જ્ઞાન અને આનંદના સમૂહરૂપ હોવાથી શા સારૂ તે શક્તિ, જ્ઞાન અને આનંદનો આપણને અનુભવ થતો નથી?

ઉપરના પ્રશ્નનો ઉત્તર સમજવાને આપણે કેટલુંક લઇએ

હાલનું વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર આપણને જણાવે છે, તેમ આપણે અનુભવથી જાણીએ છીએ કે આપણી ચારે બાજુ હવા આવેલી છે, પણ જે વસ્તુ ચારે બાજુએ આવેલી છે તેનું આપણને ભાન હોતું નથી વળી આ હવાને વજન પણ છે અને તે દરેક વર્ગ ઇંચ (square inch) ઉપર ૫ હર રતલ છે છતા આપણને તે વજનનો ભાર લાગતો નથી પણ જો કોઇ પણ બાજુથી હવા લઇ લેવામા આવે અને ત્યા જગ્યા ખાલી થાય, તો હવાના દબાણનું તરતજ આપણને ભાન થાય, જો એક શીશામાંથી હવાના પંપ વડે હવા ખેચી લેવામા આવે, અને જો તે શીશાપર હાથ મૂકવામા આવે તો હાથ ઉપર હવાનું દબાણ એટલું બધુ થાય કે હાથમાથી લોહીની સેરો નીકળે, કારણકે ઉપરના દબાણને રોકનારું હવાનું નીચેનું દબાણ તે વખતે હોતું નથી તેજ રીતે આત્માની પૂર્ણ શક્તિઓ આપણામા છે, પણ આપણા હૃદયો બહારના પદાર્થો, વાસનાઓ અને વિચારોથી એટલા બધા ભરેલાં છે, કે તે આત્માની શક્તિઓનું દબાણ આપણને લાગતું નથી જે પળે હૃદય ઉપરથી પાપ તરફ દોરી જતી વાસનાઓ અને વિકારોનો ભાર ઓછો થઇ જશે, તેજ પળે તે સ્થળે આત્માની શક્તિઓ પ્રકટ થઇ પોતાનો પ્રભાવ દર્શાવશે. આત્માની શક્તિઓ ખીલવવાની નથી, તે તો ખીલેલીજ છે પણ તેને પ્રકટ થવામા જે અંતરાયભૂત કારણો છે તે દૂર કરવાના છે

આત્માની શકિતઓને પ્રકટ થવામા જે અ તરાય ભૂત
કારણો છે, તેને પાપ સ્થાનકો કહેલા છે તે પાપના–અશુભ
પ્રવૃત્તિના હેતુઓ છે અને જ્યાસુધી પાપ પ્રવૃત્તિના હેતુઓ
વિદ્યમાન હોય ત્યાસુધી અશુભ પ્રવૃત્તિ થવાની અને તેના
પરિણામે જે કર્મરૂપ વાદળ પ્રકટે તે આત્મસૂર્યને પ્રકટ
થવા દે નહી માટે જો આત્માની ખરી શકિતઓ પ્રકટ
કરી સ્વાનદમા મ્હાલવુ હોય તો મનુષ્યે અઢાર પાપસ્થા
નકોનુ સ્વરૂપ સમજી જેમ બને તેમ તેનો ત્યાગ કરવા
પ્રવૃત્ત થવુ તે અઢાર પાપ સ્થાનકો જૈન ધર્મમા વર્ણવેલા
છે, અને તે નીચે પ્રમાણે છે

(૧) પ્રાણાતિપાત (૨) મૃષાવાદ (૩) અદત્તાદાન. (૪) મૈથુન. (૫) પરિગ્રહ (૬) ક્રોધ (૭) માન (૮) માયા (૯) લોભ (૧૦) રાગ (૧૧) દ્વેષ (૧૨) કલહ (૧૩) અભ્યાખ્યાન (૧૪) પૈશુન્ય (૧૫) રતિ અરતિ (૧૬) પર પરિવાદ (૧૭) માયા મૃષાવાદ (૧૮) મિથ્યાત્વશલ્ય

આ અઢાર પાપસ્થાનકો આત્માના પ્રકાશને પ્રકટ થતો અટકાવે છે આ અઢારમા પ્રથમના પાચ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ મુખ્ય છે બીજા તેર ગૌણ છે પણ આ પાચને પુષ્ટિ આપી વધારે પ્રબળ બનાવે છે, તે અપેક્ષાએ તે તેર પણ પાપસ્થાનકો છે વળી આ પાચમા પણ મુખ્ય પાપસ્થાનક હિંસા છે તે બધા દોષોનુ મૂળ છે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા કહ્યુ છે કે સર્વ જીવો પ્રત્યે અહિંસા–પ્રેમ (મૈત્રીભાવ) કરીને જીવ શાન્તિરૂપ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે જ્ઞાનાવર્ણમા પણ લખ્યું છે કે —

પ્રગટે છે, અને તેથી તેવા પશુનું માસ ખાનાર પણ ક્રોધી ચીડીઓ અને અશાન્ત બને છે માસ ખાનારને દારૂ પીવાની જરૂર પડે છે, એટલે એક અનર્થ બીજા અનર્થનું કારણ બને છે માસાહાર સામાન્ય બીજા અનાજો કરતાં મોઘુ પડે છે પશુઓનો વધ થવાથી દુધ, દહીં, ઘી, માખણ વગેરે મોઘા મળે છે, અને એનીને પણ પુષ્કળ નુકસાન થાય છે પણ આ બધા કારણો કરતા સૌથી મોટું કારણ તો એજ કે પશુઓને આપણા જેવીજ લાગણી હોય છે આપણે મનની બાબતમા વિશેષ આગળ વધ્યા હોઇશું, પણ તેમની સુખદુ ખની લાગણીઓ લગભગ આપણા જેવી જ હોય છે માટે તેવા લાગણીવાળા જીવને મારી, પોતાના બાહ્યસ્વાદની તૃપ્તિ કરવી એ ખરેખર અનર્થ અને મહા હિંસક કામ છે માટે અહિંસક બનવા ઇચ્છનારે માસનો તથા માસની બનાવેલી વસ્તુઓનો જરૂર ત્યાગ કરવો જોઇએ

યજ્ઞ નિમિત્તે પશુઓનો જે વધ કરવામા આવે છે, તે પણ મોટામા મોટી હિંસા છે જે દેવી જગદમ્બા જગતની માતા કહેવાય છે, તે કદાપિ પોતાના બાળકના રૂધિરથી પ્રસન્ન થાય નહિ, અને જે પોતાના નિર્દોષ અને નિરપરાધી પશુઓ રૂપ બાળકોના વધથી સંતુષ્ટ થાય તે દેવી નામને પાત્રજ શી રીતે થઇ શકે? મનુષ્યે દેવીને દિવ્ય શક્તિને પ્રસન્ન કરવા પોતાની અદર રહેલી પાશવ વૃત્તિઓનો-જેવી કે ક્રોધ, મોહ, લોભ, મત્સર, પરનિંદા દ્વેષ વગેરેનો-ભોગ આપવો જોઈએ એક સ્થળે કહ્યુ છે કે

> यूप छित्त्वा पशून् हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम्
> यद्येव गम्यते स्वर्गे नरके केन गम्यते ॥

જો યજ્ઞ સ્તંભ છેદીને, પશુઓને હણીને, અને લોહીનો કાદવ બનાવીને—આ પ્રમાણે જ્યારે સ્વર્ગે જવાતું હોય તો પછી નરકે કોણ જશે ? માટે યજ્ઞ નિમિત્તે જે હિંસા થાય છે, તે અજ્ઞાનમૂલક છે તેનો કોઈ પણ રીતે બચાવ થઈ શકે તેમ નથી

શિકાર એ પણ હિંસાનું એક મોટુ કારણ છે શિકારી મનુષ્યો તેને એક રમત રૂપ ગણે છે પણ તે રમતમા બીજાઓના પ્રાણ જાય છે, તેનું તેઓને ક્યા ભાન હોય છે ? શરીરબળ ખીલવવાના અનેક માર્ગ છે, નિર્જીવ વસ્તુને નિશાન કરી ધનુર્વિદ્યા ક્યાં શીખાતી નથી ? પણ બીજાઓને—અનાથોને સ્વચ્છંદથી મારવામા વીરવીરોને એક પ્રકારનો ખોટો રસ પેદા થાય છે પણ શાસ્ત્રોમા કહ્યું છે કે—

उद्यत शस्त्रमालोक्य विपाद्भयविह्वलाः ।
जीवाः कम्पन्ति सर्वत्र नास्ति मृत्युसमं भयम् ।
पङ्केनापि विद्धस्य महती वेदना भवेत् ।
चक्रकुन्तकासि शक्त्याद्यैश्छिद्यमानस्य किं पुनः ॥

નિરાશા અને ભયથી વિહ્વળ થયેલા જીવો ઉગામેલું શસ્ત્ર જોઈને કપે છે, કારણ કે મૃત્યુ સમાન બીજો ભય નથી કાંટા ખૂંચી જવાથી પણ પ્રાણીને જ્યારે મોટી વેદના થાય છે, ત્યારે ચક્ર, ભાલો, તરવાર, બરછી વગેરે શસ્ત્રોથી છેદાતા પ્રાણીની વેદનાની તો વાત જ શી ?

પ્રાચીન સમયમા યુદ્ધનાં પ્રસંગે જો કોઈપણ મનુષ્ય મુખમાં ઘાસનું તરણું ઘાલે તો સામો પ્રબળ શત્રુ તેને જીવતો મુક્તો હતો. મુખમા તરણું ઘાલનાર હવે પશુ જેવો

છે, માટે તેને શું મારવો ? પણ તૃણ ખાઇને જીવનારા, ઝરાનું નિર્મળ જળ પી તૃષા શમાવનારા નિર્દોષ પશુઓની હિંસા શિકાર કે મોજશોખ નિમિત્તે થાય છે, અને વર્તમાનપત્રોમા તે બહાદુરીના કાર્યો હોય તેમ તેના લાંબા વર્ણનો આવે છે, એજ સૂચવે છે કે આપણી સમાજનું અંતઃકરણ આ બાબતોને દોષ રૂપ ગણવા જેટલુ ખીલ્યું નથી

કેવળ શરીરથીજ હિંસા થાય છે એમ નથી વચન અને મનથી પણ આપણે હિંસા કરીએ છીએ વચન ઉપર સયમ નહિ રાખવાથી આપણે ન બોલવાનું બોલીને સામી વ્યક્તિના જીવને દુઃખ આપીએ છીએ શારીરિક ઘા કરતા પણ વચનના ઘા કેટલીકવાર વધારે અસહ્ય નીવડે છે અને તેને લીધે કેટલાએક ઓશીકા આસુઓથી ભીજાતા હશે, તેનો તે વચનો બોલનારને કયા ખ્યાલ હોય છે ? જીભમા અમૃત પણ છે અને ઝેર પણ છે વાણીમા ઘાયલ કરવાની શક્તિ છે, અને ઘા રૂઝવવાની પણ શક્તિ છે માટે હિંસાના પાપથી બચવા ઇચ્છનારે વાણીમા મીઠાશ રાખવી

કવિ બાલાશકર કહે છે કે

કટુ વાણી શુણે જો તુ મીઠી વાણી સદા કહેજે,

પરાઇ મૂર્ખતા કાજે મુખે ના ઝેર તું લે જે

જૈન શાસ્ત્રમા જે પાચ સમિતિઓ કહેલી છે, તેમા એક ભાષા સમિતિ છે ભાષા સમિતિ જણાવે છે કે તે વાણી સારી રીતે બોલવી જોઈએ, તે અન્યાય યુક્ત નહિ પણ ન્યાય યુક્ત હોવી જોઇએ, તે અપ્રિય નહિ પણ પ્રિય હોવી જોઇએ, તે અસત્ય નહિ પણ સત્ય હોવી જોઇએ. જે

વાણી પોતાને પશ્ચાત્તાપ ઉપજાવતી નથી તેવી વાણીનોજ ઉચ્ચાર કરવો લાભદાયક થઇ શકે છે

મનુષ્ય, શરીરથી હિંસા ન કરે, વચનથી પણ કોઈને નુકસાન ન કરે, છતા જો તેના મનમા બીજાનું અશુભ કરવાની વૃત્તિ હોય તો તે મનવડે પણ હિંસા કરે છે

મનથી પાપકર્મ બધાય છે, અને મનથી પાપકર્મ છુટે છે. તેના પર પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિનુ દ્રષ્ટાન્ત જૈન આલમને સુવિદિત છે પોતાના મનના શુભ ભાવ વડે તે સ્વર્ગ પ્રાપ્તિને વાસ્તે યોગ્ય થયા, મનના અશુભ પરિણામ વડે બીજાને મારવાની પ્રબળ ઈચ્છા કરવાથી નરકના દુખો ભોગવવાને પાત્ર બન્યા, અને થોડાજ સમયમા તે અશુભ વિચારોને દૂર ફેકી પોતાની ખરી સ્થિતિનુ ભાન લાવી આત્મ સ્વરૂપનો વિચાર કરતા કૈવલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થયા આ ત્રણે સ્થિતિમા મન એજ મોટુ કારણ છે માટે મનથી બીજાનુ અશુભ ચિતવવુ, બીજાને દુખ થાય એવી ભાવના ભાવવી એ પણ હિસા છે કારણકે मन एव मनुष्याणां कारण बधमोक्षयो કારણ કે મન એજ મનુષ્યોને બધ અને મોક્ષનુ કારણ છે વળી આ સ્થળે એ પણ વિચારવા જેવુ છે કે જે મનમા હોય તે બહાર આવ્યા વિના રહેતુ નથી. દરેક કાર્યનો પિતા વિચાર છે વિચાર ઘટ્ટ થતા તે કાર્યરૂપે પરિણમે છે માટે જે મનુષ્યના હૃદયમા બીજાનું બુરૂ કરવાની ભાવના હશે, તે મનુષ્ય વ્હેલો કે મોડો બીજાને નુકસાન કર્યા વિના રહેનાર નથી માટે આત્માર્થીએ સર્વનુ શુભ ચિતવવુ બૃહત્ શાન્તિમા લખ્યા પ્રમાણે સદા એવી ભાવના ભાવવી કે —

शिवमस्तु सर्वजगत परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः ।
दोषा प्रयान्तु नाश सर्वत्र सुखिनो भवन्तु लोका ॥

સર્વ જગતનુ કલ્યાણુ થાઓ, લોકો પારકાના હિતમા તત્પર બનો, તેમના દોષો નાશ પામો, અને સર્વ સ્થળે લોકો સુખી થાઓ

-વદિતા સૂત્રમા પણ આપણે પ્રતિદિન બોલીએ છીએ કે

खामेमि सव्व जीवे सव्वे जीवा खमन्तु मे ।
मित्ति मे सव्व भूएसु वेर मज्ज न केणइ ॥

હુ સર્વ જીવોને ક્ષમા આપુ છુ, સર્વ જીવો મને ક્ષમા આપો. મારે સર્વ સાથે મૈત્રી છે, મારે કોઇ સાથે વેર નથી માટે હિ સાના પાપથી વિમુખ થઇ મનુષ્યે અહિ સા ધર્મનો આશ્રય લેવો કારણકે જ્ઞાનાર્ણવમા કહ્યુ છે કે

तन्नास्ति जीवलोके जिनेन्द्र देवेन्द्रचक्र कल्याणम् ।
यत् प्राप्नुवन्ति मनुजा न जीवरक्षानुरागेण ॥

આ જગતમા જીવ રક્ષા પર પ્રેમ રાખવાથી મનુષ્ય સમસ્ત કલ્યાણકારી પદ પ્રાપ્ત કરે છે તીર્થંકર, દેવેન્દ્ર, ચક્રવર્તીત્વ જેવુ એક પણ પદ નથી કે જે દયાવાન (અહિ સક) ને ન મળે માટે પોતાની આત્મશક્તિ પ્રકટ કરવા વાળા દરેક જીવે શરીરથી, વચનથી, અને મનથી કોઇ પણ જીવને દુ ખ ન થાય તેવી રીતે વર્તન કરવુ

પ્રકરણ ૨ જુ.

મૃષાવાદ વિરમણ

આ ખુ વિશ્વ સત્યથી ચાલે છે સૂર્ય, ચંદ્ર, તારાઓ પોતાની ગતિમા ચાલ્યા કરે છે તે પણ સત્યવડેજ યોગ સૂત્રના રચનાર મહર્ષિ પતંજલિએ કહ્યું છે કે સત્યપ્રતિષ્ઠાયાં વચનસિદ્ધિ જ્યારે મનુષ્યમા સત્ય પૂર્ણ રીતે સિદ્ધ થાય છે,ત્યારે તે મનુષ્યને વચનસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ તે જે કઇ બોલે છે તે પ્રમાણે થાય છે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા કહેવામા આવ્યું છે કે,

"પુછયા સિવાય પોતે બોલવુ નહિ, અને પૂછે ત્યારે અસત્ય બોલવું નહિ" Truth is the purity of speech સત્ય એ વાણીની પવિત્રતા છે પણ મનુષ્યો ક્રોધથી, લોભથી, કપટથી, અહંકારથી, ભયથી, હાસ્યથી અથવા સ્વાર્થથી કે પોતાના દોષો છુપાવવા માટે અસત્ય બોલે છે પવિત્ર આચાર વિચારવાળા મનુષ્યો પણ આ અસત્યના પાસથી સર્વથા મુક્ત હોતા નથી ગરીબ તેમજ તાલેવંત, ગૃહસ્થ તેમજ સાધુ, પુરુષ કે સ્ત્રી, બાળક કે વૃદ્ધ—આ સર્વમાં સંપૂર્ણ સત્ય બોલનાર ભાગ્યેજ જડી આવે છે જેવું મનમા હોય તેવુંજ વચનમા બોલનાર પુરૂષ યા સ્ત્રી વિરલ હોય છે આમ કહેવું તે જગતને અન્યાય આપવા જેવુ લાગે, પણ અનુભવથી આ વાતની સત્યતા જણાઇ આવશે.

અસત્યનો મોટામા મોટો દોષ એ છે કે જયા અસત્ય જણાયું ત્યા તે કહેનાર ઉપર લોકો અવિશ્વાસની નજરથી જુએ છે તેની બીજી ખરી વાતો પ્રત્યે પણ લોકોને અશ્રદ્ધા પ્રકટે છે વ્યાપારીઓ લાખો રૂપીયાના માલ ધીરે છે, તે પણ સામાની શાખ અથવા આબરૂથી આબરૂ અથવા સાખ અસત્યથી નાશ પામે છે કેટલાક મનુષ્યો તોલ માપમાં ઓછુ આપે અથવા વિશેષ લે છે કેટલાક જુઠા દસ્તાવેજો બનાવે છે, અથવા ખોટી સાક્ષીઓ પુરે છે કેટલાક જમીન, ઢોર અથવા કન્યાની લેવડદેવડમા અસત્ય બોલે છે. વ્યાપાર રોજગારમા તો જુઠા સમ ખાવા તેતો કેટલાક વ્યાપારીઓને સહજ થઈ પડયું છે વારવાર અસત્ય બોલવાથી લોકોના મનની સ્થિતિ એવી અધમ બની જાય છે,તથા તેમના અ ત કરણ એવા બુઠ્ઠા—લાગણી વગરના—થઈ જાય છે કે પોતે આ અસત્ય બોલે છે તેનુ પણ તેમને ભાન હોતુ નથી, તો પછી તે બોલવાથી પોતાના આત્માનુ અહિત થાય છે તેનો તો ખ્યાલજ કયાથી આવે ?

લોકોમાં અસત્ય બોલવાનો રિવાજ છે, એ માન્યતાને લીધે કોઇ પણ માલ વેચનારપર બીજાઓને વિશ્વાસ આવતો નથી તેથી એક વસ્તુ ખરીદવાને મનુષ્યોને અનેક દુકાને ભમવું પડે છે છતા પણ પોતે કદાચ છેતરાયો હશે, એવો મનમા સશય રહ્યા કરે છે વળી આ રીતે વસ્તુઓ ખરીદતા સમય અને શક્તિનો કેટલો વ્યય થાય છે, તે કયા લોકો નથી જાણતા તથા સમજતા ?

મૃષાવાદ,—અસત્ય કેવી રીતે અને શા કારણોથી બોલાય છે, તેના કેટલાક દાખલાઓ વિચારીએ

કેટલાક તો બડાઇ મારનારા મનુષ્યો હોય છે તેઓની સર્વ વાતો અતિશયોક્તિથી ભરેલી હોય છે તેઓ પોતાની દોલતના, સમાજમા પોતાની સ્થિતિના, મોટા મોટા મનુષ્યો સાથેની પોતાની દોસ્તીના, પોતાને મળેલા માન ચાદના, પોતાના વડિલે ભૂતકાળમા કરેલા પરાક્રમોના, અને ભવિષ્યમા તે કેવા પરાક્રમો કરી શકશે, તેને લગતા હવાઇ ખ્યાલોના સબધમા બડાઈ મારતાજ હોય છે આ હકીકતોનો અર્ધ કરતા પણ વધારે ભાગ તેઓની કલ્પના શક્તિથી તેઓએ રચ્યો હોય છે, અને સત્યના પ્રકાશમાં આ હકીકતો ટકી શકે તેવી હોતી નથી માટે સત્યના ઉપાસકે આવી ખોટી બડાઇ મારવાની ટેવથી દૂર રહેવુ જ્યારે મનુષ્ય બીજાને કાંઇ વાત કહેવા માડે છે, ત્યારે તે વાતને રસિક બનાવવાને તેના અગમા ન્યૂનતા હોય તે પોતાની કલ્પનાવડે ભરી છે, અને આ રીતે અસત્ય બોલવાને દોરાય છે

બીજા પ્રકારના અસત્યવાદીઓ દ્વેષથી અસત્ય વચનો બોલવાને દોરાય છે તેઓ બીજાઓ સબધી અપ્રિય બાબતો સાભળીને તેમા પોતાના તરફથી કાંઇક ઉમેરો કરીને જગત્ આગળ એવુ વર્ણીને મૂકે છે કે લોકો તે વાત માનવાને દોરાય છે તેઓ આ રીતે વગરપૈસાના પરનિંદા ફેલાવનારા ફેરીઆઓનું કામ કરે છે આ ગુન્હો ઘણો મોટો છે, કે એથી ચારિત્રપ્રતિષ્ઠાને થતી હાનિ ન સહન થવાથી કેટલાકે આપઘાત કર્યાના દાખલા જગપ્રસિદ્ધ છે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે સહસાત્કારે કોઇની ખરી પણ ગુપ્ત વાત પ્રકટ કરવી એ પણ સત્યનો અતિચાર છે, તો પછી

બીજાની અછતી વાત જગત્ આગળ મૂકવી તેના જેવો અનર્થ બીજો કયો હોઈ શકે? આ બધા જીભના પાપો છે, તેનાથી સત્યના ઉપાસકે ચેતતા રહેવુ જોઈએ સાનાર્ણવકાર લખે છે કે —

पृष्टैरपि न वक्तव्य न श्रोतव्य कथचन ।
वच शकाकुल पाप दोषाढ्य चाभिसूयकम् ॥

જે વચન શકાભર્યું હોય, પાપમય હોય, દોષવાળુ હોય અથવા બીજાની ઇર્ષા ઉત્પન્ન કરનારૂ હોય, તેવુ વચન બીજાએ પૂછવા છતા પણ કહેવુ નહિ, તેમ તેવા વચનો સાંભળવાં પણ નહિ

આપણને આવા વચનો સાભળવામા રસ પડે છે, તેજ આપણી નિર્બળતા સૂચવે છે આપણે બીજાના સબધમા જે અન્ય અથવા અનિષ્ટ વાત સાભળીએ તે ખરી ના પણ હોય, અને કદાચ ખરી હોય તોપણ તે વિષે ન બોલવુ એ વધારે ડહાપણ છે

કેટલાક અસત્યવાદીઓ પોતાના વચનનો ભગ કરે છે, અને કારણ પૂછતા એક યા બીજુ બહાનુ રજુ કરે છે સત્ય બોલવાથી ઠપકો મળશે, એવા પ્રસગો હોય ત્યા અસત્ય બોલવામા આવે છે નોકરોમા આ દુર્ગુણ વિશેષ હોય છે જ્યા માબાપ અથવા શિક્ષકો બહુ જ સખ્ત હોય છે, અને જ્યા સત્ય કરતા પ્રશસાને વધારે માન અપાય છે, ત્યા ઘણાં બાળકો અથવા વિદ્યાર્થીઓ અસત્ય બોલવાને દોરાય છે

એક મનુષ્ય પાંચ રૂપીઆને વાસ્તે અસત્ય બોલે છે તેનો અર્થ એજ કે સત્ય કરતા તે પાચ રૂપીઆને વધારે કીંમતી ગણે છે મનુષ્ય ધારે તો સર્વાંગ સપૂર્ણ સત્ય બોલી શકે, પણ તેને વાસ્તે ભોગ આપવા તેણે તૈયાર રહેવું જોઈએ હરિશ્ચદ્ર સત્યવાદી રહી શકયા, કારણ કે પોતે આપેલા વચનને ખાતર ભોગ આપવાને તત્પર હતા આજે હજારો વર્ષે તેનું નામ આપણી જીભપર તરી આવે છે યુધિષ્ઠિર–ધર્મરાજા કહેવાતા યુધિષ્ઠિર–અણીને પ્રસગે અશ્વત્થામા મરાયો–નરો વા કુંજરો વા–પછી તે મનુષ્ય હોય કે હાથી હોય–એટલું ધીમેથી બોલ્યા તરતજ તેમનો રથ જે પૃથ્વીપર ચાલતો હતો, તેનું ચક્ર ભૂમિમા પેસી ગયું. તે સત્યવાદી જીવે અસત્ય કહ્યુ પણ તરતજ તેના અત કરણે ડખ દીધો અત કરણ રૂપી જગજગતી તરવારે તેના મર્મસ્થળને ભેદ્યુ આ સ્થળે કોઈ પ્રશ્ન કરે કે આપણે આટલુ બધુ અસત્ય બોલીએ છીએ, છતા આપણને કેમ એકદમ અસર થતી નથી? કારણ એજ કે ઉજળે લુગડે ડાઘ લાગે. ઉજળી ભીંતપર કાળુ ધાબુ તરત દેખાય, પણ જયા બધુ કાળુ હોય ત્યાં જરાક કાળા શનો ઉમેરો થયો તો તે શી રીતે જણાય? જેણે વ્રત લીધાં હોય તેને અતિચાર લાગે, પણ જે સદા અનાચારમા રમણ કરતો હોય, તેને પાપથી પાછા હઠવાનો વિચારજ કયાથી સુઝે?

અસત્યના કેટલાક ગેરલાભ આપણે વિચાર્યા, તેજ રીતે સત્યના લાભ પણ વિચારવા જરૂરના છે સત્યથી લોકોમા આપણા પ્રત્યે વિશ્વાસ આવે છે, માન પ્રતિષ્ઠા

વધે છે વ્યાપાર રોજગાર પણ તે સાખ-આબરૂને લીધે સારો ચાલે છે સત્યવાદી મનુષ્યમા સત્યથી એક પ્રકારનું બળ આવે છે અસત્ય બોલનારા અચકાતા અચકાતા બોલે છે ત્યારે આ સત્યવાદી પુરૂષ બેધડક પોતાના પૂર્ણ જોશથી પોતાની વાત રજુ કરે છે કારણ કે તેને પોતાના સત્યપર વિશ્વાસ છે પણ આ બધા વ્યવહારિક લાભ ઉપરાત કેટલાક આધ્યાત્મિક લાભ પણ થાય છે પ્રથમ તો તેના આત્માને અન ત સ તોષ થાય છે મનુષ્ય જ્યારે રાત્રે પોતાના કાર્યનું નિરીક્ષણ કરવા બેસે, અને પોતાના અ ત કરણ સાથે એમ કહી શકે કે હું આજે કોઇ પણ બાબતમા અસત્ય બોલ્યો નથી, અથવા મારા વચનથી મે કોઇને પણ ઉ ધુ સમજ વાનો અવકાશ આપ્યો નથી, તો તે મનુષ્યને કેટલો સ તોષ થતો હશે. તેનો ખ્યાલ લાવો, અને તેવો આત્મ સ તોષ તમે પણ શા સારૂ પ્રાપ્ત ન કરી શકો, તે વિચારો વળી નિર તર સત્ય વિચારો કરવાથી અને સત્ય બોલવાથી મનુષ્યને એક ધોરણ મળે છે, કે જે વડે તે અનેક અસત્ય બાબતોમાથી, જેમ અનેક ખોટા કાચના ટકડામાથી ઝવેરી ખરા હીરાને પારખી શકે છે તેમ, સત્યને પારખી શકે છે તે મનુષ્ય અને તેના વચનોની કિમત આકી શકે છે, અને તેથી તેને છેતરાવાનો ભય રહેતો નથી તેનો આત્મા સત્યના તેજથી પ્રકાશે છે અને કેટલીક વાર તો મનુષ્યો તેની પાસે અસત્ય બોલતા થરથરે છે

વળી સત્યનું આયુષ્ય બહુ લાબુ હોય છે અસત્ય થોડો સમય ઠનાચ ફાવે, પણ તેનું આયુષ્ય બહુ અલ્પ હોય છે પણ સત્ય તો ખડક જેવુ હોય છે, જેના પર પ્રચ ડ

જળ કલ્લોલો અથડાય છતા તે ટકી શકે છે, માટે આત્મ-હિતાર્થી મનુષ્યે સત્યનું મહત્ત્વ વિચારી સત્ય બોલવાનો અભ્યાસ પાડવો જોઇએ

વળી મનુષ્યને એક અસત્ય છુપાવવાને બીજા બે અસત્ય ઉભા કરવા પડે છે, તેમાં બીજા મનુષ્યોને પણ પોતાના અસત્યના ભાગીદાર બનાવવાની જરૂર પડે છે વળી અસત્યમા એવા બીજ રહેલા હોય છે કે જે પોતાનાજ નાશના કારણ રૂપ બને છે

"છેતરનારજ છેતરાય છે" એ વચન સદા સર્વદા હૃદયમા કોતરી રાખવાનું છે અસત્ય એ ચાર દિવસના ચાંદરણા જેવુ છે

ધારો કે આપણે એવું અસત્ય બોલીએ કે જેથી સામી વ્યક્તિને નુકસાન ન પણ થાય છતા આપણને પોતાને જે મોટુ નુકસાન થાય છે, તેનો વિચાર કરવો ઘટે છે અસત્યથી અથવા આપણે જે કાંઇ જાણતા અથવા માનતા હોઈએ તેની વિરૂદ્ધ બોલવાથી આપણું મન મલીન બને છે, અને તેથી આત્માપર એક જાતનો પડદો આવી જાય છે અને આપણે આત્માનો પ્રકાશ ઝીલવા અસમર્થ થઇએ છીએ આપણી દ્રષ્ટિ ઉપર પડલ આવી જાય છે, અને અમુક વસ્તુ અથવા બનાવમા સત્ય તત્ત્વ શું છે, તે આપણે જાણી શકતા નથી પણ—

He who thinks truth, speaks truth or acts truth, acquires a power to know truth by intuition which is above all reasoning

જે સત્ય વિચારે છે, સત્ય બોલે છે, અને સત્ય વર્તન રાખે છે, તે અન્તરપ્રતિભા જે બુદ્ધિની પણ પેલીપારની શક્તિ છે, તે વડે સત્ય જાણવાની, પારખવાની શક્તિ મેળવે છે.

અથવા મ્યુનીસીપાલીટીની જકાત અથવા વ્યાજબી ઈંન્કમટેક્ષ ન આપવો તે પણ અદત્તાદાન છે

જે મનુષ્ય આ અવગુણ-દોષથી મુક્ત રહે છે, તે માર્ગાનુસારીપણાને લાયક બને છે, કારણ કે કોઈ પણ જીવ શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય થાય, તો તેમા જે ૩૫ ગુણોની આવશ્યકતા છે, તેમા પ્રથમ ગુણ ન્યાયસમ્પન્ન વિભવ છે, અર્થાત્ ધર્મના માર્ગને લાયક થવા ઈચ્છનારે ન્યાયથીજ ધન પેદા કરવું જોઇએ

જે મનુષ્ય ન્યાય નીતિથી ધન પેદા કરે છે, તેનુ મન સદા સતોષમા રહે છે પોતે કોઇનો પણ અન્યાય કર્યો નથી, અથવા કોઇને છેતર્યો નથી, એ ભાવનાથી મનમા જે શાન્તિ રહે છે, તે અવર્ણનીય હોય છે જ્યારે કોઇપણ મનુષ્યની અથવા પેઢીની શાખ બધાઇ જાય છે, કે આ મનુષ્ય કે આ પેઢીને યોગ્ય હશે, તેજ કિમત લેશે, તો તે મનુષ્ય કે પેઢીનો માલ ઘણો ખપે છે કારણકે વ્યાપારનો મોટો આધાર શાખ, આબરૂ, પ્રતિષ્ઠા (Credit) ઉપર રહેલો છે જે મનુષ્ય કોઈની નોકરી કરતો હોય, તે મનુષ્ય પોતાના વર્તનથી એમ સાબીત કરી આપે કે તેને પોતાને પગાર ઉપરાત હરામની અથવા અન્યાયની એક પાઇ પણ ન ખપે, તો તેના શેઠનો તેનાપર અત્યત વિશ્વાસ બેસે છે તે તેને પોતાની પેઢી પરગામ હોય તો ત્યા વધારે પગારે મોકલી શકે છે વધારે પગાર આપવાનુ એક મોટુ કારણ એ હોય છે કે તે શેઠને તેની પર દેખરેખ રાખવી પડતી નથી દરેક ખાતામા ઇન્સ્પેક્ટરો રાખવા પડે છે, અને તેમને ભારે પગાર આપવા પડે છે, તેનુ કારણ એજ કે હાથ-

નીચેના લોકો ન્યાય નીતિથી વર્તશે કે કેમ તે વિષે નિરંતર
શકા રહ્યાજ કરે છે

ન્યાયથી જે મનુષ્ય ધન પેદા કરે છે, તેના પૈસાનો
પણ સદ્વ્યય થાય છે અને તે ધનથી જે ખોરાક ખરીદ
વામા આવે તે ખોરાકપણ ઉચ્ચ બુદ્ધિ અને શુભ વિચારો
પ્રેરનારો થાય છે આ બાબતને હાલના લોકો ભલે હસી
કાઢે, પણ આ બાબત અનુભવ સિદ્ધ છે મનુસ્મૃતિ પણ
કહે છે કે सर्वेषां शौचानामर्थशौच परम स्मृतम् ।

સર્વ પ્રકારની પવિત્રતામા ધનની પવિત્રતા મોટી
ગણવામા આવેલી છે માટે અન્યાયથી ધન પેદા કરવાની
કોઇ પણ દિવસ આકાક્ષા રાખવી નહિ કેટલીક વાર
અન્યાયથી મનુષ્યોને સુખ પામતા જોઇએ છીએ ત્યારે
આપણા મનમા એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે આમ કેમ હશે ? તેનો
જવાબ એજ છે કે અન્યાયથી મનુષ્ય ફાવે છે તે થોડાજ
સમયને માટે અતે તો અન્યાય ફળ્યા વગર રહેતો
નથી વળી ભૂતકાળનું શુભ કર્મ હોય અને કદાચ તે ફાવે
તો પણ તેથી શું થયું ? તેના અન્યાયનું ફળ તેને ભોગવવુ જ
પડશે તેમજ ન્યાયથી મનુષ્યને દુખ પડે છે તો તેના ન્યા-
યને લીધે પડતું નથી, પણ ભૂતકાળનું કરજ તે વધારે
લાવ્યો હોય, માટે જ્યા સુધી તે કરજ અદા ન થાય ત્યા
સુધી તે ન પણ ફાવે પણ આ તેના ન્યાયનું ફળ તેને
જરૂર મળશે અને તે મળે ત્યા સુધી મનુષ્યે ધર્મ અને
નીતિ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી ચાલવુ જોઈએ મનુષ્યના ચારિત્રની
કસોટી આવે સમયેજ થાય છે લક્ષ્મી દેવી દરેક મનુષ્યની

કસોટી કાઢે છે અને જે મનુષ્ય તેની કસોટીમાં પસાર થાય છે તેને તે વરે છે કહ્યુ છે કે—

> वृणुते हि विमृश्यकारिणम्
> गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः

જે મનુષ્ય વિચાર પૂર્વક સમજીને પોતાના અનિશ્ચયો પ્રમાણે જીવન ગાળે છે તેને તેના ગુણોથી આકર્ષાયેલી લક્ષ્મી આવીને વરે છે માટે ધન પેદા કરવું તે ન્યાયનીતિ પૂર્વક પ્રાપ્ત કરવુ આ રીતે પ્રારભમા થોડુ મળે તો તેથી સતોષ માનવો આગળ જતા ન્યાય નીતિની છાપ પડશે, એટલે વિશેષ ધન એની મેળે આવી મળશે ખરી રીતે વિચારીએ તો આપણે બધા ધનના ટ્રસ્ટી છીએ પણ માલીક નથી ટ્રસ્ટી ભાવ જો વધારવામાં આવે તો મનુષ્ય પરહિતાર્થે તેનો સદુપયોગ કરી શકે છે પણ જ્યા માલીકી આવી ત્યા મનુષ્ય તેનાથી બધાઇ જાય છે

પ્રકરણ ૪ થું.

મૈથુન વિરમણ.

મૈથુનનો અર્થ પુરૂષનો સ્ત્રી સાથેનો સબંધ, અથવા સ્ત્રીનો પુરૂષ સાથેનો સબંધ. જેઓ બ્રહ્મચારી છે અથવા સાધુઓ છે, તેમને વાસ્તે આ સબંધ સર્વથા વર્જ્ય છે, અને જે લોકો ગૃહસ્થી છે, તેમને માટે યોગ્ય નિયમ છે કે તેમણે સ્વદાર સંતોષવ્રત પાળવું અર્થાત્ પોતાની સ્ત્રીમાં સંતોષ માનવો

મૈથુન ત્યાગ અથવા બ્રહ્મચર્ય એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ વ્રત છે તે વ્રત જે મન, વચન અને કાયાથી પાળે છે, તેવો મનુષ્ય જ્યાં ત્યાં વિજયી નીવડે છે કામિક વાસના-વિષય તૃષ્ણા એ જગતની પ્રબળમાં પ્રબળ વૃત્તિ છે શ્રીબુધ્ધે એક સ્થળે લખ્યું છે કે જો તે વિષયવાસના જેવો પ્રબળ મનોવિકાર બીજો કોઈ હોત તો લોકોને ધર્મનો ઉપદેશ આપવાનું કામ નિરર્થક થાત તેમના કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે આ વિષયવૃત્તિ આ જગતમાં સૌથી પ્રબળ છે જ્ઞાનાર્ણવમાં બ્રહ્મચર્યના સબંધમાં લખેલું છે કે—

विन्दन्ति परम ब्रह्म, यत्समालम्ब्य योगिनः ।
तद्व्रत ब्रह्मचर्य स्याद् धीर धौरेय गोचरम् ॥

જે વ્રતનું આલબન કરીને યોગીઓ પરબ્રહ્મ-પરમાત્માને પામે છે, અને જેને ધીરવીર પુરૂષો ધારણ કરી

શકે છે, તે બ્રહ્મચર્ય નામનું મહાવ્રત છે વળી તેજ પ્ર...
જણાવે છે કે—

एकमेव व्रत श्लाघ्य, ब्रह्मचर्य जगत्त्रये

આ ત્રણ જગતમા બ્રહ્મચર્ય મનજ એક પૂજવા
લાયક છે બ્રહ્મચર્ય એ ચારિત્રનું જીવન છે, અને તે વિના
બીજા ગુણો જીવનમા ગૌણ ભાગ ભજવે છે

આવા ઉત્તમ અને દુર્ઘટ બ્રહ્મચર્યનો અર્થ શો?
સામાન્ય અર્થ એ છે કે બ્રહ્મચર્ય પાળવા ઇચ્છનાર જીવ
મનથી કોઇ પણ સ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા કરતો નથી, અને
શરીરથી પણ તેનાથી સદા સર્વદા વેગળો રહે છે બ્રહ્મચર્ય
એ શબ્દનો અર્થ કરીએ તો જે જીવ બધામા બ્રહ્મ—આ
ત્માને જુએ છે, અને તે પ્રમાણે વર્તે છે, અર્થાત્ જેને
આત્મદષ્ટિએ સ્ત્રી કે પુરૂષ એવો ભેદ રહ્યો નથી, તેજ મનુષ્ય
પૂર્ણ રીતે તે વ્રત પાળી શકે છે જ્યાં સુધી આ પુરૂષ
છે અને આ સ્ત્રી છે, એ બાબત પર ભાર મૂકવામા આવે
ત્યા સુધી બ્રહ્મચર્યપાલન ઘણું અઘરૂ છે શ્રીમદ રાયચ...
લખે છે કે—

નિરખીને નવયૌવના, લેશ ન વિષય નિદાન,
ગણે કાષ્ઠની પુતળી, તે ભગવાન સમાન

વિષયવૃત્તિ એ ઉત્પાદક શક્તિ છે, તેનામા કાઇપ...
નવીન ઉત્પન્ન કરવાનું બળ છે કુદરતમા જે બે શક્તિઓ
પ્રબળ ગણાય છે, તેમા એક સ્વરક્ષણની અને બીજી પ્ર...
ત્પાદક શક્તિ છે આ શક્તિ ત્રણ રીતે પ્રગટ થાય...
મનદ્વારા, લાગણીદ્વારા અને શરીરદ્વારા મનદ્વારા જો...

ઉત્પાદક શક્તિનો ઉપયોગ થાય તો તે મનુષ્યને પુસ્તકો લખવાનું, ભાષણો આપવાનું, નવીન કલ્પનાઓ કરવાનું મન થાય છે લાગણીદ્વારા તે ચિત્રકળા રૂપે, સંગીત રૂપે, કાવ્ય રચના રૂપે, શિલ્પકળારૂપે, પ્રગટ થાય છે અને તે સ્થુલ શરીરમા પ્રગટ થતા સામી જાતિની વ્યક્તિના સમાગમમા આવવાની ઇચ્છારૂપે દેખાય છે શક્તિ એની એ છે, પણ આમ ત્રણ રીતે પ્રકટ થાય છે માટે જો મનુષ્ય તે શક્તિને મનદ્વારા અથવા લાગણીદ્વારા પ્રગટ કરવા પ્રયત્ન કરે તો આ સ્થુલ શરીરમા તેનું બળ ઓછુ રહે છે, અને તેને વશ કરવાનુ કામ સુગમ થાય છે માટે તે વૃત્તિનુ આ સ્થુલ શરીર ઉપર જેમ બને તેમ ઓછુ ત્ખાણ આવે તેમ કરવુ અને તે માટે ઉચ્ચ પ્રકારના માનસિક વિષયોમા અથવા ઉપર જણાવેલી લાગણીઓ પ્રકટ કરવાના કોઈ પણ માર્ગમા પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવો એ લાભકારી છે

બધા મનુષ્યો સર્વથા બ્રહ્મચર્ય ન પાળી શકે, એ સમજાય તેવી વાત છે માટે ગૃહસ્થોએ સ્વસ્ત્રીમા સતોષ માનવો અને ત્યા પણ પ્રજોત્પત્તિ વાસ્તે સ્થુલ સમાગમ કરવો ગૃહસ્થાશ્રમ એ જીતેંદ્રિય થવાનુ શીખવનારી શાળા છે મનુષ્ય ગૃહસ્થાશ્રમમા રહીને ધીમે ધીમે પોતાની વૃત્તિ પર કાબુ મેળવતા શીખે છે આ વૃત્તિ ઉપર એકજ ફટકે જય મેળવી શકાય નહિ મનુષ્ય તે વૃત્તિપર જય મેળવવા પ્રયત્ન કરે, તેમાં તે કેટલીક વાર નિષ્ફળ જાય, વળી ફરીથી પ્રયત્ન કરે વળી નિષ્ફળ જાય, એમ કરતા કરતા દૃઢ નિશ્ચયથી તે આ વૃત્તિપર જય મેળવી શકે

આ વૃત્તિને કાબુમા રાખવાનુ કામ કઠન છે, સર્વ કોઇ જાણે છે અને આ જગતમા જે રોગો, નિર્બળતાઓ, પેદા થાય છે, તેનુ મોટુ કારણ આ વૃત્તિના નિગ્રહનો અભાવ છે

बलवानिन्द्रियग्रामो, विद्वांसमपि कर्षति ।

ઇન્દ્રિયનો સમૂહ બળવાન છે, અને તે વિદ્વાનને પણ ખેચી જાય છે, માટે જ આ વ્રતને મોટુ રૂપ આપવામા આવ્યું છે બ્રહ્મચર્ય પાલન માટે અને ઇંદ્રિય નિગ્રહ વાસ્તે નીચેના વિચારો તથા આચારો ઉપયોગી થશે એમ લાગે છે

પ્રથમ તો બધા અનર્થોનુ મુળ અશુદ્ધ વિચાર છે

જગતમાં જેટલા જેટલા બનાવો બને છે, કાર્યો થાય છે, તે બધાનુ મૂળ વિચાર છે મકાનની બધી યોજનાઓ પ્રથમ એક એન્જીનીયરના મગજમા પેદા થાય છે અને પછી કારીગરો અને મજુરો તે નકશા પ્રમાણે આખુ મકાન બનાવે છે, તેવીજ રીતે આપણા ચારિત્રના બધારણમાં પણ વિચાર મુખ્ય ભાગ ભજવે છે ભગવદ્ગીતા આ બધમા લખે છે કે —

ध्यायतो विषयान् पुंस सगस्तेषूपजायते
सगात्सजायते काम.—

વિષયોનુ ચિંતન કરવાથી તે પ્રત્યે આસક્તિ પેદા થાય છે, અને આસક્તિ પરથી તે મેળવવાની ને ભોગવવાની પ્રબળ ઇચ્છા થાય છે અને તે ઇચ્છા કાર્યરૂપે પરિ-

રાચુમે છે માટે સઘળી અનર્થકારી ક્રિયાઓનો ઉત્પાદક મનુષ્યનો અશુભ વિચાર છે

પશુઓ અને મનુષ્યોમા એક મોટો ભેદ છે પશુઓ અમુક સમયેજ પોતાની આ વૃત્તિને અમલમા મૂકે છે, પણ મનુષ્યને વિશેષ બુદ્ધિબળ મળેલુ હોવાથી તે તેનો ઉપયોગ તેમજ દુરુપયોગ કરી શકે મનુષ્ય પોતાના વિચારો વડે ઉચ્ચમા ઉચ્ચ પ્રદેશમાં વિચરી શકે, તેજ મનુષ્ય પોતાના હલકા પ્રકારના વિચારોથી પશુ કરતાં પણ હલકી સ્થિતિએ જઇ પહોચે છે તે વૃત્તિનો તેમજ તે વૃત્તિના ઉપભોગથી મળનારા સુખનો વારવાર વિચાર કરવાથી મનુષ્ય એવા પ્રકારના ભૂતને જગાડે છે, કે જે ભૂત તેનો નાશ કરતા સુધી તેને જપીને બેસવા દેતો નથી માટે પ્રથમ તો તે સબધીના વિચારોને સુધારવાની જરૂર છે પણ આ વિચારોને બદલાવવાનુ કામ આરભમાં ઘણુ કઠણ છે શરૂઆતમા જેનો તે સબધી વિચાર આવે કે તરત મનને બીજા વિષય ભણી દોરવું એક જાપાનીઝ કહેવત છે કે,

' We cannot prevent the birds of evil from flying over our heads, bur we need not allow them to build their nests in our hair "

આપણે અશુભના પક્ષીઓને આપણા માથાપર ઉડતા અટકાવી શકીએ નહિ, પણ આપણે તેમને આપણા વાળમા માળો તો ન બાધવા દઇએ '

આ કામ કઠિન છે, પણ જે એક મનુષ્ય કરી શકયો તે બીજાઓ પણ કરી શકે

આ વાસ્તે ઉત્તમ ઉપાય એ છે કે તે અશુભ વિચા સામે નહિ થતા મનને બીજા કોઇ વિષય ભણી વાળવું, એ આ બીજો વિષય આપણને રૂચિકર હોય તો વિદે સારૂ મન ત્યા સ્થિર થવા માડશે, એટલે આ વિષયવૃત્તિ વેગ ઓછો થવા લાગશે પણ આ કામ તરતજ થવું તે બાબતમા જરા પણ ડગમગતી સ્થિતિ કે અનિશ્ચય હોવો જોઇએ તે મનુષ્યે પોતાની શાત પળોમા જે નિશ્ચયે કરવા યોગ્ય હોય તે કરવા જોઈએ પણ હવે તો પોતાના દૃઢ નિશ્ચય પ્રમાણે વર્તવું આ પ્રમાણે લાબો સમય વર્ત વાથી તે વિષયવાસનાના પક્ષીઓ તેના માથાપર માળો તો નહિ બાધે, એટલુંજ નહિ પણ તેની આસપાસ ઉડવાનુ પણ બધ કરશે, અને કદાચ ઉડે તો પણ એક હાથ હલા વવાથી દૂર ભાગી જશે

આ બ્રહ્મચર્યની ભાવનાને ટેકો આપનારી કેટલીક વિચારશ્રેણી તપાસીએ યાજ્ઞવલ્ક્યે પોતાની સ્રી મૈત્રેયીને ઉપદેશ આપ્યો હતો કે દરેક મનુષ્ય તેના આત્માને લીધે પ્રિય છે પુત્ર પુત્રને ખાતર પ્રિય નથી, પણ આત્માને ખાતર પ્રિય છે પતિ પતિને ખાતર પ્રિય નથી, પણ આત્માને ખાતર પ્રિય છે પત્ની પત્નીને ખાતર પ્રિય નથી, પણ આત્માને ખાતર પ્રિય છે કારણ કે અ દરથી આત્મા ચાલ્યો જાય છે, ત્યારે શરીર ઉપરનો મોહ ઉતરી જાય છે માટે આપણે દરેક આત્મા છીએ, અને આત્મા તો પુરુષ નથી તેમ સ્રી પણ નથી, એ ભાવનાનું ચિંતન કરવાથી શરીર ભાવથી ઉત્પન્ન થતી કામિક વૃત્તિનું બળ ઘટવા લાગશે *

તેને વાસ્તે બીજા પણ કેટલાક સાધનો શાસ્ત્રકારોએ દર્શાવ્યા છે પ્રબળ શત્રુને જીતવાને જેટલા સાધનો મળે, તે બધાનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ બ્રહ્મચારી અથવા જીતેન્દ્રિય રહેવાને મનુષ્યે જેમ બને તેમ ઓછો ખોરાક ખાવો જોઇએ અમેરિકાના ડોકટરોએ ઘણા મનુષ્યોને તપાસી એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે મનુષ્યો પોતાને જેટલા ખોરાકની જરૂર છે, તેના કરતા બમણો કે ત્રણગણો ખોરાક લે છે જૈન શાસ્ત્રકારો કહે છે કે મનુષ્યે ઉણોદરી વ્રત કરવુ અર્થાત્ ઉદરમા જેટલુ ભરી શકાય તેના કરતા કાઇક ઓછું ખાવુ કારણ કે અતિ આહાર પણ વિષય વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરવાનું મોટુ કારણ બને છે વળી માદક અથવા વિકારજનક ખોરાક પણ તેજ્લોજ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તેની સાથે શરીરને ઉશ્કેરી નાખે તેવો મરીમસાળાવાળો અને તેજાનાવાળો ખોરાક પણ લેવો નહિ સાંજરે પણ વિશેષ ન ખાવુ આ સબધમા બુદ્ધ ધર્મમા એ નિયમ હતો કે સાધુઓએ દિવસમા એકજવાર બપોરે ખાવુ

આ વિષયવૃત્તિને સયમમા રાખવાને એક ઉત્તમ સાધન એ છે કે મનુષ્યે કસરત કરી શરીરને કસવુ વિદ્યાર્થીઓ જે સમયે યુવાવસ્થામા આવે છે, ત્યારે તેમનામા ઉત્પાદક શક્તિ ખીલવા માંડે છે અને જો કસરત, રમત વગેરે દ્વારા પોતાની શક્તિઓ પ્રકટ કરે છે, તો તેઓને આ વિષયવૃત્તિપર જય મેળવવાનું કામ ઘણુ સરલ બને છે જ્યારે મનુષ્યનું મન મરદાનગીભરી રમતોમા લાગેલું હોય છે, ત્યારે અયોગ્ય વિચારો વિચારવાને તેને સમય

મળતો નથી કારણ કે જ્યા આળસ્ય હોય ત્યાજ વિચારો સ્થાન મેળવે છે જેમ આળસુ હાથ કાંઇ કુકર્મ કરે છે, તેમ આળસુ મગજ પણ અયોગ્ય ભાવનાઓમા શક્તિઓનો વ્યય કરે છે

વળી હલકા વિચાર અથવા વૃત્તિવાળા મનુષ્યોની જાતથી જીતેદ્રિય થવા ઈચ્છનારે દૂર રહેલુ જોઇએ મિત્રો વિના ચલાવી લેવું તે બહેતર છે, પણ જેમની વાતચિત અને ભાવનાઓ વિષયવાસના તરફ પ્રેરતી હોય, તેમની સોબત તો નજ કરવી આ વાસ્તેજ શાસ્ત્રોમા સત્સગને પ્રધાનપદ આપવામા આવ્યું છે કોઇ સારો મિત્ર ન મળે, તો પુસ્તકોનો આશ્રય લેવો જગતમા સારા પુસ્તકોની સખ્યા કાંઈ ઓછી નથી વળી હલકા પ્રકારના નાટકોથી પણ દૂર રહેલુ એ પણ આ કામ વાસ્તે એટલુજ જરૂરનું છે કારણ કે ઉપર ભાર દઇને જણાવવામા આવ્યું છે તેમ બધા હલકા કૃત્યોનો પિતા તનો વિચાર છે

જે લોકો આ બાબતમા નીતિનિયમનુ ઉલ્લઘન કરે છે, તેઓ જ્યા ત્યા અપમાન પામે છે, કોઇ તેમના પર વિશ્વાસ રાખતું નથી તેવા મનુષ્યોના શરીરમા અનેક પ્રકારના રોગો ઉદ્ભવે છે પરસ્ત્રી ગમનથી પોતાનો પ્રાણ નાશ થવાનો સદેહ રહે છે, બીજાઓ સાથે મોટુ વેર બધાય છે, કોઈ વાર કેદમાં જવું પડે છે, અને જગતમા જે અપમાન થાય છે, તેતો જીદગીભર તેને આગળ આવવા દેતું નથી જેમ પરસ્ત્રીનો ત્યાગ તેમ વેશ્યાગમન કે વિધવા વગેરેનો પણ ત્યાગ કરવોજ જોઇએ શાસ્ત્રો કહે છે કે જે પુરૂષો અન્યસ્ત્રીમા

જતા લોકો ઓછી બુદ્ધિના થયે, એમ ધારી મહાવીર કે
ભુએ બ્રહ્મચર્યને ચોથુ વ્રત કર્યું અને સ્રી સિવાયની બી-
વસ્તુઓને પરિગ્રહ રૂપે ગણી તેને પાંચમું વ્રત ગણ્યુ

હવે કયી વસ્તુઓનો પરિગ્રહમા સમાવેશ થાય છે
તે આપણે તપાસીએ તે પરિગ્રહ નવ પ્રકારના ▮ એમ ગ્ર
ંથોમા કહેલુ છે

(૧) હીરા, માણેક, મોતી, નીલમ, પ્રવાલ વગેરે સર્વ પ્રકારનું ધન તથા રૂપાના કે સોનાના સીક્કા
(૨) સર્વજાતના ધાન્ય
(૩) અલકાર અને વગર ઘાડનું સુવર્ણ
(૪) અલકાર અને વગર ઘાડનું રૂપુ
(૫) જમીન, ગામ, નાહેર, નદી, બગીચા વગેરે
(૬) મહેલ, હવેલી, ઘર હાટ, અને વખાર
(૭) નોકર, ચાકર, દામ દાસી વગેર
(૮) ગાય, ભેંસ, હાથી, ઘોડા, વાહનો વગેરે
(૯) ઘર વ્યવહારને ઉપયોગી તમામ વસ્તુઓ.

આ નવ પ્રકારમા જગતમા મળી આવતી તમામ
ચીજોનો લગભગ સમાવેશ થાય છે

આ બધી વસ્તુઓ આપણને એક યા બીજી રીતે ઉપ-
યોગી લાગે છે, માટે તે મેળવવા અથવા તેનો સગ્રહ
કરવા મનુષ્યની રૂચિ થાય છે જ્યા સુધી જગતનો વ્યવહાર
છે, ત્યાં સુધી મનુષ્યને ઘણી વસ્તુઓની જરૂર પડે છે, અને
તે વસ્તુઓ ખરીદવાને ધનની જરૂર પડે છે

આપણી પોતાની આજીવિકા માટે, તથા આપણા
આશ્રિતોના ભરણપોષણ માટે ધનની જરૂર છે ધર્મને માટે

પણ ધનની જરૂર પડે છે સાધુમ તો નિમિત્તે પણ ધન ખ-ર્ચવાની જરૂર પડે છે તીર્થ સ્થાનનો ઉદ્ધાર, સ્વધર્મી બ-ધુઓનુ રક્ષણ, ગુર્વાદિનો સત્કાર, નિરાધારોનો ઉદ્ધાર, આ સર્વ કાર્યો માટે પણ ધન આવશ્યક છે ધન જાતે ખોટુ નથી તે એક શક્તિ છે, અને શક્તિનો ઉપયોગ તેમજ દુરૂપયોગ થઇ શકે ધનથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે લાભ થઇ શકે, તેમ ધનથી અભિમાન વધે, ધન મળતા અનેક પ્રકારના વિષયસુખના પદાર્થોનો ઉપભોગ કરવાની ઇચ્છા થાય, ધનથી બીજાઓ પર ત્રાસ ગુજારે, અને કેટલાક ન કરવા યોગ્ય કામ કરતા પણ મનુષ્ય દોરાય લક્ષ્મી આવા અ નર્થો ઉપજાવવાનુ સાધન હોવાથી શાસ્ત્રકારોએ તેની નિંદા કરી છે વળી ધન પેદા કરવા જતા મનુષ્યો ગમે તેવા ઘોર અને અનીતિભર્યા કાર્યો કરવાને અચકાતો નથી ધનને ખાતર મિત્રો મિત્રોમા કલેશ જન્મે છે, ભાઇઓ ભાઇઓ વચ્ચે કુસપ થાય છે, અને મનુષ્યોના ખુન પણ થાય છે રાજ્ય લોભથી મુંજરાજા પોતાના ભત્રીજા ભોજનો વધ કરાવવા તૈયાર થયો હતો તેને મારી નાખવા મોકલેલા મારાઓને દયા આવી, અને તેને તેમણે જીવતો મૂક્યો તે વખતે મુંજરાજાને આપવા માટે ભોજરાજાએ એક શ્લોક લખી મોકલ્યો હતો કે—

माधाता स महीपतिः कृतयुगेऽलकारभूतो गतः ।
सेतुर्येन महोदधौ विरचित' क्वासौ दशास्यान्तक' ॥
अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याता दिव भूपते
नैकेनापि सम गता वसुमती नून त्वया यास्यसि ॥

પોલીસે તેને ચોર જાણી પકડયો અને સવારમા રાજાપાસ
રજુ કર્યો રાજાએ તેની ભદ્રિકતા વિચારી તેના પર દયા
કરવાના હેતુથી કહ્યુ કે તારે જે માગવુ હોય તે માગ. તેને
કાઇ પણ વિચાર સુઝયો નહિ તેથી રાજાએ તેને પાસેના
બગીચામા જઇ વિચાર કરવા સૂચવ્યું તે બગીચામા જઇ
નીચે પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો "રાજાએ મને બે માસા
સોનુ આપવાનુ કહ્યુ, પણ તેથી શુ થાય ? પાચ મહોર
માગવી, પણ પાચતો થોડા સમયમા ખપી જાય માટે પચીશ
માગવી પણ તેથી કાઇ આખુ વર્ષ ચાલે નહી સો માગવી,
હજાર માગવી, લાખ માગવી " એમ વિચાર તરગે તે ચડયો
પછી અર્ધું રાજ્ય માગવાની વૃત્તિ જાગી અને છેવટે આખુ
રાજ્ય માગવાની વૃત્તિ જાગી. પણ વળી વિચાર કરતા તે
પાછો ફર્યો પોતાની તૃષ્ણાને ઘટાડવા લાગ્યો અને છેવટે તે
માગણી ઓછી ઓછી કરતા બે માસા સોનુ પ્રથમની મા
ગણી માફક લેવા વિચાર્યું છેવટે તેણે વિચાર કર્યો કે
"હવે બે માસા સોનાનુ પણ કામ નથી સુખ સતોષમાજ
છે વિદ્યા લેતા વિષયમા પડયો અને વિષયની તૃષ્ણામા તણાતા
આ સ્થિતિ થઇ માટે સતોષ રાખવો એજ ખરા સુખનુ
કારણ છે" આમ વિચાર કરતા તેની તૃષ્ણા શમાઇ ગઇ

માટે તૃષ્ણાનો અત નથી ત્યારે હવે પરિગ્રહ જો
આ તૃષ્ણાનુ અને તેને અગે ઉપજતા અનેક અનર્થોનુ કારણ
હોય તો તેનો ત્યાગ કરવા અથવા તે ઓછો કરવા શુ કરવુ
એ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે તેને વાસ્તે શાસ્ત્રકારોએ માર્ગ
બતાવ્યો કે પરિગ્રહનુ પરિમાણ કરવુ મનુષ્યને વસ્તુઓની

પ્રાપ્તિ થયા પછી તે પરિમાણુ કરવાનું કામ કઠણુ લાગે છે માટે જે સમયે આપણી પાસે વસ્તુઓ ન હોય, તે સમયે શાતપળોમા આપણુ મન સાથે નિશ્ચય કરવો, અને પછી ગમે તેવી લાલચો આવે, અને ગમે તેવા પ્રલોભનો પેદા થાય, છતા પોતાના નિયમોથી ચલિત ન થવુ

ભારના લોભથી જેમ વ્હાણુ દરિયામા ડુબે છે, તેમ પરિગ્રહની અનેક વસ્તુઓ ઉપરની આસક્તિને લઈને મનુષ્યનું મન તેને મેળવવામા, તે મળેલાનું રક્ષણુ કરવામા તથા મેળવેલી વસ્તુઓનો નાશ ન થાય, તે સબધી ચિતા કરવામા મગ્ન રહે છે, અને આ રીતે રાતદિન ચિતા કરવામા તેનો સમય પસાર થાય છે, અને છેવટે ખાલી હાથે આવ્યો તેમ ખાલી હાથે ચાલ્યો જાય છે માટે મનુષ્યોએ પોતાના મન સાથે ઉપર જણાવેલી નવ વસ્તુઓના સબધમા નિયમો લેવા, અને તે પોતાની નોધપોથીમાં ઉતારી લેવા, અને તે કરતા કાઇપણુ વધે તો તેનો સન્માર્ગે વ્યય કરવો ધન વિશેષ મળતા પોતાના નિયમોનો જુદો અર્થ કરવો એ મહાન્ દોષ છે પરિગ્રહનું પરિમાણુ કરવાનો હેતુ એ છે કે જીવ પોતાને ઇષ્ટ વસ્તુઓ અને સામગ્રીઓ માંથી ફરી કાઈક અતર્મુખ મળે, તૃષ્ણાને ઓછી કરે, અને જીવનનો શો ઉદ્દેશ છે, તે સમજી તે પ્રમાણે વર્તે આ નિયમથી તેનો ઘણો બોજો ઓછો થઈ જશે

આ પરિગ્રહનું મુખ્ય સ્વરૂપ વસ્તુઓ પ્રત્યે આસક્તિ રાખવી તે કેટલીક વસ્તુઓ વિના તો સાધુઓને પણુ ચાલે નહિ, તો પછી ગૃહસ્થાશ્રમીઓને તો તે વસ્તુઓની નક્કી

હવે આપણે ક્રોધના કેટલાક ફાયદા—ગેરફાયદા વિષે વિચાર કરીએ. ક્રોધ ઉત્પન્ન થતા મનની શાંતિનો નાશ થાય છે. ક્રોધ મનુષ્યની વિચાર કરવાની શક્તિ ચાલી જાય છે. ભગવદ્ ગીતા લખે છે કે—

क्रोधाद् भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥

ક્રોધથી વિવેક શક્તિ ચાલી જતા સંમોહ થાય છે, અને તે સંમોહથી સ્મરણ શક્તિમાં ભ્રમ થાય છે, અને સ્મૃતિનો ભ્રંશ થવાથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે, અને બુદ્ધિના નાશથી મનુષ્ય સર્વ પ્રકારે નાશ પામે છે. ક્રોધથી ઘણા સમયની તપશ્ચર્યા પણ નાશ પામે છે. યોગીઓ પણ ક્રોધને વશ થઈ નહિ કરવા યોગ્ય કામો કરે છે, નહિ બોલવા યોગ્ય વચનો બોલે છે અને નહિ વિચારવા યોગ્ય વિચારો કરે છે. ક્રોધ એ અગ્નિ સમાન છે, અને પ્રથમતો જ્યાં તેનો ઉદ્ભવ થાય છે, ત્યાં તેને બાળે છે, અને પછી બીજા મનુષ્યોને નુકસાન કરે છે. ક્રોધમાં બોલાયેલા વચનો વાસ્તે, અથવા તે સમયે કરાયેલા કાર્યો વાસ્તે મનુષ્યો પાછળથી ગમે તેટલો પશ્ચાત્તાપ કરે, પણ તેથી કાંઈ લાભ થાય નહિ. તે વખતે મનુષ્ય મન ઉપરનો સંયમ ખોઈ બેસે છે, અને ઘણા જન્મ સુધી રખડાવે તેવા કર્મો બાંધે છે. મનની શાંતિ ખોઈ બેસતા શરીરપર તેની અસર થવા લાગે છે. આંખો લાલચોળ થાય છે. મ્હોંપર રતાશ આવી જાય છે. મુખમાંથી દીર્ઘશ્વાસ નીકળે છે. હાથ પગ પછાડા મારે છે, અને લોહી ઉકળી અને ઝેરી બનતુ જાય છે. તેથી થોડા સમયમાં મનુષ્યનું માથુ દુખવા આવે છે. ક્રોધ કર્યા પછી કેટલાક

કલાક સુધી કાંઈ પણ ચેન પડતું નથી, અને આથી બીજાઓ સાથે જે વેર ઝેર બધાય છે, તેના ફળ આ ભવમા ભોગન્વવા પડે છે, એટલુજ નહિ પણ આગામી ભવોમા પણ તેના ફળો ચાલ્યા આવે છે

આ ક્રોધની પણ ત્રણ સ્થિતિઓ છે પ્રથમ તો પોતાને કાંઈ પણ નુકશાન થયુ એટલે મનુષ્ય તે સામી વ્યકિત પર પોતાનો રોષ કાઢે છે, પણ મનુષ્ય ધીમે ધીમે તેના અવગુણો અનુભવે છે, અને તેમાથી છૂટવા પ્રયત્ન કરે છે તે હવે પોતાને થયેલા નુકસાન વાસ્તે કાઇ પણ બોલતો નથી પણ જો બીજો મનુષ્ય ત્રીજા પુરૂષને દુખ દે, અથવા નુકશાન કરે તો તેનો પિત્તો ઉછળે છે આ ક્રોધને શાસ્ત્રકારો પ્રશસ્ય ક્રોધ (noble indignation) કહે છે આ ક્રોધ તે નુકસાન કરનાર પર નીકળી આવે છે પણ તે કરતા પણ એક ઉચી સ્થિતિ છે કે જ્યા નુકસાન કરનાર અને નુકસાન ભોગવનાર બન્ને દયાને પાત્ર છે, એમ સમજી તે જીવ બન્નેનો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ન કરે છે નુકસાન ભોગવનાર નુકસાન ભોગવી કર્મથી છુટો થાય છે, પણ નુકસાન કરનાર બીજાને ત્રાસ આપી નવું કર્મ ઉપાર્જન કરે છે, જે તેણે ભવિષ્યમા આપવું પડશે, માટે તે વિશેષ દયાને પાત્ર છે આવી રીતે વિચાર કરીને નુકસાન કરનારને પણ સમજાવી તેને સીધે માર્ગે લાવવા પ્રયત્ન કરે છે

હવે આપણે ક્રોધપર કેવી રીતે જય મેળવવો તેનો વિચાર કરીએ ક્રોધ ઉપર જય મેળવવાનું ઉત્તમ સાધન ક્ષમા છે

क्षमाखड्गं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति ।
अतृणे पतितो वह्निः स्वयमेवोपशाम्यति ॥

જેના હાથમા ક્ષમા રૂપી તલવાર છે, તેને દુર્જન શુ કરવાનો હતો? ઘાસ વગરની જમીન પર જો અગ્નિ પડે તો પોતાની મેળે શાન્ત થઇ જાય છે વચનોમા મીઠાશ અને વચનોમા કડવાશ રહેવી છે આપણને ગમે તેટલો ક્રોધ ચડયો હોય, પણ બોલતા પહેલા વિચાર કરવાની આપણને ટેવ હશે, તો ક્રોધ શબ્દો રૂપે પ્રકટ થશે નહિ, એટલે તેનો જુસ્સો ઓછો થવા લાગશે જ્યા સુધી મનુષ્ય બીજાએ પોતાને કરેલા નુકસાનનોજ વિચાર કરે છે, ત્યા સુધી તેનો ક્રોધ કદાપિ શમશે નહિ આપણા દુ ખમા બીજાઓ તો નિમિત્ત માત્ર છે માટે મારે બીજાઓ પ્રત્યે શા સારૂ ક્રોધ કરવો જોઇએ આ સબધમા જ્ઞાનાર્ણવમાં આપેલી ભાવના વિચારવા જેવી છે

माऽऽ मया यत्कृत कर्म तन्मयैवोपभुज्यते ।
मन्ये निमित्तमात्रोऽन्य. सुखदु खोद्यतो जन ॥

જે મે પૂર્વ ભવમા કર્મો કરેલા, તેના ફળ હુ ભોગવુ છુ બીજા મનુષ્યો તો સુખ દુ ખ આપવામાં નિમિત્ત માત્ર છે, તો અન્ય ઉપર હું શા સારૂ રોષ કરૂ ? વળી જો કોઇ મારો દોષ બતાવે તે તો મારો પરમ મિત્ર છે, કારણ કે એવો દોષ હું ફરીથી નહિ કરૂ, તો પછી નિષ્કારણ મિત્ર પર શા સારૂ ક્રોધ કરવો ! વળી જે કોઇ ક્રોધ કરાવે તેના સબધમા એવો વિચાર કરવો કે "મે અત્યાર સુધી વિવેક અને જ્ઞાનપૂર્વક શાતિનો અભ્યાસ કર્યો હતો, તેની

પરીક્ષા લેવા માટે પ્રતિકૂળ મનુષ્યો કે પ્રતિકૂળ પ્રસગો ઉભા થયા છે તો મારે તે પ્રતિકૂળ મનુષ્યો તથા પ્રસગોને વધાવી લઇ આ શાંતિની પરીક્ષામા પસાર થવુ જોઇએ"

આ ઉપર એક ટુકુ દૃષ્ટાત આપણુને ક્રોધ શમાવવામા ઘણુંજ લાભકારી થશે

ગજસુકુમાળ નામે રાજકુમારે માત્ર બાર વર્ષની વયે નેમનાથ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી, અને સસારનો ત્યાગ કરી શ્મશાનમા ઉગ્ર ધ્યાનમા તે રહ્યા સોમલનામના બ્રાહ્મણુની સ્વરૂપવતી પુત્રી સાથે ગજસુકુમાળનું સગપણ કર્યું હતું પરતુ લગ્ન થયા પહેલા તે સસાર ત્યાગી થયા પોતાની પુત્રીના સુખનો નાશ થયો તેથી સોમલને ક્રોધ ચઢયો, અને તે ગજસુકુમાલની શોધમા નીકળ્યો શ્મશાનમા ગજસુકુમાલ એકાગ્ર ધ્યાનથી શુદ્ધ કાયોત્સર્ગ સ્થિતિમા ઉભા હતા, ત્યા તે આવી પહોચ્યો તેણે પોતાનો ક્રોધ પ્રકટ કરવા અને તેના પર વેર લેવાને તેમના માથા પર ચીકણી માટીની વાડ કરી, અને શ્મશાનમાથી ધગધગતા અગારા લાવી તેના માથા પર મૂકયા તેમા ટેટલાક લાકડાના કકડા નાખ્યા, એટલે તાપ સખ્ત થયો આથી ગજસુકુમાળનો કોમળ દેહ બળવા લાગ્યો એટલે સોમલ જતો રહ્યો આ સમય એવો હતો કે ગજસુકુમાળના ક્રોધનો પાર ન આવે, છતા તે મહાનુભાવ જીવે સોમલ પર ક્રોધ નહિ કરતા પોતાના પૂર્વકર્મોના વિપાકરૂપ આ સ્થિતિને કલ્પી સમભાવથી નીચે પ્રમાણે વિચાર કર્યો " હે જીવ! જો તું એની પુત્રીને પરણ્યો હોત તો પહેરામણીમા તને

પાઘડી બધાવત એ પાઘડી થોડા વખતમા નાશ પામત પણ આતો તેણે એવી પાઘડી બધાવી કે જે મોક્ષપુરીમા જવા માટે મને મદદગાર નીવડી" આ પ્રમાણે વિચાર કરી જરા પણ મનની સ્થિરતામા ભગ થવા દીધો નહિ, અને તેના પરિણામે,શાસ્ત્રો કહે છે તેમ,તેમણે કેવ-યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

આટલા ઘોર દુ ખો દેનાર પર ક્ષમા રાખનારા આ ગજસુકુમાળનુ દૃષ્ટાત યાદ કરી આપણે બીજાઓ પ્રત્યે આપણને દુ ખ દેનારા પ્રત્યે-ઉદાર ભાવ રાખવો

જ્યારે સામા મનુષ્યે આપણુ બગાડ્યુ હોય, તે વખતે તેના પ્રત્યે ક્ષમા રાખવામા મોટામા મોટો વિજય છે તત્વજ્ઞાની સેનેકા લખે છે કે—

He that does good to another man, especially if the other has done him some wrong does also good to himself not in the consequences, but in the very act of doing it for the consciousness of well doing is an ample reward

જે મનુષ્ય બીજાનું ભલુ ભલુ કરે છે અને ખાસ કરીને અપકાર કરનાર પર પણ ઉપકાર કરે છે, તે પોતાનું પણ કલ્યાણ કરે છે તેનું શુભ પરિણામ આવશે એ દૃષ્ટિથી નહિ પણ તે કામ કરવામાજ તેનું કલ્યાણ થાય છે કારણ કે પોતે સારૂ કામ કર્યું છે, એવું ભાન મનુષ્યના પોતાના શુભ કામનો પુષ્કળ બદલો છે

વળી મનુષ્યે વિચાર કરવો કે જેને વાસ્તે તે બીજા પ્રત્યે ક્રોધ કરવા દોરાય છે, તે ક્ષણિક છે જગતની બધી

વસ્તુઓ અનિત્ય છે, તો તે અનિત્ય વસ્તુઓ ખાતર આત્માના નિત્ય ગુણનો–શાંતિનો શા સારૂ ભોગ આપવો? જે જે મહા પુરૂષોએ જગતમાં અપૂર્વતા પ્રાપ્ત કરી છે, તે સર્વેએ ક્રોધનો બદલો પ્રેમમાં આપ્યો છે જ્ઞાનાર્ણવ જણાવે છે કે–

वासीचन्दनतुल्यान्तर्वृत्तिमालम्ब्य केवलम् ।
आरब्ध सिद्धिमानीत प्राचीनैर्मुनिसत्तमैः ॥

પ્રાચીન ઉત્તમ મુનીઓએ કુહાડા પ્રત્યે ચંદનના જેવી વૃત્તિ રાખીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનો આરંભ કર્યો છે

કુહાડાથી ચંદન કપાય તો પણ કુહાડાને પોતાની સુગંધથી સુગંધિત કરે છે, તેવી રીતે જ્ઞાની પુરૂષો પોતાને ઉપસર્ગ કરીને હેરાન કરનારનું પણ કલ્યાણ કરી પોતાના ક્ષમા ભાવને પ્રકટ કરે છે વળી ક્ષમા ભાવને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય એ છે કે અનંત કાળનો વિચાર કરવો જ્યાં સુધી આપણે વર્તમાનનો તથા થોડા સમયપર ગયેલા ભૂતકાળનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યાં સુધી બીજાએ આપણને કરેલા નુકસાનોનું સ્મરણ રહ્યા કરે છે, અને આપણને ક્રોધ થવા સંભવ છે, પણ અનંત કાળનો વિચાર કરતાં આ બધા પ્રસંગોનું ઉપલાણું ચાલ્યું જાય છે અત્યારે જે બનાવ આપણા માનસિક આકાશને ભરી નાખે છે, તેજ બનાવ પાંચસાત વર્ષ પછી આપણા આકાશમાં એક બિન્દુ સમાન લાગે છે તો પછી અનંતકાળમાં આ બનાવો તો નહિ જેવા લાગે, માટે સુખદુઃખના પ્રસંગોમાં ઉપાદાન કારણ આપણે છીએ, અને બીજાઓ તો માત્ર

પાઘડી બધાવત એ પાઘડી થોડા વખતમા નાશ પામત પણુ આતો તેણે એવી પાઘડી બધાવી કે જે મોક્ષપુરીમા જવા માટે મને મદદગાર નીવડી" આ પ્રમાણે વિચાર કરી જરા પણ મનની સ્થિરતામા ભગ થવા દીધો નહિ, અને તેના પરિણામે,શાસ્ત્રો કહે છે તેમ,તેમણે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યુ

આટલા ઘોર દુઃખ દેનાર પર ક્ષમા રાખનારા આ ગજસુકુમાળનુ દૃષ્ટાત યાદ કરી આપણે બીજાઓ પ્રત્યે આપણુને દુઃખ દેનારા પ્રત્યે—ઉદાર ભાવ રાખવો

જ્યારે સામા મનુષ્યે આપણુ બગાડ્યુ હોય, તે વખતે તેના પ્રત્યે ક્ષમા રાખવામા મોટામા મોટો વિજય છે તત્ત્વજ્ઞાની સેનેકા લખે છે કે —

He that does good to another man especially if the other has done him some wrong, does also good to himself not in the consequences, but in the very act of doing it, for the consciousness of well doing is an ample reward

જે મનુષ્ય બીજાનું ભલુ ભલુ કરે છે અને ખાસ કરીને અપકાર કરનાર પર પણ ઉપકાર કરે છે, તે પોતાનું પણ કલ્યાણ કરે છે તેનું શુભ પરિણામ આવશે એ દૃષ્ટિથી નહિ પણ તે કામ કરવામાજ તેનું કલ્યાણ થાય છે કારણ કે પોતે સારૂ કામ કર્યું છે, એવું ભાન મનુષ્યના પોતાના શુભ કામનો પુષ્કળ બદલો છે

વળી મનુષ્યે વિચાર કરવો કે જેને વાસ્તે તે બીજા પ્રત્યે ક્રોધ કરવા દોરાય છે, તે ક્ષણિક છે જગતની અધ

વસ્તુઓ અનિત્ય છે, તો તે અનિત્ય વસ્તુઓ ખાતર આત્માના નિત્ય ગુણનો-શાંતિનો શા સારૂ ભોગ આપવો? જે જે મહા પુરૂષોએ જગતમા અપૂર્વતા પ્રાપ્ત કરી છે, તે સર્વેએ ક્રોધનો બદલો પ્રેમમા આપ્યો છે જ્ઞાનાર્ણવ જણાવે છે કે –

वासीचन्दनतुल्यान्तर्वृत्तिमालम्ब्य केवलम् ।
आरब्ध सिद्धिमानीत प्राचीनैर्मुनिसत्तमैः ॥

પ્રાચીન ઉત્તમ મુનીઓએ કુહાડા પ્રત્યે ચદનના જેવી વૃત્તિ રાખીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનો આરભ કર્યો છે

કુહાડાથી ચદન કપાય તો પણ કુહાડાને પોતાની સુગધથી સુગધિત કરે છે, તેવી રીતે જ્ઞાની પુરૂષો પોતાને ઉપસર્ગ કરીને હેરાન કરનારનું પણ કલ્યાણ કરી પોતાના ક્ષમા ભાવને પ્રકટ કરે છે વળી ક્ષમા ભાવને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય એ છે કે અનત કાળનો વિચાર કરવો જ્યા સુધી આપણે વર્તમાનનો તથા થોડા સમયપર ગયેલા ભૂતકાળનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યા સુધી બીજાએ આપણને કરેલા નુકસાનોનું સ્મરણ રહ્યા કરે છે, અને આપણને ક્રોધ થવા સભવ છે, પણ અનત કાળનો વિચાર કરતા આ બધા પ્રસગોનુ ઊપણુ ચાલ્યુ જાય છે અત્યારે જે બનાવ આપણા માનસિક આકાશને ભરી નાખે છે, તેજ બનાવ પાચસાત વર્ષ પછી આપણા આકાશમાં એક બિન્દુ સમાન લાગે છે તો પછી અનતકાળમા આ બનાવો તો નહિ જેવા લાગે, માટે સુખદુખના પ્રસગોમા ઉપાદાન કારણ આપણે છીએ, અને બીજાઓ તો માત્ર

પાઘડી બધાવત એ પાઘડી થોડા વખતમા નાશ પામત પણ આતો તેણે એવી પાઘડી બધાવી કે જે મોક્ષપુરીમા જવા માટે અને મદદગાર નીવડી" આ પ્રમાણે વિચાર કરી જરા પણ મનની સ્થિરતામા ભગ થવા દીધો નહિ, અને તેના પરિણામે,શાસ્ત્રો કહે છે તેમ,તેમણે કેવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

આટલા ઘોર દુખો દેનાર પર ક્ષમા રાખનારા આ ગજસુકુમાળનુ દૃષ્ટાત યાદ કરી આપણે બીજાઓ પ્રત્યે આપણને દુખ દેનારા પ્રત્યે–ઉદાર ભાવ રાખવો

જ્યારે સામા મનુષ્યે આપણુ બગાડ્યુ હોય, તે વખતે તેના પ્રત્યે ક્ષમા રાખવામા મોટામા મોટો વિજય છે તત્ત્વજ્ઞાની સેનેકા લખે છે કે —

He that does good to another man espec ally if the other has done him some wrong, do also good to himself not in the consequence but in the very act of doing it for the consciousne of well doing is an ample reward

જે મનુષ્ય બીજાનું ભલુ ભલુ કરે છે અને ખા કરીને અપકાર કરનાર પર પણ ઉપકાર કરે છે, તે પોત પણ કલ્યાણ કરે છે તેનું શુભ પરિણામ આવશે દૃષ્ટિથી નહિ પણ તે કામ કરવામાજ તેનું કલ્યાણ થાય કારણ કે પોતે સારૂ કામ કર્યું છે, એવુ ભાન મનુષ્ય , પોતાના શુભ કામનો પુષ્કળ બદલો છે

વળી મનુષ્યે વિચાર કરવો કે જેને વાસ્તે તે બ પ્રત્યે ક્રોધ કરવા દોરાય છે, તે ક્ષણિક છે જગતની

यदा किंचित्किंचिद्बुधजनसकाशादवगतम् ॥
तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥

મનુષ્યોને જ્યારે કાંઇક જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે હું સર્વજ્ઞ એમ પોતાને માને છે અને તે વખતે હસ્તીની માફક મદોન્મત્ત બને છે પણ જ્યારે જ્ઞાની પુરૂષોના સંબંધમાં આવતાં કાંઇક વિશેષ જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે પોતાની મૂર્ખતાનું તેને ભાન થાય છે, અને ત્યારે જેમ જ્વર ચાલ્યો જાય તેમ મદ પણ જતો રહે છે

મનુષ્યને જ્યારે કાંઇક વિશેષ જ્ઞાન થાય છે, ત્યારેજ પોતાની અજ્ઞાનદશાનું ભાન થાય છે ન્યુટન જેવા પ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીએ કહ્યું હતું કે "અમે અત્યાર સુધીમાં મેળવેલું જ્ઞાન તે દરિયા કાંઠે પડેલાં શીપ અને શંખલાં છે અને હજુ તો આખો દરિયો શોધખોળ માટે પડેલો છે ' પણ જે લોકોને થોડું જ્ઞાન હોય છે, તે વિશેષ ઉદ્ધત બને છે અધુરો ઘડો ઘણો છલકાય, તેવી ના સ્થિતિ છે

આ અભિમાન થવાના શાસ્ત્રકારો આઠ પ્રકાર વર્ણવે છે તેનાં નામ કુળ, જાતિ, ઐશ્વર્ય, રૂપ, તપ, બળ, વિદ્યા અને ધન છે જો મનુષ્ય શાંત રીતે વિચાર કરે તો તેને જણાય કે આ અભિમાન કરવાનાં કારણો નથી આપણે એક પછી એક આઠ મદનાં સ્થાનનો વિચાર કરીએ.

પ્રથમ કુલમદ—કુળનું અભિમાન કરવાનું કાંઇ કારણ નથી, કારણ કે જગતમાં તમારા કરતાં પણ વિશેષ ઉત્તમ કુળવાળા જીવો છે વળી જે કુળનું અભિમાન કરે છે, તે બીજા ભવમાં હલકા કુળમાં જન્મે છે પોતે અમુક ઉચ્ચ નીચ

કુળોમાં જન્મ લેતો લેતો આ કુળમા આવ્યો છે, તો તેને વાસ્તે અહકાર કરવો શો ?

જાતિમદ—આ મદનો બીજો પ્રકાર છે જીવ હંમેશાં એકજ જાતિમા જન્મતો નથી. કર્મ પ્રમાણે વિવિધ જાતિમા તેનો જન્મ થાય છે વળી પોતાની જાતિ કરતા બીજી અનેક ઉત્તમ જાતિઓ આ જગતમાં વિદ્યમાન છે તો પછી જાતિમદ કરવાથી લાભ શો ! જે મનુષ્ય બીજી જાતિઓને હલકી ગણી તેનો તિરસ્કાર કરે છે, તે મનુષ્ય તેવીજ હલકી જાતિમા જન્મે છે, અને આ રીતે કુદરત તેનુ અભિમાન છોડાવી તેને નમ્રતાનો પાઠ શીખવે છે મનુષ્યમાં પોતાનામા કાઇ ઓછુ સત્ત્વ હોય છે, તેજ મનુષ્ય બાપદાદાઓની કીર્તિ ઉપર પોતાની મહત્તા સ્થાપ વાનો પ્રયત્ન કરે છે

ઐશ્વર્યમદ—પોતાના વૈભવનો—પોતાને મળેલ સત્તાનો મદ કરવો તે પણ એક પ્રકારની મૂર્ખતા છે કલે ક્ટર આખા શહેરના અમલદારો કરતા મોટો હોય, પણ ગવર્નરની અપેક્ષાએ તેની સત્તા કાઇ હીસાબમાં નથી તેમ ગવર્નર આખા ઇલાકા પર રાજ્ય કરે, પણ વાઇસરૉયની અપેક્ષાએ તેની સત્તા છાયામાં પડી જાય છે અને મહા રાજાનો વિચાર કરતાં વાઇસરૉયનો અધિકાર ગૌણપદ ધા રણ કરે છે આ રીતે ઐશ્વર્ય–સત્તાની બાબતમા ઉપરન દરજ્જાના સત્તાધારીઓ જોતા મનુષ્યનો મદ ગળી જાય છે

રૂપમદ—આપણું સૌંદર્ય ગમે તેવું હોય, તો પણ ઘણા રૂપવાનોની સુદરતા આગળ તે ગાણ પડી જાય છે, અ

આ રૂપ બદલાતાં વાર લાગતી નથી યુવાવસ્થામા જણાઈ આવતુ રૂપ વય વધતા બદલવા લાગે છે, અને જ્યાં રોગ થયો કે સાૈંદર્ય નષ્ટ થતા વાર લાગતી નથી જ્યા સ્થિતિ આવી છે, ત્યા કયો સુજ્ઞ મનુષ્ય રૂપને માટે અભિમાન કરે?

તપમદ—હાલના સમયમા મનુષ્ય થોડુ ઘણું વિશેષ તપ કરે એટલે અભિમાન કરે, પણ પ્રાચીન સમયનો વિચાર કરો, અને કેટલા કેટલા મહિના અને કેટલાક વર્ષો સુધી પણ જીવો તપશ્ચર્યા કરતા હતા, તેનો જે મનુષ્ય ખ્યાલ લાવે તો આ તપને લીધે ઉત્પન્ન થતો તેનો મદ ઉતરી જાય

બળમદ—જે આપણને આપણા શરીરબળનું મદ થતુ હોય તો વિચારવુ કે આપણું બળ ઘણા પશુઓના બળ કરતાં પણ ઓછુ છે આપણી નિર્બળતાઓના પાર નથી અને આપણું આ શારીરિક બળ કયે વખતે ઘટશે તે કોણ જાણે? તો પછી તે સબધી મદ કરવો એ કેમ વાજબી ગણાય?

ધનમદ યા લાભમદ—આ મદ પણ અયોગ્ય છે કારણ કે પોતાના કરતાં બીજા વિશેષ ધનાઢ્ય લોકો જગતમા વસે છે અને જો સોનાથી મનુષ્યને મદ થતો હોય તો સોનાની ખાણો આગળ તેનું સોનું શા હીસાબમા છે? અને લક્ષ્મી ચચળ સ્વભાવની હોવાથી કયે વખતે ચાલી જશે તે કોણ કહી શકે? આપણે અનેક મનુષ્યોના સબધમા દશાના વારાફેરા જોઇએ છીએ, તો પછી તે સબધમા અભિમાન કરવાનું કાઈ કારણ નથી

જ્ઞાનમદ—વિદ્યામદ અથવા જ્ઞાનમદ એ સૌથી ભ૯
કર મદ છે બધા મદને આપણે જ્ઞાનથી—સમજણથી દૂ'
કરી શકીએ, પણ જ્યા જ્ઞાનનોજ મદ થાય, પાઇજ શી'
થાકે, પોતાની માતાજ ઝેર આપે, ત્યા સ્થિતિ ઘણી
નીચ થાય છે જેરેમી ટેલર લખે છે કે —

Our learning is then best when it ... most humility, but to be proud of learning is the greatest ignorance in the world

જે જ્ઞાન આપણને નમ્ર બનાવે છે, તે જ્ઞાન ઉત્તમ છે, પણ પોતાના જ્ઞાન વિષે અભિમાન કરવુ એ દુનિયામા મોટામા મોટુ અજ્ઞાન છે માટે જ્ઞાનનો મદ તો કદાપિ કરવો નહિ કવિ ટેનિસન લખે છે કે —

Let knowledge grow from more to more
But more of reverence in us dwell

આપણે ભલે વિશેષ વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ, પણ તે જ્ઞાન સાથે આપણામા પૂજ્યભાવ આવવો જોઈએ. આ પણા વડીલો પ્રત્યે પૂજ્યભાવ આવતા આપણામાં શિષ્ય વૃત્તિ-નમ્રતા જાગ્રત્ થશે.

હવે અભિમાનના ગેરફાયદા વિચારીશુ

સૌથી મોટો ગેરફાયદો એ છે કે અભિમાની મનુષ્ય વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી આ પ્રમાણે પોતાના માની લીધેલા સર્વજ્ઞપણામા મુઝાય છે, એટલે તેને પોતા નેજ મોટો ગેરલાભ થાય છે તે કોઈનો પણ વિનય કરી શકતો નથી આ રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્તિનુ ઉત્તમ સાધન તેની પાસે નહિ હોવાથી તે બીજાઓની કૃપા મેળવી શકતો નથી.

તેનું મિત્ર કોઇ થતુ નથી તેની પાસે પૈસા હોય કે સત્તા હોય તો લોકો તેવા મનુષ્યની ખુશામત કરે, તેની રૂબરૂમા તેના કહેવાની હાજી હા કરે, પણ તે તેના ખરા ભક્ત કે પ્રેમાળ મિત્ર થાય નહિ અર્થાત્ અભિમાની મનુષ્ય અતડો રહે છે કોઇ તેને ખરા જીગરથી ચ્હાતું નથી, એટલુજ નહિ પણ તે ઘણા શત્રુઓ બનાવે છે તે ગમે તેવા કામો કરીને પોતાનું માન સાચવવા મથે છે પોતાની પાસે ધન ન હોય, તો કરજ કરીને પણ તે ધન ખરચશે, અને પછી દેવાને લીધે આખી જીદગી સુધી દુ ખી થશે જ્યારે મનુષ્યનો વિનાશ થવાનો હોય, ત્યારે તેનામા ઘણુ અભિમાન આવે છે તે બધા પ્રત્યે ઉદ્ધતાઇથી વર્તે છે Pride goeth before destruction વિનાશ પહેલા અભિમાન જન્મે છે અભિમાની પુરૂષ પોતાના ગુરૂઓ અને વડીલોનુ અપમાન કરતા પણ અચકાતો નથી

આ માનના ત્યાગ સબધીનુ એક દૃષ્ટાત આપણે વિચારીશુ શ્રી ઋષભદેવને ભરત અને બાહુબળ નામના બે પ્રતાપી પુત્રો હતા પોતાના અઠ્ઠાણુ પુત્રોને રાજગાદી સોંપી પોતે અનેક સ્થળે વિહાર કરતા હતા ભરતને ચક્રવર્તીનુ ચક્ર ઉત્પન્ન થયું, તે વડે તેણે છ ખડના રાજાઓને વશ કર્યા, પણ બાહુબળે તેની આજ્ઞા ન સ્વીકારી તે બધુઓ વચ્ચે તુમુલ યુદ્ધ દીર્ઘ સમય સુધી ચાલ્યું ભરતે છેવટે બાહુબળ ઉપર પોતાનું ચક્ર મૂકયું બન્ને ભાઇઓ હોવાથી બાહુબળ પર તે ચક્રનો પ્રભાવ ચાલ્યો નહિ તેથી તે ભરતના હાથમા પાછુ આવ્યુ ભરતે જ્યારે ચક્ર મૂકયુ ત્યારે બાહુબળને ઘણો ક્રોધ ચઢયો હતો, અને તેણે ભરતને

બનાવી [illegible]તિને માર્ગે લઇ જાય છે જેને આત્માની રિદ્ધિનું ભાન થયું હોય, તે બ્હારની વસ્તુઓ આવે કે જાય તે પર વિશેષ લક્ષ આપતો નથી વસ્તુના સદ્ભાવે ફુલાઇ જતો નથી, તેમજ વસ્તુના અભાવે દીન બની જતો નથી કારણ કે આત્મશક્તિ એ વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખતી નથી, પણ અંદરથી બ્હાર પ્રકટ થાય છે

પ્રકરણ ૮ મું.

માયા વિગ્મણ

આ માયા એ બે અક્ષરોનો શબ્દ છે પણ તે ઘણો અનર્થ ઉપજાવે છે માયા એ શબ્દ આ સ્થળે કપટના અર્થમા વાપરવામા આવેલો છે માયા એ ગીજો કષાય છે તેના ગેરફાયદા લોકો વિચારતા નથી, અને તેવા અવગુણને મોટો ગણતા નથી પણ માયા મોટું નુકસાન કરે છે જ્યા મનુષ્યમા માયારૂપી રાક્ષસી પ્રવેશ કરે છે, ત્યા તેનામાથી સત્યવૃત્તિ નાશ પામે છે માયા મોટે ભાગે સ્વાર્થથી ઉદ્ભવે છે જ્યા મનુષ્યનો સ્વાર્થ સરતો હોય, ત્યા તે ગમે તેવું કપટ કરવાને દોરાય છે, અનેક પ્રકારના અસત્ય બોલે છે, અને બહારથી સત્યનો ડોળ કરે છે, પણ અંદરથી મોટી ભ્રમજાળ રચે છે વળી મનુષ્યો પોતાની માનપ્રતિષ્ઠાને હાનિ ન થાય તે માટે પોતાના ખોટા કર્મો છુપાવવાને પણ કપટ—અથવા માયાનું સેવન કરે

છે જગત્ આગળ સારા દેખાવુ—લોકોમા વાહવાહ કહેવરાવવી, લોકોની ખોટી કીર્તિ મેળવવી—આ ઘણા મનુષ્યોના જીવનનું એક લક્ષ્ય થઈ પડયું હોય છે, અને જો સીધે માર્ગે કીર્તિ ન મળતી હોય, તો અસત્યમાર્ગે પણ તે મેળવવી, એવી ભાવના તેમના મનમા જાગે છે માટે મનુષ્યો અનેક પ્રકારના અસત્ય વચનો બોલે છે હૃદયમા કાઇક ભાવ હોય અને વચનમા કાઇક દર્શાવે ને વળી કાર્યમા ત્રીજા પ્રકારનો જ ભાવ જોવામા આવે છે આવી જે સ્થિતિ તેને માયા કહેવામા આવે છે આ કપટ કરવાની ટેવ પડી, પછી તે જવી ઘણી મુશ્કેલ છે મનુષ્યનો ક્રોધ કે માન કે લોભ બ્હાર પ્રકટ દેખાઈ આવે છે તે છુપાવવા પ્રયત્ન કરવા છતા છુપાતો નથી પણ માયા એટલે છેતરવાની ક્રિયા બીજાથી સમજાય નહિ, માટે તેને વશ થયેલાને સુધારવાને બીજો કોઇ ઉપદેશ પણ આપી શકે નહિ, અને ધીમે ધીમે તેનું બળ વધવા લાગે છે, એટલે તે માયા તે મનુષ્યને આખો ગળી જાય છે સસ્કૃતમા મા નો અર્થ નહિ અને યા એટલે જવુ એવો થાય છે માટે જે એકવાર વળગ્યા પછી છૂટે નહિ તે માયા

માયા—કપટ કરવાથી ઘણા ગેરફાયદા થાય છે મોટામા મોટો ગેરફાયદો એ છે કે માયા કરનારના જ્ઞાનચક્ષુ પર પડળ આવી જાય છે કપટ કરવાથી તેના મન પર આવરણ આવે છે વારવાર અસરલ અને કપટ ભર્યા વિચારો કરવાથી મનની વક્ર ગતિ થાય છે, અને તેથી આત્મા પોતાની શક્તિઓ બરાબર પ્રકટ કરી શકતો નથી માટે માયાવી મનુષ્ય સત્ય જાણી શકતો નથી તે બીજાને છેતરવા જાય છે, પણ જાતે

જ છેતરાય છે વળી કપટ કરનાર થોડા સમય ફાવે, થોડો
સમય લોકોને છેતરે, પણ અંતે તો તેનું પાપ ઉઘાડુ પડ્યા
વિના રહેતું નથી, કારણ કે અંતે તો truth will be out
સત્ય વસ્તુ ઉઘાડી પડશેજ
જ્ઞાનાર્ણવ જણાવે છે કે—

ગ્રાયમાનમપિ પ્રાય કુકર્મ સ્ફુટતિ સ્વયમ્

કુકર્મ ઢાંકવાને ગમે તેવો પ્રયત્ન કરવામા આવે
છતા તે પોતાની મેળે પ્રકટ થાય છે અને જ્યારે આમ
થાય છે, ત્યારે લોકોનો તેના પરથી વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે
પછી તે ગમે તો સારા કામો કરે, તો પણ લોકો તેના તે
કાર્યો પર અવિશ્વાસ અને શંકાની નજરથી જુએ છે

વળી કપટ કરનારને અસત્યની પરંપરા કરવી પડે છે
પોતે અમુક કપટ કરે છે, તે છુપાવવાને બીજા કપટોનો તેને
આશ્રય લેવા પડે છે વળી તે છુપાવવાને વધારે ભયંકર
કપટના કામો કરવાં પડે છે આ રીતે તેની માયાજાળ
એટલી બધી વધી પડે છે કે પોતેજ પોતે રચેલી જાળમા
ફસાય છે, અને કપટ બ્હાર પડતા વાર લાગતી નથી

કપટ કરનાર નિરંતર ડરતો રહે છે તેને જરાપણ
શાંતિ મળતી નથી ક્યારે પોતાનું કપટ બ્હાર પડશે, તે
ભય રહ્યાંજ કરે છે, અને તેથી જગતમા ખોટી રીતે મેળ
વેલી માનપ્રતિષ્ઠાની વચમા પણ તેનું હૃદય સળગતુ હોય
છે સર્વ ધર્મની ક્રિયાઓમા પણ ફળનો આધાર મનુષ્યના
ભાવ ઉપર આધાર રાખે છે જે મનુષ્ય લો
વાને, ધર્મી તરીકે ગણાવાને,

પોતાના કુકર્મ છુપાવવાને બહારથી ધર્મક્રિયાઓ કરે છે, પણ તે ક્રિયાઓમા તેને ભાવ હોતો નથી, તો તેને તેનું યોગ્ય ફળ મળતું નથી આવા મનુષ્યોને બકવૃત્તિવાળા કહેવામા આવે છે

वकवृत्तिं समालम्ब्य वंचकैर्वंचित जगत् ॥

બગલા જેવી વૃત્તિ રાખી આવા માયાવી પુરૂષોએ આખા જગતને ઠગ્યું છે આખા જગતને છેતરવા જતા તેમણે પોતાના આત્માને છેતર્યો છે, અને પોતાનુંજ અહિત કર્યું છે આત્મા તો કદાપિ છેતરાય નહિ, એટલે આ માનો પ્રકાશ આવા મનુષ્યો પર પડતો નથી અને તેઓની અધોગતિ થાય છે ત્યારે આપણને સમજાય છે કે માયાથી અહીં અપકીર્તિ થાય છે, સત્ય પારખવાની અને જાણવાની શક્તિ બુઠ્ઠી થાય છે. આત્માનો પ્રકાશ મળતો નથી, અને પરભવમા પણ દુર્ગતિ થાય છે

ત્યારે આ માયા દૂર કરવાને કરવુ શુ ?

માયા દૂર કરવાને ઉત્તમોત્તમ ઉપાય સરલતા અથવા ઋજુતા છે ઋજુ મનુષ્ય ભૂલ કરે પણ પોતાનો સરલ સ્વભાવ હોવાથી બન્યું હોય તેવું કહી દે, તેથી બીજાઓ તેની ભૂલ સુધારે ઋષભદેવ સ્વામીના સમયના સાધુઓ જડબુદ્ધિના પણ ઋજુ હોવાથી પોતાની ભૂલો જોઇને તે સુધારી શકયા હતા એકવાર કેટલાક સાધુઓ ગામ બ્હાર શૌચ નિમિત્તે ગયા હતા ત્યાથી પાછા ફરતા વાર થઇ ત્યારે તેમના ગુરૂએ પુછયું કે ' આટલી બધી વાર કેમ થઇ ? ' તેમણે જવાબ આપ્યો "રસ્તામા નટો ખેલ કરતા હતા તે

જોવાને ઉભા રહ્યા ” ગુરૂએ કહ્યું “ આપણને સાધુઓને નટ જોવા કલ્પે નહિ ” તેમણે તે વાત સ્વીકારી લીધી કેટલાક માસ વીત્યા પછી વળી તેઓ મોડા ઉપાશ્રયે આવ્યા કારણ પૂછતા તેઓએ જણાવ્યું કે “ અમે નટડી જોવા રહ્યા હતા ” ગુરૂએ કહ્યુ “ નટ જોવાનો મે નિષેધ કર્યો હતો, તો તેમા નટડી જોવાનો નિષેધ તો આવી જાય કારણકે નટડી વિશેષ રાગનું કારણ છે ” તે સાધુઓમા બુદ્ધિ ઓછી હતી, તેથી બીજીવાર ભૂલ કરી, પણ સરળ પ્રકૃતિના હોવાથી સત્ય વાત નિવેદન કરી, આથી તેમની ભૂલો સુધારવાનો માર્ગ ગુરૂને જડી આવ્યો માટે માયાને દૂર કરવાનો સોથી સારો માર્ગ સરલ પ્રકૃતિ છે

मुक्तेरविप्लुतप्रोक्ता गतिर्ऋज्वी जिनेश्वरैः ॥
तत्र माया विना स्यात् न स्वप्नेऽप्यस्य योग्यता ॥

વીતરાગ સર્વજ્ઞ ભગવાને મુક્તિ માર્ગની ગતિ સરલ કહી છે, ત્યા માયાવીજનોને સ્વપ્ને પણ રહેવાનું સ્થાન મળી શકે નહિ જે જે મહાન્ પુરૂષો થઇ ગયા, તે સર્વમા આ ઋજુ પ્રકૃતિ હતી જેવુ તેમના મનમા, તેવુ તેમના વચનમા, અને જેવું વચનમા તેવુ તેમના કાર્યોમા, અર્થાત્ તેમના મન, વચન, અને કાર્યમા એકરૂપતા હોય છે ત્યા બીલકુલ કપટ હોતું નથી, તેથી લોકો તેમના વચન પર વિશ્વાસ મૂકી શકે છે

પ્રકરણ ૯ મું.

લોભ વિરમણ

લો ભ એ ચોથો કષાય છે આપણે ત્રણ કષાયનું વર્ણન પ્રથમ કરી ગયા લોભ છેલ્લો છેલ્લો મૂકવામાં આવ્યો છે, પણ તે ત્રણ કષાયો કરતા પણ તેનો પ્રભાવ અધિક છે પ્રશમરતિમાં તેના કર્તા ઉમાસ્વાતિ સ્વામી લખે છે કે—

क्रोधात्प्रीतिविनाशं मानाद्विनयोपघातमाप्नोति।
शाठ्यात्प्रत्ययहानिं सर्वगुणविनाशनं लोभात्।

ક્રોધથી પ્રીતિનો નાશ થાય છે, માનથી વિનયનો નાશ થાય છે, માયાથી–કપટથી વિશ્વાસનો ભંગ થાય છે, પણ લોભથી તો સર્વ ગુણોનો નાશ થાય છે વળી તે લોભના સંબંધમાં લખે છે કે —

सर्वं विनाशाश्रयिणः सर्वव्यसनैकराजमार्गस्य।
लोभस्य को मुखगतः क्षणमपि दुःखान्तरमुपेयात्॥

સર્વ વિનાશના આશ્રયસ્થાન રૂપ અને સર્વ આપત્તિના મુખ્ય માર્ગરૂપ એવા લોભને વશ થઈ મનુષ્ય એક ક્ષણ પણ સુખ પામી શકે?

લોભ એ પ્રકૃતિનો સ્વભાવ છે એ તૃષ્ણાનું નામ છે તે લોભથી મનુષ્ય વસ્તુઓને સંગ્રહવા પર પોતાની માલીકી સ્થાપવાને પ્રયત્ન કરે તૃષ્ણાને હદ હોતી નથી, તેથી તે અનેક

છતાં પણ તૃપ્તિ પામતો નથી. આત્માનો પોતાનો સ્વભાવ તો નિષ્પરિગ્રહી છે તે તો આપણામાંજ આનંદ માને છે પણ પ્રકૃતિ—જડ સ્વભાવને વશ થઈ આપણે અનેક વસ્તુઓ ઉપર આપણી માલીકી સ્થાપવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આપણા ઉપયોગમાં તો થોડી ઘણી વસ્તુઓ અને સાધનો આવે છે. આપણી પાસે ૧૦ પલંગ હોય, છતાં પણ આપણે એકજ પલંગપર સુઈ શકીએ છીએ. આપણે પાસે પાંચ મોટરો હોય, પણ એક વખતે તો એકજ મોટરમાં બેસવું પડે છે. આપણા અનેક સ્થળે બંગલાઓ હોય, પણ એક વખતે એકજ બંગલાનો આપણે ઉપયોગ કરી શકીએ. ખાવા માટે ૫૦ પ્રકારની વાનીઓ તૈયાર હોય પણ આપણે તો આપણા શરીરને માફક આવે, અને આપણાથી પચાવી શકાય, તેટલીજ વાનીઓ ખાઇ શકીએ છતાં જીવની લોભવૃત્તિની કોઈ મર્યાદા છે ? વસ્તુઓ મળતાં લોભની શાન્તિ નહી થતાં ઉલટો લોભ વધે છે. એ જગતનું વિચિત્રપણું છે. અગ્નિમાં ઘી નાખવાથી અગ્નિ શાંત નહિ થતાં વૃદ્ધિ પામે છે, તેવીજ રીતે આપણી કામનાની વસ્તુ પ્રાપ્ત થતા તેવી જાતની વિશેષ વસ્તુઓ મેળવવા [illegible] વૃત્તિ ઉદ્ભવે છે.

લોભના ગેરફાયદા ઘણા છે. મનુષ્ય લોભને ખાતર અસત્ય બોલે છે. ગમે તેવું જુઠું બોલતા તે જરાપણ અચકાતો નથી. તે જુઠી સાક્ષી આપે છે, જુઠા દસ્તાવેજો લખે છે. લોભી મનુષ્યમાંથી દયા તો ફરજ ભાગે છે.

स्वामिगुरुबन्धुवृद्धानबलाबालान् जीर्णदीनादीन्।
व्यापाद्य विगतशङ्को लोभार्त्तो वित्तमादत्ते॥

લોભને વશ થયેલો પુરૂષ પોતાના માલીક, ગુરૂ, બન્ધુ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, બાળક, તથા ક્ષીણ, દુર્બલ અનાથોને પણ શકા રહિત પણે મારીને ધન ગ્રહણ કરે છે "It is the root of all evil" તે સર્વ અનર્થોનું મૂળ છે આથી મનુષ્યો ઘાતકી, અને લુચ્ચા થાય છે બીજાઓના વૈભવની ઇર્ષ્યા કરે છે, પોતાના હાથ નીચે મૂકાએલા નિરાધારોના ધનને હરી લે છે, અને ગરીબો પર પણ જુલમ ગુજારે છે મનુષ્ય લોભથી પોતાના પિતાની ઉમ્મર પૂછવા દોરાય છે, અને લોભથી આપણો ભાગીદાર ગીધ જેવો બને છે, અને આપણો મિત્ર ચોર બને છે કહ્યુ છે કે—

अर्थमनर्थं भाउय नित्य नास्ति तत' सुखलेश सत्यम् ।
पुत्रादपि धनभाजा भीतिः सर्वत्रैषा विहिता रीतिः ॥

ધનને નિરતર અનર્થરૂપ માનો, તેથી સુખનો લેશ પણ સત્યરીતે નથી, પૈસાદારોને પુત્ર તરફથી પણ ભય રહ્યા કરે છે, આવી રીત સર્વત્ર ફેલાયેલ છે ધનને ખાતર ભાઈઓ લડે છે, મિત્રો છુટા પડે છે, અને સબધીઓ વચ્ચે શત્રુતા પ્રકટે છે

આપણે પાચમા પાપસ્થાનકનો વિચાર કરતા જોયુ હતુ કે ધનની જરૂર છે ધન સાધન તરીકે યોગ્ય છે, પણ ધનને ખાતરજ જેઓ ધન એકઠુ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ ધનથી મળતું સુખ પણ ભોગવી શકતા નથી, તેઓમા દાન વૃત્તિ હોતી નથી, તેમજ તેઓ પોતાને વારને પણ તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકતા નથી કારણ કે તેઓ

પાડે છે કે ધન વાપરવાથી ખુટી જશે. આવા મનુષ્યોની સ્થિતિ ભ્રમર જેવી થાય છે કે–

મધુ સંચય કરી મરી રહ્યો, ભ્રમર દેખણ અધર્મ,
ના દીધું ના ભોગવ્યું, નાહક ખોયા પ્રાણ.

માટે લોભ વૃત્તિનો ત્યાગ કરવાને ઉદારતાનો-દાનનો પાઠ શીખવો જોઇએ.

दान भोगो नाशः तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुंक्ते तस्य तृतीया गति र्भवति ॥

ધનના ત્રણ માર્ગ છે–દાન, ભોગ, અને નાશ. જે દાનમાં આપતો નથી, અથવા જાતે તેનો ઉપભોગ કરતો નથી, તેને વાસ્તે ત્રીજી ગતિ મુકરી છે

જે મનુષ્યને શાશ્વત અને ક્ષણિક વસ્તુઓ વચ્ચેનો વિવેક હોતો નથી તે પંચેન્દ્રિયની તૃપ્તિમાં પોતાનું સર્વ સામર્થ્ય વાપરે છે, અને તેથી જે દ્વારા તે ઇન્દ્રિયોના વિષયો ભોગવી શકે, તે ગ્રહણ કરવાને લલચાય છે, અને તે ઇન્દ્રિય તૃપ્તિને અર્થે, દુનિયાની વસ્તુઓ મેળવવાનું સાધન જે ધન તે મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ આપણને વિચાર તથા અનુભવથી જણાય છે કે ઇન્દ્રિયજન્ય સુખ શાશ્વત નથી, પણ દુઃખથી ભરપૂર છે માટે જે આ પત્તિથી ભરપૂર હોય તે બની સંપત્તિ કદી થાય જ નહિ એક વિદ્વાન કવિએ કહ્યું છે કે–

જો સુખમાં ફિર દુઃખ વસે, સો સુખ નહિ દુઃખ રૂપ,
જો ઉજ્જ્વળ ફિર મલિન પડે, સો [illegible] ભવ કૂપ.

ાાર' ત્યારે શું ધન સુખનું સાધન છે ? ધન એ સુખનું સાધન છે, પણ ધન એકલું જ સુખનું સાધન નથી જો ધનવાન પુરૂષો સૌથી વિદ્વાન અને સૌથી સદ્ગુણી હોય, તો તેમ માનવામા કાઇ પણ બાધ નથી પણ વસ્તુત તેમ નથી મનુષ્યો પોતે ધનવાન થાય, તે માટે કંગાલ સ્થિતિમા રહે છે તેઓ ધનને સાધન તરીકે નહિ ગણતા સાધ્ય તરીકે ગણે છે આજ મોટી ભૂલ છે આપણી જરૂરીયાતો અને સગવડોને ખાતર જે ધન આવશ્યક હોય, તે સિવાયનું બાકીનું ધન નિરર્થક અને ઘણીવાર તો બોજારૂપ હોય છે પણ જો મનુષ્ય બાકીના ધનનો પરોપકારાર્થે અથવા સત્કાર્યમા ઉપયોગ કરે તો તેની સફળતા છે મનુષ્ય ધનવાન થયો એટલે તેના ધનને લીધે તે આકૃતિ વિદ્યા (Drawing) અથવા સગીતશાસ્ત્રમા નિપુણતા મેળવી શકે નાહ ગરીબ મનુષ્યની માફક તેને તે વિદ્યા શીખવાને મહેનત કરવાની જરૂર છે તેમજ ધનને લીધે જીતદ્રિયપણુ, ધૈર્ય આદિ સદ્ગુણો આવી જતા નથી તેમજ ધનને લીધે ધન ઉપર વૈરાગ્ય આવી શકતો નથી, તેમજ પોતાના આત્માને પરિગ્રહની મર્યાદા કરતા પણ શીખવી શકતા નથી જો મનુષ્યને તૃષા લાગી હોય તો જળ તેની તૃષા છીપાવે છે જો મનુષ્યને ભૂખ લાગી હોય તો ખોરાક તેની ભૂખ મટાડે છે જો મનુષ્યને ઠંડી લાગતી હોય તો ગરમ કોટ પહેરવાથી અથવા દેવતા પાસે બેસવાથી તે ઠડી દૂર ભાગે છે, અને તે મનુષ્યને શાતિ થાય છે પણ જો જરૂર કરતા વધારે ખાય તો અજીર્ણ થાય છે જરૂર કરતા વધારે પાણી

પીવાથી પેટ અજ્જાય છે, અને જરૂર કરતાં વધારે વસ્ત્ર પહેરવાથી તાપ વિશેષ લાગે છે કુદરતી તંગી પુરી પડી એટલે કુદરત સંતોષ પામે છે તેની તંગી કરતા વધારે વસ્તુઓ તેને ભાર રૂપ જણાય છે, તેમજ તુકશાનકારક નીવડે છે, પણ ધનમા તેમ નથી તે બાબતમા તો ધન મળતા વિશેષ ધનની સ્પૃહા પ્રકટે છે અને આ લોભને કોઇ દિવસ અંત આવતો નથી

સમયના વહેવા સાથે લોકોની મોજશોખની વૃત્તિઓ વધારે પ્રબળ થતી જાય છે અને જે ચીજો જરૂરની છે, તે સ્હેજમાં મળી શકે તેવી હોય છે, પણ આપણે લોકમા વાહવાહ કહેવરાવવા માગીએ છીએ લોકોમા આટા આડંબરથી માન પ્રતિષ્ઠા પામવા ધારીએ છીએ, અને તેથી ઘણી ચીજો જે પ્રથમ મોજશોખની ચીજો ગણાતી હતી, તે હાલમા જરૂરની થઇ પડી છે આપણી જરૂરીઆતો જેમ વધારીએ તેમ વધે છે જો આપણે ઇટાલીના તેમજ પારીસના સુશોભિત ભવ્ય મકાનોના જેવી કારીગરીવાળા બંગલાઓ બાંધવા માગીએ, અથવા હીરા રત્નના આભૂષણ પહેરવા માગીએ, અથવા અરબસ્તાનના ઘોડાની લંડનથી મંગાવેલી ફેટીનમાં બેસવા ધારીએ, અથવા સુગંધીદાર તેલ સાબુ વગેરે વાપરવા ચાહીયે તો આ બધી વસ્તુઓને આપણે જરૂરીઆતના પેટા વિભાગમા લાવી શકીએ. પણ આ બધી ખરી જરૂરીઆતો નથી શુદ્ધ સાત્વિક ખોરાક સ્વચ્છ જળ, સારા ધોયેલાં વસ્ત્ર અને ટાઢ તડકાથી આપણે

બચાવ કરે તેવુ ઘર—આ ચીજો સાધારણ રીતે જરૂરની ગણાય, કારણુ કે શરીરનું રક્ષણુ કરવામા તે ચીજોની ઉપયોગિતા છે, અને શરીર તે ધર્મ સાધનોમા મુખ્ય સાધન છે માટે શરીરના રક્ષણ અર્થે જે ચીજો જરૂરની છે, તે સિવાયની બીજી વધારાની કહીએ તો તે અયોગ્ય નથી

જો મનુષ્યને જળની તરસ હોય તે કરતા વધારે પીએ, અથવા ભુખ કરતા વધારે ખોરાક ખાય તો તેને ઓકવુ પડે છે, અને તેમા કેવળ વધારાનો ભાગ-હદ ઉપરાત આપેલો ભાગ-જ બહાર નીકળી જતો નથી, પણુ જે ખોરાક શરીરના પોષણ અર્થે જરૂરનો હતો, તે પણુ નીકળી જાય છે તેમ મધ્યમસર રીતે જે વસ્તુઓ ઉપયોગી ગણાય, તેના કરતા વધારે મેળવવાની તૃષ્ણામા જે કોઈ તણાય છે, તે મનુષ્ય જે ચીજો તેને સુખમા રાખવાને તથા તેની સ્વાભાવિક તગીઓને પાર પાડવામા કામ લાગી હોત, તે ચીજો પણુ ખોઇ બેસે છે, માટે અતિલોભ તે પાપનું મૂળ છે, તે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે

લોભનો ત્યાગ કરવાને નીચે પ્રમાણે વિચાર કરવો બ્હારની વસ્તુઓ ધન વૈભવ આપણી સાથે આવવાના નથી તે ઘણુ તો આખી જીદગી પર્યંત ચાલે, પણુ તે આપણી સાથે કદાપિ સર્વદા રહેશે જ નહી આપણે આત્મા છીએ, અને આ બ્હારના સાધનો ખરી રીતે આપણા નથી આપણે તે પર માલીકી ધરાવી દુ ખી થઇએ છીએ પણુ જો ટ્રસ્ટી ભાવ રાખીએ તો ધન કોઇ રીતે દુ ખનું કારણુ થાય નહિ

લાખો રૂપીઆની વચમા મનુષ્ય નિર્લોભભાવ રાખી શકે,
આપણી સાથે સ્થાયી રહેનાર આપણું જ્ઞાન, દર્શન અને
ચારિત્ર છે, અથવા સદ્ ચિદ્ અને આનંદ છે આપણે ખીલ
વેલી શક્તિઓ, મેળવેલું જ્ઞાન અને પ્રકટ કરેલો આનંદ
સ્વભાવ-પ્રેમ આપણી સાથે રહે છે જો મનુષ્યને આ આ
ત્માની સાથે સ્થાયી રહેનાર સદ્ગુણો મેળવવા પ્રત્યે રુચિ
થાય તો વસ્તુ અને વૈભવ પ્રત્યેનો તેનો મમત્વભાવ ઓછો
થવા સંભવ છે માટે લોભના અનેક અનર્થો વિચારી તેનો
ત્યાગ કરવાને કાતો સંતોષવૃત્તિ ધારણ કરો, અને જો
સંતોષવૃત્તિ ન રાખી શકતા હો તો જે કાંઇ ધન વધારાનું
લાગે તેનો પરોપકારાર્થે સદુપયોગ કરો કારણકે પરોપકાર
કરવા જતા ધન પ્રત્યેની આસક્તિ ઓછી થવા લાગશે,
માટે પરોપકાર અથવા સંતોષ ખીલવો આ સંબધમા કવિ
શેક્સપીઅર લખે છે કે

My crown is in my heart, not on my head
Not decked with diamonds and Indian stones
Nor to be seen my crown is called content
A crown it is that seldom kings enjoy

મારો મુગટ મારા મસ્તક ઉપર નહિ પણ મારા
હૃદયમા છે તે હીરાથી કે પુખરાજથી જડેલો નથી તે
કોઇથી દેખી શકાતો નથી ને મુગટનુ નામ સંતોષ છે
મારો મુગટ રાજાઓના ઉપભોગમા ભાગ્યે જ આવે છે

મનુષ્ય પોતાના આત્માના ગુણો ખીલવવા સંબધમ

ભવે અસતોષ રાખે, પણ બાહ્ય સમૃદ્ધિના સબધમા તો અમુક સ્થિતિએ—હદે સતોષ રાખે, પરિગ્રહનુ પરિમાણ કરે તો જ શાતિ અનુભવી શકે માટે આત્મશાતિ ઈચ્છક જનોએ પોતાના પરિગ્રહનુ પરિમાણ કરીને લોભવૃત્તિ પર જય મેળવવો

પ્રકરણ ૧૦ મુ.

રાગવિરમણ.

દશમુ પાપસ્થાનક રાગ છે રાગ અને દ્વેષ એ વસ્તુત ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયોના બે સ્વરૂપો છે દ્વેષ એ ક્રોધ અને માનનો સૂચક છે, અને રાગમા માયા અને લોભનો સમાવેશ થાય છે એટલે રાગ દ્વેષનુ સ્વરૂપ આ ચાર કષાયોમા મોટે ભાગે આવી જાય છે પણ જ્યારે અત્રે આ બે પાપસ્થાનકોને જુદા ગણુવામા આવ્યા છે, તો તેનુ વર્ણન કરવાની જરૂર છે

રાગની વ્યાખ્યા —રાગ એટલે કોઇ પણ વસ્તુ અથવા મનુષ્ય પ્રત્યે મારાપણાને લીધે જે આસક્તિ થાય તે રાગ રાગ બધનકર્તા જાણુવામા આવ્યો છે કારણ કે તે વૃત્તિ જ્યારે પ્રબળ હોય છે, ત્યારે મનુષ્ય નહિ કરવા યોગ્ય

છે, નહિ બોલવાયોગ્ય વચનો બોલે છે, અને રાગની વ સ્તુને ખાતર પોતાના બધા નિશ્ચયો અને સત્ નિર્ણયોનો ભોગ આપે છે રાગી મનુષ્યને આંધળો ગણવામા આવે છે કહ્યુ છે કે

રાગાંધા નૈવ પશ્યન્તિ રાગથી અધ થયેલા પુરૂષો વ સ્તુસ્થિતિ જાણી શકતા નથી

આપણે શાસ્ત્રોમા વારવાર સાંભળીએ છીએ કે કર્ણે ન્દ્રિયની તૃપ્તિ ખાતર મૃગ, ચક્ષુરિન્દ્રિયના વિષયની તૃપ્તિ ખાતર પતગીઉ, રસનેન્દ્રિયના વિષયના ભોગ માટે મીન (માછલુ), ઘ્રાણેન્દ્રિય ખાતર ભ્રમર અને સ્પર્શેન્દ્રિયના ઉ પભોગ ખાતર હાથી મરણને શરણ થાય છે તે તે જીવો તે તે વિષય પાછળ અધ બન્યા હોય છે, તેમની વિવેકશક્તિ બુઠ્ઠી થઈ જાય છે, અને તેઓ તે વસ્તુઓ પ્રત્યેના રાગથી દોરાઇ મરણ પામે છે એકેક ઇન્દ્રિય પાછળ રાગ રાખવાથી પ્રાણીઓની આ સ્થિતિ થાય, તો જે જીવો પાચેન્દ્રિયો પાછળ અધ બન્યા હોય, તેમની કેવી શોચનીય સ્થિતિ થાય, તે વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે

વસ્તુઓ ઉપરનો રાગ મનુષ્યને તે વખત તો સુખ આપનારો લાગે છે પણ તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થતા તેમાંથી મોહ કતા ચાલી જાય છે, તેમ છતા ઘણા જીવો તો તે સમજી શકતા પણ નથી, અને તે તે વસ્તુ પ્રત્યેના રાગમા વિશેષ તણાતા જણાય છે પરતુ વસ્તુઓ સદાકાળ ટકતી નથી તેમજ જે મનુષ્યો વાસ્તે આપણને રાગ હોય તે પણ

સદા ટકતા નથી કાતો તે મરી જાય છે, અથવા તો તેમને છોડી આપણે ચાલ્યા જવું પડે છે તે સમયે વિયોગનુ દુ ખ ઘણુ લાગે છે જેટલા પ્રમાણમા અમુક વસ્તુ અથવા મનુષ્ય પ્રત્યે આપણો વિશેષ રાગ, તેટલા પ્રમાણમા તે વસ્તુના અથવા મનુષ્યના અભાવે અથવા વિયોગે વિશેષ દુ ખ થવા સભવ છે સ્વામી રામતીર્થના કહેવા પ્રમાણે "જેટલા રા ના ખીલા હૃદયમા ઉંડા ઉતર્યા હશે, તેટલાજ તે કાઢતી વખતે વિશેષ દુ ખના કારણ ભૂત થશે" આ હેતુ થીજ શાસ્ત્રકારોએ રાગનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યુ, અને તીર્થંકરોનું એક નામ "વીતરાગ" એટલે "ગયો છે રાગ જેનો" એવુ આપ્યું

રાગ મમત્વભાવથી ઉદ્ભવે છે હું અને મારૂ એ રાગની ઉત્પત્તિના પરમ કારણો છે જ્યા મમત્વભાવ ચાલ્યો જાય છે, ત્યા રાગ પણ જતો રહે છે અને તે વસ્તુનો નાશ થાય તો પણ વિશેષ દુ ખ થતુ નથી આ ઉપર આપણે એક દષ્ટાંત વિચારીશુ

જ્યારે રેલ્વેટ્રેનનો મુબાઈ ઈલાકામા આરભ થયો, ત્યારે ટ્રેઈન અમદાવાદથી મુબાઈ સુધી જતી ન હતી એક ટ્રેઈન મુબાઇ અને સુરત વચ્ચે દોડે, અને બીજી ટ્રેઈન અમદાવાદ અને સુરત વચ્ચે દોડતી હતી અમદાવાદનો એક માણસ વ્યાપાર કરવા નિમિત્તે મુબાઈ આવ્યો તે બે વર્ષના એક પુત્રને મૂકીને આવ્યો હતો. તે વાતને બાર વર્ષ વીતી ગયા. તે પુત્ર ૧૪ વર્ષનો થયો. તે મનુષ્યની

થાય, તે તો બહુજ પામર જીવ સમજવો. કોઈ મનુષ્ય ચાલતા થાંભલા સાથે અથડાય અને તેનુ માથુ ફૂટે તો તેમા દોષ તેનો પોતાનો છે, છતા જો તેવો મનુષ્ય થાંભલા પર દ્વેષ કરે તો તેની આ અજ્ઞાનતા વાસ્તે આપણું હૃદયમા દયાજ આવે

આ દ્વેષનુ મૂળ અજ્ઞાન છે જે વસ્તુઓ ખરી રીતે આત્માની નથી, તેને આપણી માનીએ છીએ, અને તે વસ્તુઓનો કોઇ નાશ કરે, અથવા તે વસ્તુઓ કોઇ આપણી પાસેથી લઇ લે, તો તેના પર ક્રોધ પ્રકટે છે દ્વેષ પ્રકટવાના બીજા કારણો ક્રોધ કે અભિમાન છે મનુષ્યને જ્યારે ક્રોધ વ્યાપે છે, ત્યારે તે દ્વેષ રૂપે પ્રકટ થાય છે હું બીજા કરતા મોટો છુ, હું જ્ઞાની છુ, તપસ્વી છુ, ધનવાન્ છું, એવો કોઇ પણ અભિમાનનો વિચાર આવતા તે મનુષ્ય બીજાઓને હલકા ગણે છે, અને બીજાઓ પ્રત્યે તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને આ તિરસ્કાર જરા વૃદ્ધિ પામતાં દ્વેષનુ રૂપ લે છે

આ દ્વેષમાથી અનેક અશુભ પરિણામ આવે છે દ્વેષ પ્રથમ વિચારમા પ્રકટે છે, પછી અસભ્ય

કે તો આપણાથી તે સંખાતું નથી અને કોઇ તેના છતા કે કે અછતા દોષનુ વર્ણન કરે તો આપણે તે તરત માની લઇએ છીએ

દ્વેષ પ્રથમ નાની બાબતમાંથી જન્મે છે પહેલા બે મનુષ્યો વચ્ચે સહેજ અણબનાવ થાય છે, પણ સમય જતા તે વૃદ્ધિ પામ્યા કરે છે, અને પછી તેને કાઢી નાખવાનું કામ પણ કઠણ થઇ પડે છે

દ્વેષથી મનુષ્ય સામાનું બુરૂ ઇચ્છયા કરે છે સામો મનુષ્ય દુઃખ પામે, માંદો પડે, અનેક રીતે હેરાન થાય તેવી વૃત્તિ દ્વેષથી જન્મે છે આ વૃત્તિ જો લાંબો સમય રહે, તો અતિ તીવ્ર કર્મબંધ થાય છે, અને તેથી વિકાસ મંદ પડી જાય છે વળી લાબા સમય સુધી કરેલા વિચારોનું બળ એટલુ વધી પડે છે કે દ્વેષના વિચારવાળો બીજાને હેરાન કરવા પણ ચૂકતો નથી, અને લાગ આવે તેને નુકસાન પણ કરે છે

વળી દ્વેષથી મનુષ્ય જેના ઉપર દ્વેષ થયો હોય, તેના ચારિત્ર ઉપર અનેક આક્ષેપો મૂકે છે સામાના ચારિત્રને એવું તો કાળુ ચિતરે છે કે બીજા મનુષ્યો પણ કાંઇક તો સત્ય હશે, એમ માનવાને દોરાય છે

જે મનુષ્ય બીજાઓ ઉપર દ્વેષ રાખે છે, તેના મનની અસર શરીર પર થવા લાગે છે દ્વેષ અથવા ક્રોધથી શ-રીરનું લોહી ઝેરી બને છે, અને તે મનુષ્યના શરીર પર નૂર આવતું નથી

એટલું નામ આપના પોલીસે આવી તે બ્રાહ્મણને પકડયો. તેને રાજા પાસે લઇ જવામા આવ્યો, રાજાએ હકીકત પૂછી ત્યારે તે બ્રાહ્મણે આખમા આસુ લાવી કહ્યુ "હે મહાભાગ! તમારા પુત્રના શરીર પરના આભૂષણ જોઇ મારી બુદ્ધિ કુબુદ્ધિ થઈ, અને તેથી [illegible] તે પુત્રને મારી નાખ્યો' આસપાસ બેઠેલા સામંતોની ચક્ષુઓમાથી અગ્નિ ઝરવા લાગ્યો એક સામતે કહ્યુ, "આવા કૃતઘ્ની બ્રાહ્મણને બરાબર શિક્ષા થવી જોઇએ તેના રાઇરાઇ જેટલા ટુકડા કરવા જોઇએ" બીજો બોલ્યો, "તેને લીલે કાટે બાળવો જોઇએ" ત્રીજો કહે " તેને જમીનમા દાટી પથ્થ ઇટાલી કરી મારવો જોઇએ" ચોથો કહે "તેને હાથીના પગતળે છુદવો જોઇએ" આ પ્રમાણે સૌએ પોતપોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો ત્યારે રાજાએ શાત ચિત્તે કહ્યું ' પણ જ્યારે હુ જંગલમા ભૂલો પડયો હતો, ત્યારે આ બ્રાહ્મણે મને પાણી પાયું હતુ, અને રસ્તો બતાવ્યો હતો માટે તેનો આ ગુન્હો હું માફ કરૂ છુ" એ પછી તે બ્રાહ્મણને છુટો કરવામા આવ્યો તે પોતાને ઘેર ગયો. પોતાના ઘરનાં બે ત્રણ આભૂષણો તે રાજપુત્રને પહેરાવીને રાજસભામા તેને લઇને [illegible] રાજા તથા સભાસદો સર્વે વિસ્મિત થયા કારણ [illegible] જીવતું

સ્મરણ કરીએ તો તેના પ્રત્યેનો દ્વેષ ઓછો થવા લાગે છે
રાજર્ષિ ભર્તૃહરિના શબ્દોમા

परगुण परमाणून् पर्वतीकृत्य नित्य
निजहृदि विकसन्तः सन्तिसन्तः कियन्तः ॥

પરના લેશ માત્ર ગુણને પણ પર્વતતુલ્ય આની નિત્ય
પોતાના હૃદયમા આનદ પામતા કઇક ઉત્તમ જનો હોય છે
વળી મહાપુરુષોએ લખ્યું છે કે દ્વેષનું ઓષડ દ્વેષ નહિ પણ
પ્રેમ છે દ્વેષ કદાપિ દ્વેષથી નાશ પામે નહિ પણ તેને નાશ
કરવાનો સૌથી શ્રેષ્ઠ ઉપાય પ્રેમ છે જૈનો વદિતા સૂત્રમા
નિત્ય જણાવે છે કે—

खामेमि सव्व जीवा सव्वे जीवा खमतु मे ।
मित्ति मे सव्व भूएसु वेर मज्झ न केणइ ॥

હું સર્વ જીવોને ક્ષમા આપુ છુ સર્વ જીવો મને ક્ષમા આપો
મારે સર્વ સાથે મૈત્રી છે, મારે કોઇ સાથે વેર નથી આવી
ભાવના ભાવવાવાળો મનુષ્ય લાબા સમય સુધી દ્વેષ રાખી
શકે નહિ તે તેજ દિવસે બીજાને ક્ષમા આપે, અને મન
માથી તેના પ્રત્યેનો રોષ કાઢી નાખે

તે સમજે છે કે આપણા સુખદુ ખમા બીજાઓ તો નિ
મિત્ત માત્ર છે જો આટલું સૂત્ર આપણે સ્મરણમા રાખી
એ તો આપણને પડેલા દુ ખ માટે દુ ખ આપવાના કારણ
ભૂત બનેલા જીવ પ્રત્યે પણ આપણને દ્વેષ થાય નહિ કા
રણ કે નિમિત્ત ઉપર દ્વેષ રાખવાથી લાભશો ? આપણા
દુ:ખના મૂગ કારણભૂત આપણે પોતે છીએ

વળી એક બીજો વિચાર પણ દ્વેષ દૂર કરવામાં કારણ
ભૂત બની શકે દરેક આત્મા પોતે નિર્મળ છે, આપણને જો
કોઈ દોષ જણાતો હોય તો તેની પ્રકૃતિનો છે, માટે જો
આપણે પ્રકૃતિનો વિચાર નહિ કરતા તેની પાછળ રહેલા
આ માનો ખ્યાલ લાવીએ તો આપણને દરેક જીવ ઉપર
પ્રેમ થાય અને દ્વેષમાત્ર આપણા હૃદયમાથી ચાલ્યો જાય

પ્રકરણ ૧૭ મુ

કલહ વિરમણ

વસ્તુત પ્રથમના પાચ સ્થાનક મુખ્ય છે અને તેને
ટેકો આપનારા ૬-૯ સુધીના પાપસ્થાનકો ક્રોધ, માન,
માયા અને લોભ છે એ પાપના કાર્યોને આ ચાર કષાયોથી
ઘણું બળ મળે છે ૧૦થી૧૮ સુધીનાં પાપસ્થાનકો તે ૧ થી
૯ સુધીના પાપસ્થાનકોના સમિશ્રણથી પ્રસવે છે,

હવે આપણે ૧૨મા પાપસ્થાનક કલહનો વિચાર કરીએ
કલહ એટલે કજીઓ-કકાસ, બીજાઓ સાથેનો ઝઘડા વગેરે
જ્યા કલહ હોય ત્યા કુસપ પ્રકટે છે, અને તે અનેક અનર્થોનુ
મૂળ બને છે

કલહની ઉત્પત્તિનુ કારણ ક્યાં તો ક્રોધ હોય છે, અથવા
અભિમાન હોય છે પોતાના વિચારો સત્ય છે, એમ મ
ન્ય છે અને તેથી તે વિચારોની વિરુદ્ધ જેના વિચારો

કોઈ સાથે ઝગડામાં ઉતરે છે, કલહ કરે છે જ્યા હૃદયની
કેરના નથી, ત્યા નજીવી બાબતો પણ મોટા કલેશનુ કારણ
થઇ પડે છે જે મનુષ્યોને કલહ કરવો હોય, તેને કારણો
દેશવા દૂર જવું પડે તેમ નથી તે જ્યા કારણો ન હોય,
ત નવા કારણો પેદા કરે છે

વરૂ અને ઘેટાની વાત સર્વના જાણવામા હશે. વરૂને
ઘેટા સાથે કોઇ પણ રીતે કલહ કરવો હતો એક નદીના
કિનારે વરૂ અને ઘેટુ પાણી પીના હતા વરૂએ કજીઓ
કરવાના ઉદ્દેશથી ઘેટાને કહ્યુ "તુ પાણી કેમ ડોળી
નાખે છે ? મારી પાસે પાણી મેલુ થઇને આવે છે ' ઘેટાએ
કહ્યુ કે તમે નદીના ઉપરના કાંઠે છો, તો તમારી તરફનુ
પાણી મારી તરફ આવે છે, તો પછી હુ કેવી રીતે પાણીને
ડોળીને બગાડતો હઇશ?" તે કલહશીળ વરૂએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો
"પણ તે મને મહિના પર ગાળ કેમ દીધી હતી !" ઘેટાના બ
ચ્ચાએ કહ્યુ કે "મને જન્મ્યાને જ બે માસ હજુ પુરા થયા
નથી તો હુ છ માસ પૂર્વે તમને ગાળ કેવી રીતે દઉં ?" ત્યારે
વરૂ બોલી ઉઠ્યુ "તે ગાળ નહિ દીધી હોય તે તારા બાપે
ગાળ દીધી હશે" આમ કહી તે ઘેટા પાસે જઇ તેને મારી
નાખ્યું અર્થાત્ કજીઓ કરનારને તો લડવાના મો
કાના જડે છે

એક મીયા સાહેબ પોતાના પુત્ર સાથે જતા હતા
કોઈ વટેમાર્ગુએ પૂછ્યું કે "કેમ મીયાં સાહેબ ! આ ત
મારો પુત્ર છે ?" મીયાએ જવાબ આપ્યો " શું મારો

નહિ તો તારા બાપનો છે !" પછી પેલો વટેમાર્ગુ સામે ... "ખુદા તેને અચ્છો રખે" મીયાંએ કહ્યું "તેરા ચલે તો મા... કાપીઆ" આવી રીતે જેની વૃત્તિ લડવાની હોય તે તો ... વાતવાતમા છિદ્રો શોધી બીજાઓથી ઝગડો ટંટો કરે. ...

આવા સ્વભાવવાળા પુરૂષો જ્યા જાય ત્યા પોતાની ... જીભ વડે કલહ ઉભો કરે છે તેમની જીભમાં મીઠાશ ... બીલકુલ હોતી નથી તેમની જીભ કુહાડાના ઘા જેવી હોય છે ...

તેઓ જાતે કલહ કરે, અને બીજામા કલહ કરાવે છે ... તેઓ એવી વાતો કરે કે ઘણા મિત્રો અને સબંધીઓ ... વચ્ચે પણ ઝઘડાઓ થાય તેમના સબંધમા એક સંસ્કૃત ... કવિએ કહ્યુ છે કે—

> अहो खलभुजगस्य विचित्रोऽयं वधक्रमः ।
> अन्यस्य दशति श्रोत्रं अन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥

દુષ્ટ પુરુષ રૂપ સર્પની બીજાનો વધ કરવાની રીત કાંઈક ... વિચિત્ર છે તે એકના કાનમા ડસે છે, અને બીજો મનુષ્ય ... મરણ પામે છે અર્થાત્ દુષ્ટ અને કલહશીલ પુરૂષો લોકોના ... કાન એવી વાતોથી ભભેરે કે બીજાને મોટું નુકશાન થાય ... અને કોઈ વારતો મનુષ્યને મરવાનો સમય આવે

કલહ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નાની નાની બાબત... માથી પ્રકટે છે, કહેવત છે કે " રોગનું મૂળ ખાસી ... અને કલહનું મૂળ હાસી " કોઈની ઠઠ્ઠા મશ્કરી કરન... સામો મનુષ્ય ચીડાઇ જાય, અને તેમાથી મોટો કલહ થાય ... જેવી રીતે ખાસીને ન રોકવામા આવે તો તે ક્ષયનું કારણ...

ાં પડે છે, તેવી રીતે મશ્કરી પણ કલહ-કકાસનું કારણ
ા પડે છે

કલહના સબંધમા આપણે એક દષ્ટાંત વિચારીશું
રથ રાજાને ત્રણ સ્ત્રીઓ અને ચાર પુત્ર હતા જ્યારે
તે વૃદ્ધ થવા આવ્યા, ત્યારે કૌશલ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલ
ાના વડીલ પુત્રને રાજગાદી આપવા તેમણે નિશ્ચય
ાં સર્વ મંત્રીઓએ પણ તે કામને સંમતિ આપી
આ વાતની ખબર કૈકેયીની દાસી મંથરાને પડી તે કર્કશ
અને કલહપ્રિય સ્વભાવવાળી દાસી મંથરાએ કહ્યું કે
"આવતી કાલે રામને ગાદી મળવાની છે તમે જાણો છો?"
કૈયીએ કહ્યું, "હા! રામને મારા ભરત તુલ્ય ગણું
ું અને તેથી મને આનંદ છે" મંથરાએ કાન ભભેરતા
હ્યું, "રામ ભલો આદમી છે, પણ તેની માતા કૌશલ્યાને
ઓળખો છો? જ્યા રામ અને કૌશલ્યાના હાથમા સત્તા
આવી, એટલે તમે અને તમારો ભરત ભીખ માગશે માટે
ઈક તો વિચાર કરો" આ કલહ ઉત્પન્ન કરાવનારા વચ
ોથી કૈકેયીને અસર થઈ, અને તેણે કહ્યું "ત્યારે હવે
રવું શું?" મંથરાએ તરત જ ઘડી કાઢેલી યોજના રજુ
રી, "તમે એકવાર કહેતા હતા કે દશરથ રાજાએ તમને
બે વચન આપેલા છે, તો તેનો લાભ લેવાનો આ સમય
છે આજે તમારી પાસે દશરથ રાજા આવે, ત્યારે તે બે
વરદાનોમાથી એક વરદાન વડે ભરત વાસ્તે રાજ્યગાદી
માગજો, અને બીજા વરદાન વડે રામ ચૌદ વર્ષ જંગલમા
જાય, તેવુ માગી લેજો રાજા ગમે તેવુ સમજાવે તો પણ

તમારી હઠ છોડશો નહિ" આ હલકી સલાહ પ્રમાણે કૈકેયી વર્તી, તેના પરિણામે રામ વનવાસ ગયા, અને દશરથ રામના વિયોગે મરણ પામ્યા આ બધી દુર્દશાનું કારણ કૈકેયીનો કલહશીલ સ્વભાવ નહિ તો બીજું શું ?

કલહના કફાયદા તો આપણે સર્વ જાણીએ છીએ કહેવત છે કે કજીઆથી તો ગોળીના પાણી પણ સૂકાઇ જાય, અર્થાત્ જે ગૃહમા કલહ પેઠો, તે ઘરમાથી લક્ષ્મી જાય છે કારણ કે સપ ત્યા જપ છે, અને કલહ કુસપનું મૂળ છે એકતા એ સરવાળો છે, અને કલહ એ બાદબાકી છે તેમા બન્નેનું બળ નાશ પામે છે કલહથી કુસપ જન્મે છે, અને કુસપથી રાજ્યો, નાતો તથા કુટુબો નાશ પામ્યાના અનેક દાખલાઓ મોજુદ છે,

આ કલહ દૂર કરવાનો સૌથી ઉત્તમ માર્ગ તો હૃદયની ઉદારતા છે, કારણ કે જો હૃદયમા ઉદારતા નહિ હોય, તો તે કટુ વચન રૂપે પ્રકટ થયા વિના રહેશે નહિ અને કટુ વચન એજ કલહનું મોટુ કારણ બને છે માટે કલહનો ત્યાગ કરવા મનુષ્યે જીભ ઉપર ઘણો સયમ રાખવો. જો એક મનુષ્ય ક્રોધથી બોલે, અને બીજો મૌન રહે તો ઝઘડા બધ થવાનો સભવ છે પણ જો બન્ને વાણી ઉપર સયમ ખોઇ બેસે તો જરૂર કલહ થાય. બે હાથ વિના તાળી પડતી જ નથી એક જણ દોરી ખેચે, અને બીજો ઢીલી મૂકે તો દોરી તૂટી જ નહિ, પણ જ્યા બે જણ સામસામી દોરી ખેચે, ત્યા તે તૂટી જવાનો સભવ છે

જે મનુષ્યમા નમ્રતા છે, તે ઘણા કલહને દૂર હઠાવી
છે વાણીની કડવાશ જ મોટે ભાગે કલહનું કારણ બને
જે મનુષ્યની વાણીમા મીઠાશ હોય છે, તો તેનો ઠપકો
બીજાને લાભકારી થાય છે આ વાણીની મીઠાશ અથવા
વાશનો આધાર હૃદયના ભાવ ઉપર હોય છે જો હૃદ
મા બીજાને ઘા મારવાની અથવા બીજાને પરાસ્ત કરવાની
અથવા હરાવવાની વૃત્તિ ન હોય તો વાણી પણ તેવી જ
નીકળે છે અને ગમે તેવો વિગ્રહ અટકી જાય શત્રુને
પણ મિત્ર બનાવી શકાય, એ લોકોક્તિમા અપૂર્વ સત્ય
રહેલું છે માટે કલહને દૂર કરવા માટે વચન સત્ય અને
પ્રિય હોવું જોઈએ કોઇક સત્ય વાત બીજાને કડવી લાગે,
પણ તે કહેવા કહેવામા પણ ફેર છે

જગતમા આપણે બધા મુસાફરો તરીકે આવ્યા છીએ
અને અમુક સાધ્ય તરફ જવાને બધા કુચ કરીએ છીએ
કે જેમા એક બીજાની મદદથી આપણે આગળ વધવાનું છે
કે બીજાની હુંફથી આપણે પ્રગતિ કરવાની છે તો પછી
કલહ કરવાથી લાભ શો ? જો કોઇ સાથે બને તો મૈત્રી
રાખો અને ન બને તો તેને રસ્તે તેને જવા દો પણ તેની
સાથે તોડવાથી અથવા ઝગડો કરવાથી લાભ શો ?

કલહશીળ વૃત્તિવાળાને આર્ત અને રૌદ્ર પરિણામ
હંમેશા કરે કરે છે, તેને કદાપિ શાંતિ વળતી નથી તે કદાપિ
કલ્યાણકારી પવિત્ર વિચાર કરી શકતો નથી આત્મ અભ્યા-
સીએ-સ્વ ઉન્નતિ ઇચ્છક દરેક જીવે-આ કલહની વૃત્તિ

દૂર કરી સર્વ જીવ સાથે હળીમળીને રહેવું કારણ કે તેમાં આપણને તેમજ સામાને શાંતિ થાય છે, અને શાંતિ સાથે શક્તિ જન્મે છે, અને વિકાસ ઘણો ત્વરાથી થવા લાગે છે

પ્રકરણ ૧૩ મું.

અભ્યાખ્યાન વિરમણ.

ભ્યાખ્યાન એ તેરમું પાપસ્થાનક છે અભ્યાખ્યાન એટલે બીજાને માથે આળ મૂકવું કોઇનામાં જે દોષો ન હોય તે દોષ તેને માથે ચઢાવવો, સાભળેલી વાતો પરથી લોકો ક્તિથી અમુક પુરૂષ કે સ્ત્રી આવા જ છે એમ માની બેસવું, અને તે વાત બીજાઓમાં ફેલાવવી આ સર્વ અભ્યાખ્યાનમાં સમાઇ જાય છે આનું કેટલું અને કેવું ભયકર પરિણામ આવે છે, તેનો ઘણા થોડાને જ ખ્યાલ હોય છે જીભ વડે આપણે જે પાપો કરીએ છીએ, તેમા મોટામાં મોટું અભ્યાખ્યાન છે તે વડે આપણે બીજાના ચારિત્રની ચોરી કરીએ છીએ

આ અભ્યાખ્યાન અથવા બીજાને આળ દેવાની વૃત્તિ શા કારણથી અને કેવી રીતે ઉદ્ભવે છે, તેનો આપણે વિચાર કરીએ કોઇ મનુષ્ય સામાન્ય રીતે બીજા મનુષ્યોને હલકા

ગણે છે, એટલે તેમનું ઘસાતું બોલવું, એ તેને કાંઇ ખોટું –ભુલ ભરેલુ લાગતું નથી. તે માને છે કે બીજાને હલકા પાડવાથી પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધશે. તેને બીજાના ગુણો અથવા શક્તિઓ પ્રત્યે ઇર્ષ્યા આવે છે અને તે પોતાની ઇર્ષ્યા ઘણીવાર બીજા પર ખોટા આરોપ મૂકી પ્રકટ કરે છે તેનામા પ્રમોદ ગુણનો અભાવ હોય છે વળી મનુષ્યોને બીજા ઉપર દોષ મુકવામા, અથવા બીજાના દાષો વર્ણવવાના હોય તો તે સાભળવામા રસ આવે છે આ રસ ઘણા જ હલકા પ્રકારનો છે અને જે મનુષ્યને આવા બીજાઓના ચારિત્રપર મૂકાતા આક્ષેપો સાભળવામાં રસ પડતો હોય, તે જીવાત્માને પોતાના વિકાસ વાસ્તે ઘણું કરવાનું છે કેટલાકને સમયનો શી રીતે સદુપયોગ કરવો તે સુઝતું નથી, અને તેથી તેઓ આ પ્રમાણે બીજાઓની બદબોઇ કર્યા કરે છે પોતાના આ કર્તવ્યનું કેવુ માઠુ પરિણામ આવશે, તેની તે બિચારાઓને ખબર પણ હોતી નથી, પણ આ અભ્યાખ્યાન–અથવા બીજા પર ખોટુ આળ ચડાવવું–એ ઘણો જ મોટો દોષ છે

તેના પરિણામનો જો આપણે વિચાર કરીએ તો જરૂર આપણને લાગે કે જ્યા મનુષ્યના ચારિત્ર ઉપર આક્ષેપ મૂકવામા આવે, જ્યા તેના વર્તન ઉપર ખોટુ આળ મુકાય, ત્યા તે મનુષ્યની સ્થિતિ ઘણી દુ ખદ થઇ પડે છે આવા આક્ષેપો જેમના પર મૂકાયા હોય તેઓને રાત દિવસ ઉંઘ પણ ન આવે ▪ લોકો મારે વિષે ખોટો અભિપ્રાય ધરા

વશે, તો મારૂ શું થશે ? મારી કીર્તિ જશે પછી હું કેવી રીતે જીવીશ ? " આવા વિચારો કરવામા તેની ગત્રી પસાર થઇ જાય છે અને તેનુ ઓશીકુ તેના આસુ વડે ભીંજાય છે જ્યા પ્રથમ મ્હો મલકાતું હતું, ત્યા હવે કટાક્ષજ નજરે પડે, આ સ્થિતિ શું ઓછી દુ:ખદ છે ?

મનુષ્ય ઉપર જો ખોટા આક્ષેપ મૂકાય–અને જો તે મનુષ્ય બહુ જ લાગણી સ્વભાવવાળો હોય તો તેના દુ ખનો પાર રહેતો નથી જો જગતમાં જીવતી નરક હોય તો તે સમયના તે મનુષ્યના મનની સ્થિતિ છે જ્યારે ઘણા ખોટા આક્ષેપો મૂકવામા આવે છે, ત્યારે કેટલીક વારનો વીર આત્માઓ પણ ડગી જાય છે, તથા નિરાશા અને શોકને વશ થાય છે, તો પછી સામાન્ય પામર આત્માઓની તો સ્થિતિનુ શું વર્ણન થઇ શકે ? જેમની પ્રતિષ્ઠાને નિષ્કારણે હાનિ પહોચી હોય, તેવા મનુષ્યની સ્થિતિમા તમારી જાતને મુકો અને તમને આ અભ્યાખ્યાનનુ–બીજાને માથે ખોટુ આળ મૂકવાનુ–કેટલુ ઘોર પાપ છે, તેનો ખ્યાલ આવશે

એવા દૃષ્ટાતો વાચવામા આવે છે, તેમજ ઘણાના અનુભવમા પણ હોય છે કે મનુષ્યો ચારિત્રપ્રતિષ્ઠાની હાનિ થતા આપઘાત પણ કરી બેસે છે

આ પ્રમાણે સામાને નુકસાન થાય છે, એટલુ જ નહિ પણ આ અભ્યાખ્યાનનું પાપ કરનારને પોતાને અશાતિ રહે છે તેની વાણી અસત્યમય બને છે તે બીજાના દોષો જોવામા અને કહેવામા, બીજાઓમા રહેલી સારી બાબતો

જોઇ શકતો નથી તેના મનમાં પરના દોષના કાળાં ચિત્રો રમે છે, તે તેવા જ કાર્યોને જન્મ આપે છે

અભ્યાખ્યાનના માઠા પરિણામનો ખ્યાલ આપ્યા પછી તે ત્યાગવાના ઉપાય વિચારીએ

પ્રથમ તો મનુષ્યે વાણી ઉપર સયમ રાખવો કોઇના પણ દોષ જાહેર કરતા પહેલા બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે બીજાઓ આપણી સમુખ કોઇના દોષ જણાવે, તો તે એકદમ માની લેવા નહિ તેવા મનુષ્યોને કહેવુ કે "તમે કહો છો, તે વાત ખરી ના પણ હોય, અને કદાચ હોય તો પણ તે વિષે ન બોલવું એ વધારે હિતકારી છે" ઘણા લોકો અમુક મનુષ્ય ઉપર આરોપ મૂકે છે, માટે આપણે પણ તે મૂકવો એ મૂર્ખતા છે ઘણા અમુક પાપ કરે છે, તેથી કાંઇ પાપની ઓછાશ થતી નથી, અથવા કર્મ તેને છોડી દેતુ નથી બીજાની મૂર્ખતા કાજે આપણે મુખે ઝેર લેવામા લાભ શો ? આપણે બીજાના આશયોની તુલના કરવામા ઘણીવાર ભુલ કરીએ છીએ આપણે અમુક કાર્ય જોઇએ છીએ, પણ તે કાર્ય કરવાનો તેનો આશય જોતા નથી અને તેને માથે નિષ્કારણ દોષ મૂકી તેને ફજેત કરીએ છીએ અને આ રીતે મોટુ પાપ આપણે શિર આવે છે એક મનુષ્ય કલાલની દુકાનમાથી નીકળ્યો માટે તે દારૂપીવા સારૂજ ગયો હતો, એમ માની લેવું એ મોટી ભૂલ છે કદાચ તેના ઘરમાં કોઇને વાગ્યું હોય, અને તેને વાસ્તે દારૂની જરૂર હોય તો તે લેવા માટે કલાલની દુકાનમા તેને જવું પડ્યું હોય.

અમુક પુરૂષ એક સ્ત્રીની સાથે સંધ્યાકાળે વાતો કરતો ઉભો છે તમે ત્યાં થઈને જાઓ છો તમે તે પુરૂષને ઓળખો છો, તે સ્ત્રીને ઓળખતા ન હતા તમે કલ્પના કરો છો કે તે પુરૂષ હલકા આશયથી જ તે સ્ત્રી સાથે વાત કરે છે કદાચ તે તેની બ્હેન જ હોય, અને તમારી કલ્પના તદ્દન અસત્ય ઠરે માટે કોઈને માથે પણ દોષ આરોપતા ઘણો વિચાર કરવો કહ્યું છે કે

> કાને સુણી ન માનીએ, નજરે દીઠી સો સચ્ચ.
> નજરે દીઠી ન માનીએ, નિર્ણય કરી સો સચ્ચ

કોઈના સબંધમા કાને સાંભળેલી વાત ન માનવી. પણ જો નજરે જોવામા આવે તો તે માનવી પણ કવિ આગળ વધીને કહે છે કે નજરે દીઠેલી વાત પણ ખોટી પડવાનો સભવ છે માટે તેનો નિર્ણય કરવો, અને નિર્ણય કર્યા પછી જે બાબત સત્ય ઠરે તેને સત્ય માનવી

એકવાર એક ક્ષત્રિય પુત્ર પોતાની પત્ની તથા બ્હેનને ઘરમા મુકી પરદેશ ગયો તે ચાર વર્ષે આવી ગામ બ્હાર ઉતર્યો તેના મનમાં પોતાની સ્ત્રીના શીળની પરીક્ષા કરવા ની ઇચ્છા થઈ તેથી તે ક્ષત્રિએ પોતાને ઘેર આવ્યો તો જોયું કે પોતાની સ્ત્રી એક પથારીમા સુતી છે, અને તેની બાજુએ એક પુરૂષ સુતો છે તેના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ તે બન્ને ઉપર તરવાર કાઢી ઘા કરવા જતો હતો, તેવામા મ્યાનમાથી તરવાર કાઢતા થયેલા ખડખડાટથી તે પુરૂષ જાગી ઉઠયો તે પુરૂષ તે બીજો કોઇ નહિ, પણ તેની

સગી બ્હેન હતી તે દિવસોમા ચોરનો ભય હતો, અને જ્યા એકલી સ્ત્રીઓ હોય, ત્યા ચોરનો વિશેષ ત્રાસ હોવાથી દરરોજ રાત્રે તેની બ્હેન પુરૂષનો પોશાક પહેરી સૂઇ રહેતી હતી આવા બનાવો ઘણીવાર બને છે માટે કોઇ પર આળ મૂકતા પહેલા ઘણો વિચાર કરવો

બીજામા દોષ હોય તો તે કહેવાની પણ જરૂર નથી તો પછી અછતા દોષનો આરોપ મૂકવો એ તો મોટામા મોટુ પાપ છે આપણે ઘણી વાર બીજાઓનું ઘસાતુ બોલીએ છીએ તે પુરૂષ કે સ્ત્રીનું ચારિત્ર એવુજ હોવુ જોઇએ એમ પણ બેદરકારીથી બોલીએ છીએ, પણ તેથી જે પરિણામ તે પુરૂષ કે સ્ત્રીને શોસવુ પડે છે. તેનો આપણને ખ્યાલ હોતો નથી જો આપણને તેવો ખ્યાલ આવે તો આપણે તેવી ભૂલ કદાપિ કરીએ નહિ

જે મનુષ્ય આ અભ્યાખ્યાનના પાપથી મુક્ત રહે છે, તે ઘણી શાતિ અનુભવે છે તે કોઇનુ ઘસાતુ બોલતો નથી તેને મન સતોષ રહે છે કે તેણે કોઈ ઉપર પણ ખોટુ આળ મૂકર્યું નથી, અથવા પરના દોષો લોકો આગળ જણાવવાની ભૂલો કરી નથી તમે આ વાત છાની રાખજો, એવુ કહેવાનો સમય તેને આવતો નથી કારણકે તે તેવી બાબતો કહેવા કે સાભળવા ચોખી ના પાડે છે

જો મનુષ્યે અભ્યાખ્યાનના પાપથી સદા બચવુ હોય તો બીજાના દોષો નહિ સાભળવાની કે નહિ કહેવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ જે મનુષ્ય તેવી વાતો સાભળતો નથી, તેના આનદનો પાર રહેતો નથી

પ્રકરણ ૧૪ મુ

પૈશુન્ય વિરમણ

૧૪ મુ પાપસ્થાનક પૈશુન્ય છે, અને તે પણ ૧૩ મા પાપસ્થાનક અભ્યાખ્યાનની માફક હલકા સ્વભાવનુ સૂચક છે પૈશુન્યમા ચાડીચુગલી, એકની વાત બીજાને કહેવી અને પુઠ પાછળ નિંદા કરવી એ સર્વનો સમાવેશ થાય છે પૈશુન્યને અંગ્રેજી ભાષામા back-biting કહે છે, જેનો અર્થ પીઠ કરડવી એવો થાય છે અર્થાત આ દુર્ગુણને વશ થયેલો જીવ લોકોની પુઠ પાછળ તેમની બદગોઇ કર્યા કરે છે, અને તેમા એક જાતનો હલકો રસ લે છે

જેમ અનેક હલકા પ્રકારના વ્યસનો હોય છે, તેમ આ પારકી બાબતોની ચાડીચુગલી કરવાનુ પણ કેટલાકને વ્યસન પડી જાય છે, અને પછી તે ત્યાગવાનુ કામ ઘણું કઠણ થઇ પડે છે આવુ કરનાર મનુષ્ય વગર પૈસાનો ફેરીઓ છે, અને તે જ્યા ત્યા એકની વાત બીજાને, અને બીજાની ત્રીજાને કહેતો ફરે છે આવો મનુષ્ય મોટે ભાગે બીજાઓના દોષોની, નિર્બળતાઓની, ખામીઓની ભૂલોની વાતો કર્યા કરે છે તે જાણે છે કે લોકો તેવી વાતો સાંભળીને તેને શાબાશી આપશે પણ તેને વિષે લોકો શું ધારે છે, તેનો તેને ખ્યાલ પણ હોતો નથી આવો મનુષ્ય સમયનો ઉપયોગ કેમ કરવો તે જાણતો નથી,

તેથીજ તે પોતાના સમયનો મોટામા મોટો દુરુપયોગ કરે છે તે પારકી વાતો સાંભળે છે તેમાથી જે કાંઇ દોષભર્યું હોય, તે યાદ રાખે છે, અને પછી તે તેના જેવાજ નવરા મનુષ્યો આગળ લલકારીને મનમા રસ લે છે લોકોમા પોતાની વાતોથી વેર વિરોધ વધે છે, તેનુ તેને ભાન પણ હોતુ નથી તે લોકોની ખુશામત કરવા બીજાઓના દોષો સબધી વાતો સગ્રહી રાખે છે તે વગર પૈસાના ગેઝેટનુ કામ કરે છે સામાન્ય ગેઝેટ (વર્તમાન પત્રમા) તો શુભ અશુભ સર્વ સમાચાર હોય પણ આ ગપ્પી ગેઝેટનો મોટો ભાગતો કોઇના છિદ્રોથી ભરેલો હોય છે, અને તે એવાં તો સફાઇથી બીજા આગળ રજુ કરે છે કે લોકો ઝટ તે માની લે છે જો મનુષ્યે પોતાના સમયનો સદુપયોગ કરવો હોય તો તેને આવી ચાડીચુગલી માટે સમય મળેજ નહિ

આ ચાડીચુગલીના ગેરફાયદા અનેક છે તેના પર કોઈ વિશ્વાસ રાખતું નથી કારણ કે જે મનુષ્ય બીજાની વાતો આપણા આગળ કહે છે, તે આપણી વાતો બીજા આગળ કેમ નહિ કહે ? એમ ધારી લોકો તેને અવિશ્વાસ પાત્ર માને છે ચાડીચુગલી કરનારો મનુષ્ય જ્યા ત્યા કલહ વધારે છે, અને મિત્રોમા, સ્નેહીઓમા, સબધીઓમા ફાટ ફુટ પડાવે છે તે આપણને ખબર પણ ન પડે, તેવી રીતે આપણી પીઠ પાછળ—આપણી ગેરહાજરીમા આપણે વિષે અનેક હલકી બાબતો બોલે છે તેવો મનુષ્ય આપણે મુખે મીઠુ બોલે છે, પણ પાછળ આપણી નિંદા કરે છે—આપણા અવગુણ કહે છે વળી તેવા મનુષ્યની વાણીમા દોષજ મોટે ભાગે હોય છે જે દોષનો સગ્રહ કરી વ્હેચવા માટે નીકળ્યો

હોય, તેની પાસે આપણે કયાથી શુભ ભાવનોની આશા રાખી શકીએ ? તેનો વ્યાપારજ તેવી જાતનો છે આથી તેના વચનોમા સદોષના આવે છે, અને તેનુ વાતાવરણ પણ અશુભ બને છે આપણે જો થોડીવાર તેવા મનુષ્યના વાતાવરણમા રહીએ, અને જરા પ્રમાદી બનીએ તો આપ ણને પણ બીજાની નિંદા કરવાનુ મન થઇ જાય. કારણ કે તેવા મનુષ્યનુ વાતાવરણ ચેપી રોગ જેવું હોય છે, માટે આત્મ અભ્યાસી મનુષ્યે જાતે કોઇની ચાડીચુગલી કે નિંદા ન કરવી, એટલુજ નહિ પણ જે તેવી વાતો કરતો હોય તેની સોબત છોડવી જો આપણામા શક્તિ હોય, અને તેને સુધાર વાના ખાસ હેતુથી તેની સાથે થોડો સમય સબંધમાં આવીએ તો તે જુદી વાત છે, બાકી તો શરૂઆતના અભ્યા સીઓએ તો તેવા મનુષ્યોની વાતો સાભળવાથી દૂર રહેવુ એજ પ્રસ્ત્ર્ર છે

જે મનુષ્યને આવી પરનિી ચાડીચુગલી કરવાની ટેવ પડી હોય, તેને તે ત્યાગ કરવાને મદદગાર થાય તેવા કેટલાક વિચારો અત્રે આપવામા આવે છે

તેવા મનુષ્યે વિચાર કરવો કે આ ટેવ ઘણી ખરાબ છે તે વાણીનો અસયમ સૂચવે છે જે વાત આપણે અમુક મનુષ્યને જાતે કહી ન શકીએ તે તેની પુંઠ પછવાડે કહે વાનો આપણને શો અધિકાર છે ?

વળી આ ચાડીચુગલી કરવામા સમય નકામો જાય છે—સમયનો દુરૂપયોગ થાય છે—લોકોમા વિશ્વાસ ઘટે છે અને

અનેક શત્રુઓ નિષ્કારણ ઉભા થાય છે તો તેવી વાતો કરવાથી લાભ શો?

બીજાએ અમુક ભૂલ કરી હોય-તેનું જીવન સદોષ હોય, તો પણ તેવી વાતો બીજા આગળ કહેવાથી શું લાભ થવાનો હતો? દરેક મનુષ્ય પોતાના કર્મને વાસ્તે પોતે જોખમદાર છે આવો વિચાર કરી તે ટેવને ટાળવી જો વાતો કર્યા વિના નજ ચાલતું હોય તો જગતમા અનેક શુભ બાબતો છે, તેનો સંગ્રહ કરો વર્તમાન પત્રોમાથી તેમજ મહાન્ પુરૂષોના ચરિત્રોમાથી વીરતા, ધૈર્ય, કરૂણા, દયા, ક્ષમા, ઉદારતા, પ્રેમ, મૈત્રીભાવના દષ્ટાતો અને બનાવો એકત્ર કરો, તે સ્મરણમા રાખો અને લોકોને જણાવો કે જેથી તમને તથા સાભળનારાને બન્નેને ઉત્સાહ -પ્રેરણા શક્તિ આવશે અને તમારી પૈશુન્યની ટેવ જતી રહેશે લોકોની શુભ વાતો મિત્ર થઇ, સ્નેહી બની સાભળવી, અને પછી તેવી વાતો બીજા આગળ કહેતા ફરવુ એ મિત્રદ્રોહ નહિ? એ શું ઓછો વિશ્વાસઘાત છે?

પૈશુન્યવૃત્તિનો ત્યાગ કરવાને મનુષ્યે હૃદયથી ઉદાર બનવું જોઈએ આત્મ અભ્યાસી મનુષ્ય બીજાઓની નિર્બળતા પ્રત્યે ઘણોજ ઉદાર બને છે, અને જો કદાપિ સખ્ત બને તો તે પોતાની નિર્બળતા અને ખામીઓ પ્રત્યે સખ્ત બને છે આવી રીતે-આવા પ્રકારના વિચારો કરીને મનુષ્ય પૈશુન્યના અધમ દોષથી મુક્ત થાય છે પારકાના દોષ રૂપી મલીન જળમા જો આપણે આપણા વસ્ત્ર ધોઇએ તો તે કેવી રીતે નિર્મળ થાય? માટે ઉદાર વૃત્તિથી-દરેક બનાવ

દરેક મનુષ્ય અને દરેક સસ્થાની શુભ બાજુ જુઓ, તેને ટેકો આપો, અને જ્યા શુભ વૃદ્ધિ પામશે, એટલે અશુભ આપો આપ ચાલ્યુ જશે.

પૈશુન્યનો–બીજાની ચાડીચુગલી કરવાની ટેવનો ત્યાગ કરવાથી મનુષ્યને બેહદ શાતિ મળે છે મન વિશેષ નિર્મળ બનતું જાય છે જ્યારે મન નિદામા નથી પરોવાતુ ત્યા કોઇ શુભ કામમા રોકાય છે, એટલે સમયનો સદુપયોગ થાય છે વાણી અને મન ઉપર સયમ આવતો જાય છે, અને હૃદય નિર્મળ થતા અતરાત્મા વિશેષ તેજથી ઝળકવા લાગે છે

પ્રકરણ ૧૫ મુ

રતિ અરતિ વિરમણ

૧૫ મુ પાપસ્થાનક રતિ અરતિ છે રતિ અરતિ એટલે અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પ્રસગોમા જે સુખ દુખની લાગણી થાય તેને રતિ અરતિ કહે છે આ સ્થિતિ સામાન્ય મનુષ્યને સ્વાભાવિક છે સુખ આવે તે જીવવાની વાચ્છા કરે છે, અને તેમા રતિ માને છે, દુખ આવે તે મરવાની ઇચ્છા કરે છે, અને તે દુખદ પ્રસગ વાસ્તે તેને અરતિ પ્રકટે છે

જૈન શાસ્ત્રમા ચાર પ્રકારના ધ્યાન કહેલા છે આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુકલ ધ્યાન. તેમાના પ્રથમના બે રતિ

અરતિની સ્થિતિ સૂચવે છે તેમા પ્રથમ આર્ત ધ્યાનના ચાર ભેદ છે જીવ અનિષ્ટ પદાર્થોના સયોગથી અથવા ઇષ્ટ પદાર્થના વિયોગથી, અથવા તો રોગથી, અથવા તો આ ગામી શું દુખ આવશે, એવા વિચારથી પોતાના ચિત્તમા અનેક પ્રકારની ચિતાઓ કરી દુખી થાય છે વળી રૌદ્ર ધ્યાનના ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે હિંસામાં, અસત્યમા ચોરીમા અથવા વિષય સેવનમા આનદ માનવો તે આ આનદ અથવા રતિ ઘણુજ હલકા પ્રકારની છે અને જે મનુષ્ય આવી બાબતોમા રતિ લે છે, તે ઘોર કર્મ મનથી બાધે છે, અને ખોટા નામ કરીને અનત દુખનો ભોક્તા બને છે પોતાના શરીરને, ઈદ્રિયોને અને પોતાની વૃત્તિ તથા મનને જે વસ્તુઓ રૂચે તેમા મનુષ્ય રતિ માને છે, અને જે ન રૂચે તે પ્રત્યે અરતિ થાય છે મનનો સ્વભાવ જ એવો પડી ગયો છે કે કોઇ પણ પદાર્થ, મનુષ્ય કે બનાવ જોતા કાતો તેના તરફ પ્રીતિ ધરાવે છે, કે કાતો તે પ્રત્યે અપ્રીતિ થાય છે રતિ અને અરતિ એ ખરી રીતે કહીએ તો રાગ અને દ્વેષના મદસ્વરૂપો છે કોઇ પણ વસ્તુ વિષે રતિ થતા ધીમે ધીમે તે પ્રત્યે રાગ થતો જાય છે, અને જો અરતિ અથવા અરૂચિ થઇ તો તેમાથી બીજા કારણો મળતાં તે અરતિ દ્વેષનું રૂપ લે છે શ્રીમદ્ આનદઘનજી તો એટલે સુધી લખે છે કે “દ્વેષ અરોચક ભાવ” જ્યા અરૂચિ થઇ ત્યા દ્વષજ સમજવો

રતિ અરતિ મનુષ્યના મનને એક ક્ષણવાર શાત બેસવા દેતી નથી અમુક બનાવોથી મનુષ્યને કાતો હર્ષ

થાય છે કે કાંતો ખેદ થાય છે અમુક મનુષ્યને જોઇ કાતો આનંદ થાય છે કે કાતો વિષાદ થાય છે એટલે મનના કલ્લોલો નિરંતર ચાલ્યા કરે છે, અને તે આપણને જરા પણ સ્થિર થવા દેતા નથી રતિ કે અરતિ બેમાનું એક કલ્લોલ તો દરેક પળે આપણને ઘસડતુંજ હોય. આ સ્થિતિમા મનની શાંતિ કયાથી હોય? આવો મનુષ્ય બહારના સંયોગોને વિશેષ આધીન બને છે આત્મા મોટે ભાગે નિમિત્તવાસી હોવાથી તેવા મનુષ્યને જે જે સંયોગો—પુરૂષો પુસ્તકો—સુખ દુઃખના પ્રસંગો મળે, તે પ્રમાણે તે હર્ષશોક ધારણ કરે છે સુખ દુઃખ લાભ કે ગેરલાભ, વિજય કે પરાભવ આ બેમાનું જે એક મળે છે, તેમા રતિ કે અરતિ જન્મે છે અને તે સ્થાયી હોય એમ માની જીવ હર્ષ કે શોક ધારણ કરે છે

આ રતિ અરતિની સ્થિતિમાથી મુક્ત થવું હોય તો મનુષ્યે પાણીના કલ્લોલો પરથી ખડક ઉપર થોડીવાર પણ ઉભા રહેતા શીખવું જોઈએ કે લોલો તેના પગ સાથે અથડાશે, પણ તેને ઘસડી જશે નહિ તે કલ્લોલોના સ્વરૂપોનો હવે દ્રષ્ટા બને છે તે કલ્લોલ રૂપ નહિ બનતા કલ્લોલોનું હાર્દ સમજવા પ્રયત્ન કરે છે તેણે સૌથી પ્રથમતો એ વિચારવું જોઇએ કે Nothing is eternal in this universe આ વિશ્વમા કાંઈપણ સ્થાયી નથી ભગવદ્‌ગીતામા લખ્યું છે કે

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदा ॥
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥

હે અર્જુન! શીત, ઉષ્ણ, સુખ દુ ખ વગેરેને આપ વાવાળા ઇન્દ્રિયોના સ્પર્શો આવવા અને જવાવાળા હોઈ અનિત્ય છે માટે તેને તું સહન કર અર્થાત્ જગતના બાહ્ય પદાર્થો જેમાં આપણે આટલુ બધુ સુખ કે દુ ખ માનીએ છીએ, તે સર્વે સ્થાયી નથી, પણ ક્ષણે ક્ષણે બદલાય છે

શ્રીમદ્ રાજચન્દ્રે એક સ્થળે લખ્યું છે કે,

વિદ્યુત્ લક્ષ્મી, પ્રભુતા પતંગ,
આયુષ્ય તેતો જળના તરંગ,
પુરંદરીચાપ અનંગ રંગ–
શું રાચીએ જ્યા ક્ષણનો પ્રસંગ!

લક્ષ્મી વીજળી સમાન ચપળ છે, સત્તા પતંગ જેવી અસ્થિર છે આયુષ્ય એ પાણીના કલ્લોલ સમાન છે કામના રંગો તે મેઘ ધનુષ્ય જેવા છે જ્યા આવા ક્ષણિક સુખદુ ખ આપનારા પ્રસંગો હોય ત્યા મનુષ્ય શું રાચે અથવા રતિ કરે! તેમ જ દુ ખદ પ્રસંગો વિષે શોકપણ શું ધરે? કારણ કે કોઇપણ વસ્તુ સ્થાયી નથી સુખ પણ સ્થાયી નથી, તેમ દુ ખ પણ સ્થાયી નથી તે ઉપર એક ટુક દૃષ્ટાંત છે

એક રાજા હતો તેના કંઠમા એક માદળીઉં હતુ તે શા હેતુથી નાખવામાં આવ્યું હતું, અને તેમા શું હતુ તે તે જાણતો નહતો પણ વંશપરંપરાથી તે ઉતરી આવ્યું હતું તે રાજા પર એક બીજો બળવાન રાજા ચઢી આવ્યો, અને તેને હરાવ્યો. તે રાજા તેના કેટલાક માણસો સાથે જંગલમા નાસી ગયો. જંગલમા એક વૃક્ષ નીચે બેસી વિચાર

કરતા તેની દૃષ્ટિ પોતાની કોટમાના માદળીયા પર પડી તેણે તે ભગાવરાવ્યું તો તેમાથી જીર્ણ તાડપત્રનો એક કકડો નીકળ્યો, તેના પર લખ્યું હતુ કે इदमपि गमिष्यति This too shall pass away—આ પણ જતું રહેશે. તેણે વિચાર કર્યો કે હવે શું જતું રહેશે? મારી પાસે શું રહ્યું છે કે તે ચાલ્યું જાય? વિચારતા તેને લાગ્યું કે આ મારો પરાભવ–હાર ચાલી જશે, અને મને વિજય મળશે. આ વિજયનો વિચાર તેના મનમા સ્ફુરતા તેનામા નવુ ચૈતન્ય આવ્યું તેણે ફરીથી સૈન્ય એકઠ કર્યું તે રાજાને હરાવ્યો વિજય મેળવ્યો તે હવે કુલાઇ જવાનો સભવ હતો તેની દૃષ્ટિ પાછી માદળીયા પર પડી, તેણે વિચાર્યું કે આ પણ ચાલ્યું જશે આ વિજય પણ જશે

આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે સુખના પ્રસગોમા એવો વિચાર કરવો કે આ સુખ પણ ચાલ્યું જશે, માટે કુલાઇ જવું નહિ તેમ જ દુખના પ્રસગોમા એવો વિચાર કરવો કે આ દુખ પણ ચાલ્યુ જશે, માટે અતિ દીન ન બનવું, પણ સમતોલ વૃત્તિ જાળવવી

જ્યા સુધી મનુષ્ય બાહ્ય સયોગોનો—મનુષ્યોનો—વસ્તુઓનો વિચાર કર્યા કરે છે, ત્યા સુધી રતિ કે અરતિ થવા નીજ, ત્યા સુધી સુખ દુખ થવાનુંજ છે પણ આત્માની અનત કાળની જીદગીમા આ જીદગી એ એક દિવસ છે, એવુ વિચારતા સર્વ બનાવો ગૌણ થઇ જાય છે તે મનુષ્ય સુખદુખમા સ્થિરતા જાળવી શકે છે કવિ કાલિદાસ કહે છે કે—

कस्यैकान्तिक सुखमुपनत दुःखमेकान्ततो वा ।
नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ॥

કોને એકાત સુખ મળ્યું છે ? અથવા કોને એકાત દુખ મળ્યું છે ' આપણી દશા ચક્રની ધાર પ્રમાણે ઉપર નીચે ચાલ્યા કરે છે આવજા કરે છે માટે જો રતિ અરતિથી મુક્ત થઇ શાતિ મેળવવી હોય તો સુખ દુખના પદાર્થોની અનિત્યતા વિચારી મનુષ્યે તેના દ્દષ્ટા બનવુ

પ્રકરણ ૧૬ મુ.

પરપરિવાદ વિરમણ.

૧૬ મુ પાપસ્થાનક પરપરિવાદ છે તેનો સામાન્ય અર્થ પારકાની બાબતોની વાત પણ તે મોટે ભાગે નિદાની હોવાથી પરપરિવાદનો અર્થ નિદા એ થયો છે પારકી નિદા કરવી, પારકાના સબધમા ઘસાતુ બોલવુ, અથવા બીજાઓ સબધમા નકકામા ગપ્પા મારવા એ મનુષ્યનો સ્વભાવ થઇ પડયો છે મનુષ્યને તેમા એક જાતનો રસ અને ઉત્સાહ આવે છે જ્યા શાત, વૈરાગી, હિતકર, પરના ગુણોની વાત ચાલતી હોય, ત્યા મનુષ્ય કટાળી જાય છે, તેમા તેને રસ આવતો નથી પણ જ્યા બીજાઓના દુષણો ચર્ચાતા હોય, બીજાની બદબોઇ થતી હોય ત્યા મનુષ્યને સ્ફૂર્તિ આવે છે, અને પોતે પણ તે વાતમા ભાગ લેવા

માડે છે, અને ખોટીખરી અનેક બાબતો તેમા ઉમેરીને વાતને રસમય બનાવવા પ્રયત્ન સેવે છે

જો મનુષ્ય પોતાનાજ કાર્યમા લક્ષ આપે, બીજાઓને મદદની જરૂર હોય અને પોતે તે આપી શકે તેમ લાગતું હોય તો તે આપવા માટે બીજાના કામમા રસ લે, તે સિવાય જો પોતે પોતાના વિચારો વચનો અને કાર્યો પર લક્ષ આપે તો પોતાને ઘણોજ લાભ થાય

પણ મનુષ્યમા બીજાઓના કામમા માથુ મારવાની ઇચ્છા ઘણી પ્રબલ જણાય છે બીજાઓ કરતા પોતાનું જ્ઞાન વધારે છે, અથવા પોતાને સારી આવડત છે, તે બતાવવાને અને આ રીતે પોતાના અહકારને પોષવા જીવો પારકી બાબતોમા માથુ મારતા જણાય છે બીજો મનુષ્ય શું કહે છે, કરે છે, અથવા માને છે તેની સાથે આપણને કશો સબધ નથી તે વિષે આપણે છેક તટસ્થ રહેતા શીખવું જોઈએ જ્યાસુધી તે મનુષ્ય બીજા મનુષ્યોની વચમા ન આવે, ત્યા સુધી સ્વતત્ર વિચાર કરવાને, સ્વતત્ર શબ્દો બોલવાને,સ્વતત્ર કાર્ય કરવાને તેને સપૂર્ણ હકક છે આપણને જે યોગ્ય લાગે તે કરવાની આપણને સ્વતત્રતા હોવી જોઇએ એવો હકક આપણે માગીએ છીએ, તો પછી આપણે બીજાને તેટલીજ સ્વતત્રતા ભોગવવા દેવી જોઇએ, અને જ્યારે બીજો કોઇ મનુષ્ય તેવી સ્વતત્રતાનો ઉપભોગ કરતા હોય ત્યારે તેની નિદા કરવાનો આપણને જરા પણ અધિકાર નથી જો આપણને એમ લાગતું હોય કે અમુક મનુષ્ય અમુક ખોટુ કામ કરે છે, અને જો આપણે સભ્યતાથી અને

ખાનગી રીતે તેને આપણા વિચારો દર્શાવવાનો પ્રસગ લઈએ તો તેને સમજાવી શકવાનો સંભવ છે, પણ ઘણી બાબતોમા તો આમ કરવુ તે પણ અયોગ્ય રીતે માથુ મારવા જેવું કામ છે, પણ જો આપણે ત્રીજા મનુષ્ય સમુખ જઇ તે બાબત જણાવીએ તો તેની નિંદા કરી કહેવાય, અને નિંદા તે તો મોટો અવગુણ છે

નિંદાના વિચાર માત્રથી ઘણો અનર્થ પેદા થાય છે દરેક મનુષ્યમા ગુણ તેમજ અવગુણ રહેલા છે પ્રભુ સિવાય કોઈ પણ જીવ પૂર્ણ નથી "થોડા ઘણા અવગુણો મો ભર્યારે, કોઈના નળીઆ ચૂવે, કોઇના નેવરે" તો પછી આપણે તે અશુભનું ચિતન કરી તે સામાના દોષને પુષ્ટ આપીએ છીએ જો તેનામા તે અવગુણ હોય તો તે પુષ્ટ થાય છે, અને ન હોય તો પણ તેનું વારવાર ચિતન કરીને દોષનું બીજ તેનામા રોપના જેવો પ્રયત્ન આપણા વિચારથી થાય છે વળી જગતનું વાતાવરણ બગડતુ જાય છે જગતમા પરદોષ દૃષ્ટિ વધે છે પણ એ કરતા મોટો ગેર-ફાયદો તો આપણને થાય છે કે આપણું વાતાવરણ મલીન બને છે પારકાના દોષરૂપી મલીન જળમા સ્નાન કરવાથી આપણી શુદ્ધિ કેવી રીતે થઇ શકે ?

વળી આપણે વિચારો કરવાથી અટકતા નથી પણ આપણે બીજાના દોષની કરેલી શોધ લોકો આગળ અતિશયોક્તિના માથીઆ પુરી, મીઠુ મરચુ ભભરાવી, લલકારીએ છીએ, અને તેઓ પણ તેમા બહુજ રસપૂર્વક ભાગ લે છે તેઓ તે વાત બીજાઓને જણાવે છે આવી રીતે

સેકડો મનુષ્યો તે કમભાગ્ય મનુષ્યની નિંદા કરવામા ભાગ લે છે, અને તેનો દોષ સુધારવાનું કામ ઘણું કઠણ બને છે નિંદાથી કોઇ સુધર્યું નથી, અથવા સુધરવાનું નથી આપણે ધારીએ તો પ્રેમથી–દીલસોજીથી એકાતમા કોઇની ભૂલ જણાવી, તેને આપણો બનાવી તેની ભૂલ કદાચ સુધારી શકીએ

વળી નિંદા કરવામા સમયનો દુરૂપયોગ થાય છે લેકોમા વેર વૃત્તિઓ અને કલહ જાગે છે મન ઘણું કલુષિત બને છે નિંદા કરનાર પર કોઇ વિશ્વાસ રાખતુ નથી તે બીજાના દોષોજ શોધતા હોવાથી તેની જ્ઞાનચક્ષુ પર પડલ આવી જાય છે, અને તેને સર્વત્ર દોષ જ જણાવા લાગે છે, તે બીજા સબધી વિચારો કરવામા એટલો બધો મગ્ન થઇ જાય છે કે તે પોતાનું ભાન ભૂલી જાય છે

નિંદા ત્યાગ કરવાને ઘણા સાધનો છે દરેક મનુષ્યમાં ગુણો તથા દોષો રહેલા છે ગુણ ઉપર પ્રીતિ રાખો, અને ગુણોને પુષ્ટિ આપો, એટલે દુર્ગુણો ચાલ્યા જશે જે મનુષ્યને ઉપયોગી કામો કરવાના નથી, તેવો મનુષ્ય જ આવા નિંદાના કામોમા રસ લઇ શકે જો મનુષ્ય ધારે તો–વિચાર કરે તો–ઉપયોગી કામોની ખોટ નથી મનુષ્ય પોતાનું શરીર સુધારી શકે, નવરાશના સમયમા સારા પુસ્તકો વાચી શકે, શુભ ભાવનાઓનું ચિંતન કરે, કોઇ માદા મનુષ્યની મુલાકાત લે, કોઇ સેવા કરતી સસ્થા સાથે જોડાઇ તેના હિતાર્થે કામ કરે, પોતાના પુત્ર પુત્રીઓ તથા અન્ય કુટુંબીજનોના હિતના સવાલો વિચારે, અને તે પ્રમાણે

વર્તે જો મનુષ્ય આવા કોઈ કામમા પોતાનો સમય વ્યતીત કરે, તો તેને પરની નિંદા કરવાને, કે ગપ્પાં મારવાને અવકાશજ મળે નહિ સમય ઘણો અલ્પ છે, અને કાર્ય કરવાના ઘણા છે માટે સુજ્ઞ મનુષ્યો તો તે અલ્પ સમયનો સાથી શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ કરે છે તેઓ અનુપયોગી અને ઉપયોગી કામો વચ્ચે પ્રથમ વિવેક કરે છે અનુપયોગી કામોનો ત્યાગ કરી તેઓ ઉપયોગી કામો કરે છે, અને આગળ જતા ઉપયોગી અને વિશેષ ઉપયોગી કામો વચ્ચે ભેદ પાડી વિશેષ ઉપયોગી કામો કરવા પ્રેરાય છે પોતાનાથી બનતુ વિશેષમા વિશેષ ઉપયોગી કામ કરવાને જો મનુષ્ય પ્રયત્ન કરે, તો તેને નિંદા માટે કે ગપ્પા માટે કે પારકી કુથલી માટે સમય કયાથી મળી શકે?

નિંદા ત્યાગ કરવાનો એક બીજો ઉપાય એ છે કે પારકી નિંદાની વાતો સાભળવી બધ કરો બીજો કોઇ પારકાની નિંદા કરતો હોય તો તે સાભળવા ના પાડો આ રીતે નિંદા સાભળવાનો રસ ઓછો થશે, તો પછી નિંદા કરવામા તો રસ રહેશેજ નથી?

જો કોઇનુ શુભ કામ જુઓ તો તેને અનુમોદન આપો, પણ બીજાના ખોટા કામની નિંદા ન કરતા ઉદાર બનો. જ્યા ત્યા નિષ્કારણ કોઇની નિંદા કરવાથી સામાને કે આપણને કોઇને પણ લાભ થતો નથી

નિંદા એ જીવનુ મોટામા મોટુ પાપ છે નિંદા એ દોષ દષ્ટિનુ પરિણામ છે જો તેવો મનુષ્ય પારકા કામમા

માથુ મારે છે તો તેનો હેતુ મોટેભાગે બીજાઓને મદદ કરવાનો નહિ, પણ બીજાઓના છિદ્રો અને નિર્બળતાઓ જાણુવાનો હોય છે જે મનુષ્ય નિંદાના પાપથી બચે છે, તેને સમય ઘણો મળે છે તે બહુ સારી રીતે આત્મનિરીક્ષણ કરી શકે છે તે અન્તર્મુખ વળી પોતાના ગુણદોષ સારી રીતે તપાસી શકે છે, અને આ રીતે આત્મ સુધારણા કરવા તેને ઘણો અવકાશ મળે છે તે મનુષ્ય સ્વાધ્યાય પણ સારો કરી શકે છે સ્વાધ્યાય એટલે સ્વનો અધ્યાય એટલે આત્માના સ્વરૂપનુ ચિંતન–'હું કોણ છુ ? મારૂ સ્વરૂપ શુ ? મારૂ કર્તવ્ય શું ? મારૂ સાધ્ય શુ ?' આવા વિચારો કરવામા જો પોતાનો સમય પસાર કરે તો તેને અંદરથી ઘણું જાણુવાનુ મળે બહારનુ રમણ–રટણ જ્યારે બંધ અથવા ઓછુ થઈ જાય, ત્યારે અંદરનુ રટણ થવા લાગે છે તો પછી જે મનુષ્ય પરપરિવાદ–પારકા સંબંધી નકામી વાતો કુથળીઓ–ગપ્પા–નિંદા વગેરેનો ત્યાગ કરે છે, તેની વાણી પર તેમજ મન પર અપૂર્વ સંયમ આવતો જાય છે, અને મનને બહારની પરિસ્થિતિ પર ઓછુ ધ્યાન આપવાનું હોવાથી તે અંતર્મુખ બને છે, અને ત્યા તેને અપૂર્વ શાંતિનો અનુભવ થાય છે

પ્રકરણ ૧૭ મુ.

માયામૃષાવાદ વિગ્મણ

સું પાપ-સ્થાનક માયામૃષાવાદ છે માયાનું આઠમું પાપસ્થાનક અને મૃષાવાદનું બીજુ પાપસ્થાનક મળી ૧૭ મું માયામૃષાવાદનું પાપસ્થાનક ઉદ્ભવે છે માયામૃષાવાદ એટલે કપટ અને અસત્ય-બીજા શબ્દોમા કહીએ તો ઢોગ-દભ છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજીના શબ્દો પ્રમાણે આ માયામૃષાવાદનો દોષ વિષને વધારવાની સ્થિતિ, અથવા તો સર્પને છછેડ-વાની ક્રિયા છે

ઢોગની ઉત્પત્તિનું કારણ એ છે કે મનુષ્ય હોય તેના કરતા સારો દેખાવા ઇચ્છે છે, પોતાનું અજ્ઞાન અને પોતાના દોષ ઢાકી પોતે જ્ઞાની અને નિર્દોષમા ખપવા માગે છે આ કારણથી-લોકોના ખોટા ભયથી-પોતે અનેક રીતે અસત્ય બોલે છે, અને કપટ ક્રિયા કરે છે પોતે બોલેલું એક અસત્ય, અથવા કરેલું એક ખોટુ કામ છુપાવવા મનુષ્ય જુઠની પરપરા સેવે છે, અને પછી તે અસત્ય અને કપટ એટલું બધુ વધી જાય છે કે તેનાથી તે છુપાવી શકાતું નથી, અને તેની દશા ઘણીજ દયાજનક થાય છે

ઢોગના એટલા બધા કફાયદા છે કે તેનો પુરો વિચાર પણ આવી શકે નહિ, છતા કેટલાક કફાયદા વર્ણવવામાં

આવશે ઢોગ લાંબો સમય ટકનો નથી અને કપટ પકડાય છે, ત્યારે તેની કેટલીક સત્ય બાબતો હોય તે પણ ઢોગ ભેગી તણાઇ જાય છે, અને તે સર્વથા પાપી કે અસત્યવાદી હતો, એમ લોકો માનવાને દોરાય છે ઢોગથી તેના આત્મા પર પડલ આવી જાય છે વારવાર ખસરટ અને કપટમય-વક્ર વિચારો કરવાથી તેનું મન પણ તેવુજ વક્ર બને છે, એટલે આત્માના સીધા કિરણો તે મન દ્વારા પ્રકટી નીકળતા નથી તેથી તેનો આત્મા સત્ય અને અસત્ય વસ્તુ વચ્ચેનો ભેદ પારખી શકતો નથી સત્યવાદીજ અનેક અસત્ય બાબતોમાથી કઇ સત્ય બાબનો છે, તે એકદમ સમજી શકે જે મનુષ્યો બીજાને છેતરવા જાય છે, તે જાતેજ છેતરાય છે કારણ કે એક મનુષ્ય અપ્રમાણિકપણે થોડો સમય વ્યાપારમા બીજાને છેતરે, પણ જ્યારે તેનું કપટ પકડાય, ત્યારે લોકો તેની સાથેની લેવડ દેવડ ઓછી કરે, એટલે તેની આવક ઓછી થાય આમ આખરે તો ઢોગ અથવા કપટનો આશ્રય લેનાર મનુષ્ય વ્યવહારમા પણ પાછો પડે છે, અને આટલો સમય કપટ અને અપ્રમાણિકપણાનો આશ્રય લેઇ પોતાના મનને જે નુકસાન કર્યું, તેની તો કિમત આકી શકાયજ નહિ જ્યારે ઢોગ પકડાય છે, ત્યારે તે ઢોગી મનુષ્ય પરથી સર્વનો વિશ્વાસ ઉડી જાય છે

મનુષ્ય ઢોગ કરે, અસત્ય બોલે, કુડ કપટ કરે, પણ તેમા તેનું હૃદય ડખ માર્યા વિના રહેતુ નથી કપટી મનુષ્ય નિરતર બીકણ હોય છે તે ગમે તેટલો નિર્ભયતાનો ઢોગ કરે, પણ સૂર્યના પ્રકાશિત કિરણ આગળ જેમ ધુમસ

વીખરાઇ જાય છે, તેમ સત્ય અને પ્રમાણિક મનુષ્યની તેજભરી આંખો આગળ તેનું સુખ ફીક્કુ પડી જાય છે, અને તેનું તેજ ઝાખુ પડી જાય છે આખુ વિશ્વ સત્ય પર રચાયું છે, માટે સત્યના નિયમોનો ભગ કરી જગતને છેત રનાર મનુષ્ય લાબો કાળ વિજય પામી શકે નહિ કુદરત પોતાના નિયમોનો ભગ લાબો સમય સહન કરી શકેજ નહિ માટે આત્મ અભ્યાસી મનુષ્યે કપટ અને અસત્યને પોતાના હૃદયમાથી દેશવટો આપવો

ઉપદેશસપ્તતિકા નામના ગ્રન્થમા માયા કપટીની કેવી દુર્દશા થાય છે, તે ઉપર એક દૃષ્ટાન્ત આપેલુ છે

શ્રી તિલકપુરમા ધર્મબુદ્ધિ અને પાપબુદ્ધિ નામના બે વણિક રહેતા હતા ધર્મબુદ્ધિ સરલ સ્વભાવી અને પરહિતચિંતક હતો, અને પાપબુદ્ધિ કપટી, માયાવી અને વિશ્વાસુને છેતરનારો હતો બનેને વેપાર નિમિત્તે મૈત્રી થઇ લોકો એમ કહેતા હતા કે કાષ્ઠ અને કરવત જેવો આ યોગ છે તથાપિ પોતાના ઉત્તમપણાથી ધર્મ બુદ્ધિએ તે પાપબુદ્ધિનો ત્યાગ કર્યો નહિ બન્ને જણ વેપાર નિમિત્તે બીજે દેશ ગયા, અને વ્યવસાય કરી દરેક હજાર સોના મહોરો કમાયો તે બન્ને પોતાના ગામ તરફ પાછા વળ્યા જ્યારે પોતાનું નગર પાસે આવ્યુ ત્યારે પાપ બુદ્ધિએ તે ધર્મબુદ્ધિને કહ્યું, "મિત્ર! આટલુ બધુ ધન નગરમા કેમ લઇ જવાય! માટે કેટલુક અહીંજ દાટી મૂકીએ, પછી યોગ્ય અવસરે તે લઇ જઇશુ કારણ કે ધનને અનેક પ્રકારે રાજા, ભાગીદાર અને ચોરથી ભય

હોય છે " આમ સાભળી ધર્મબુદ્ધિએ પાચસે સોના મહોર એક વૃક્ષ નીચે દાટી તેને વિશ્વાસ પમાડવા પાપબુદ્ધિએ પણ તેમજ કર્યું પછી તેઓ પોતપોતાને ઘેર ગયા પાપબુદ્ધિ રાત્રે છાનો માનો બન્નેનું દાટેલુ ધન લઇ ગયો. એક દિવસ પાપબુદ્ધિને ધર્મબુદ્ધિ આવી કહેવા લાગ્યો, કે " મિત્ર ! ચાલો હવે આપણે તે દાટેલુ ધન કાઢી આવીએ." ત્યા જઈને જોયુ તો ખાડો ખાલી જોવામા આવ્યો. પાપબુદ્ધિ ઘણો વિલાપ કરવા લાગ્યો અને છેવટે તેણે ધર્મબુદ્ધિ ઉપર આક્ષેપ મૂકતા કહ્યુ, 'હે દુષ્ટ ! તેજ આ કામ કર્યું છે કારણ કે આપણા બે વિના બીજુ કોણ આ વાત જાણતું હતુ ? ' ધર્મબુદ્ધિ કહે " હું કદી એવું કામ કરૂં નહિ કોઈ પાપીએ તે કામ કર્યું હશે ? " આમ બન્ને વચ્ચે વિવાદ થયો અને વાત રાજસભામા ગઇ બન્નેના સાક્ષી વિષે પૂછવામા આવતા પાપબુદ્ધિ બોલી ઉઠયો કે મારો સાક્ષી દેવતા છે રાજાએ કહ્યુ પ્રભાતે તેની પરીક્ષા થશે પાપબુદ્ધિએ રાત્રે પોતાના પિતાને સઘળી હકીકત કહી અને જગલમા જઈ વૃક્ષના કોટર (પોલ) મા ભરાઇ બેસવા જણાવ્યુ અને રાજા પૂછે, ત્યારે કહેવું કે " પાપબુદ્ધિ નિષ્કલક અને ધર્મબુદ્ધિ તસ્કર છે " એમ પણ સૂચવ્યુ પ્રભાતે રાજા પ્રધાન વગેરે અમલદારો તથા ધર્મબુદ્ધિ, પાપબુદ્ધિ વગેરે લોકો ત્યા હાજર થયા. સવાલ પૂછતા પાપબુદ્ધિના પિતાએ ગોઠવેલો જવાબ આપ્યો. લોકો આમ તેમ જોવા લાગ્યા, પણ કોઇ પણ મનુષ્ય નજરે પડયો નહિ ધર્મબુદ્ધિએ તરતજ સમયસૂચકતા વાપરી

જણાવ્યુ કે " આ કોટરને બાળી નખાવો એટલે દેવ કે મનુષ્ય પ્રત્યક્ષ થાય " કોટર બાળવાની શરૂઆત કરી કે તરતજ પાપબુદ્ધિનો પિતા તે કોટરમાથી ગભરાતો ગભરાતો બ્હાર નીકળ્યો પ્રશ્ન પૂછતા તેણે સર્વ સત્ય નિવેદન કર્યું લોકો તથા અમલદાર વર્ગ તેને તથા તેના પુત્રને ધિક્કારવા લાગ્યા રાજા પાપબુદ્ધિને ભારે શિક્ષા કરવા તૈયાર થયો હતો, પણ ધર્મબુદ્ધિએ તેને તેમ કરતા વાર્યો. રાજા વગેરે ધર્મબુદ્ધિની પ્રશસા કરવા લાગ્યા માયા-મૃષાવાદ આ ભવમાજ દુ ખ આપે છે

હવે માયામૃષાવાદ તજવાનો સૌથી શ્રેષ્ઠ ઉપાય સત્ય અને સરલતા છે જો કે સત્ય અને સરલ મનુષ્યોને પ્રારભમા દુ ખ પડે, કેટલીક અડચણોમાથી પસાર થવું પડે, પણ અતે સત્યનો જય થાય છે સત્ય અને સરલ પ્રકૃતિનો જીવ ઘણી ત્વરાથી પોતાનો વિકાસ કરી શકે છે તે નિર્ભય બને છે, તે નિરતર શાતિ ભોગવે છે, અને તેવા મનુષ્યનું શરીર પણ નીરોગી રહે છે પરસ્પર અનુકૂલ આદોલનો તેના શરીરમા ચાલે છે, તેથી રોગના વિરોધી આદોલનો જવા માડે છે નિષ્કપટી અને સત્યપ્રિય મનુષ્ય હજારો અસત્ય બાબતોમાથી, સત્ય બાબતો કઈ છે તે તરતજ પારખી શકે છે સત્યનો સદ્ગુણ આવતા બધા દુર્ગુણો નાશ પામવા લાગે છે કારણ કે જે મનુષ્યને સત્ય બોલવાનુ હોય, તે કેટલાંક પાપો તો કરી શકેજ નહિ તેને જે સત્ય હોય તે બોલવાનુ હોય છે, તેથી ઘણા પ્રકારની કુટિલતાથી તે બચે છે

જે મનુષ્ય અસત્યથી, કપટથી અથવા ઢોગથી બીજાને છેતરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેનો પોતાનો અ તરાત્મા છેતરાય છે તેથી તે અ તરાત્માનો અવાજ સાભળી શકતો નથી, અથવા તો તેની ઝાખી પામી શકતો નથી માટે જેમ અને તેમ મનુષ્યે ઢોગનો ત્યાગ કરી સરલ પ્રકૃતિના બનવુ જ્યા સરલતા ત્યા પવિત્રતા, અને જ્યા પવિત્રતા ત્યા પ્રભુનો વાસ છે

પ્રકરણ ૧૮ મુ

મિથ્યાત્વશલ્ય વિરમણ

આ મિથ્યાત્વશલ્ય એ અઢારમુ અને છેલ્લુ પાપસ્થાનક છે તે છેલ્લુ છે, પણ સૌથી પ્રથમ સ્થાન ભોગવે તેવુ છે તેનો અર્થ એ થાય છે કે મનુષ્યોના હૃદયમા જ્યા સુધી મિથ્યાત્વરૂપી તીર પ્રવેશેલુ છે, ત્યા સુધી તે મનુષ્યો કોઈપણ કામ તથાવિધ ભાવથી કરી શકશે નહિ મિથ્યાત્વ એટલે સત્યને અસત્ય માનવું, અથવા અસત્યને સત્ય માનવુ તે મિથ્યા એટલે જુઠુ વસ્તુને વસ્તુ સ્વરૂપે ઓળખવી તે જ્ઞાન, અને વસ્તુને અવસ્તુરૂપે ઓળખવી તે મિથ્યાત્વ છે સાધુને અસાધુ તરીકે, અને અસાધુને સાધુ તરીકે, માર્ગને ઉન્માર્ગ તરીકે, અને ઉન્માર્ગને માર્ગ તરીકે, ટુકમા વસ્તુને અવળે રૂપે સમજવી, એ સર્વ મિથ્યાત્વ છે જ્યા સુધી મિથ્યાત્વ અથવા અસદ્જ્ઞાન હોય, ત્યા સુધી સદ્જ્ઞાન સભવે નહિ અને

અસદ્જ્ઞાન રૂપી તીર હૃદયમા પેઠુ હોય, ત્યા સુધી અનેક પ્રકારની શકાઓ અને પ્રશ્નો થયા કરે, તેવી સ્થિતિમા મનુષ્ય દઢ નિશ્ચયથી કાઈ પણ કામ કરી શકે નહિ શ્રદ્ધા પૂર્વકના જ્ઞાન વિના ચારિત્ર સભવી શકેજ નહિ

આ મિથ્યાત્વ ઉત્પન્ન થવાના બે મુખ્ય કારણો છે એક અજ્ઞાન અને બીજુ દુરાગ્રહ

મનુષ્યને રૂપાનુ જ્ઞાન ન હોયતો ચળકતી છીપને રૂપા તરીકે માનીલે જેને સાચા હીરાનુ જ્ઞાન નહોય તે પુખ-રાજને હીરો ગણીલે તેમ સદ્વસ્તુનુ જ્ઞાન જીવને ન હોય તો અસદ્વસ્તુને સદ્વસ્તુ તરીકે માનીલે આનુ નામ મિ-થ્યાત્વ–અથવા અસત્યજ્ઞાન આ મિથ્યાત્વ સદ્જ્ઞાનથી નાશ પામે સત્ય વસ્તુ જાણતા મનુષ્ય અસત્યનો ત્યાગ કરે મહાવીર પ્રભુ પાસે જે દ્વિજો–બ્રાહ્મણો દીક્ષા લઇ ગણધર થયા, તે સર્વેને જ્ઞાન નહોતુ એમ નહિ જ્ઞાન તો હતુ, પણ તેમા કેટલાક દોષ હતા, પણ તેઓ જ્ઞાનના સત્ય તત્ત્વ જાણવાના આતુર હતા તેથી સત્ય જ્ઞાન મળતા તેઓએ પોતાનો અજ્ઞાનમત છોડી દીધો, માટે મિથ્યાત્વ–અથવા અસદ્જ્ઞાન દૂર કરવાનો સારો ઉપાય સદ્જ્ઞાન છે લોકોને સદ્જ્ઞાન આપવામા આવે તો ઘણા જીવો પોતાની ભૂલો સુધારવા તૈયાર હોય છે

ઇગ્લાંડમા એક એવો વિચારક પક્ષ છે કે જે પોતાને Agnostic કહેવરાવે છે તેનો અર્થ 'અજ્ઞાનવાદી' એવો થાય છે તેઓ કહે છે કે " અમને અમુક બાબતોના પુરાવા

આપો, એટલે અમે તે વાત માનવાને તૈયાર છીએ આવા મનુષ્યો જ્ઞાનના જીજ્ઞાસુ કહેવાય, અને તેમને સદ્‌જ્ઞાન આપવામા આવે, તો પોતાની ભૂલ ક્યા છે, તે સમજી તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે

પણ કેટલાક એવા મનુષ્યો હોય છે કે જેઓ ખોટા કદાગ્રહી હોય છે તેમને સમજાવવાનું કામ ઘણું કઠણ છે તેઓ પ્રથમ પકડેલી વાતને કદાપિ મૂકતા નથી तातस्य कूपाऽय इति ब्रुवाणा क्षारजल कापुरुषा पिबन्ति-આ બાપનો કુવો છે, એમ કહી કાયર પુરૂષો બીજે મિષ્ટ જળ મળતુ હોય છતા ખારૂ જળ પીએ છે તેમનામા વિવેક શક્તિ હોતી નથી એ તો સમય જતા દુખ પામીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે કદાગ્રહીને સુધારવાનો બીજો માર્ગ નથી

તત્ત્વવિદ્યા ઉપર શ્રદ્ધા એનું નામજ સમ્યગદર્શન, એમ જૈનશાસ્ત્રકારો કહે છે જ્ઞાન અને ચારિત્રની વચ્ચે આ શ્રદ્ધાના અકોડાની ખામી જ્યા ત્યા દૃષ્ટિગોચર થાય છે મનુષ્ય જાણે પણ તે પ્રમાણે વર્તી શકે નહિ કારણ કે તેના દિલમા તે જ્ઞાન વિષે પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોતી નથી જ્યા શ્રદ્ધા આવી, એટલે તે પ્રમાણે અવશ્ય કાર્ય થવાનું કદાચ મનુષ્ય પોતાના જ્ઞાન પ્રમાણે આચરણ ન કરી શકે, પણ જો તેને તે જ્ઞાનપર શ્રદ્ધા હોય તો વ્હેલો મોડો તે પ્રમાણે વર્તવાનો આ જ્ઞાન તે Right belief-સાચી શ્રદ્ધાનું છે તેટલા વાસ્તે કહેવામા આવ્યું [illegible] કે चारित्रभ्रष्टा सिध्यन्ति ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલા જીવો પણ સિદ્ધિ પામે, અર્થાત્ અત્યારે પો

તાની માન્યના પ્રમાણે જીવો આચરણ ન રાખી શકતા હોય, છતા જો તેમની માન્યતા સત્ય હોય તો ધીમે ધીમે તેમની માન્યતા કાર્યમા ઉતરશે, અને તેઓ ઇષ્ટસિદ્ધિ કરી શકશે અને જો મનુષ્ય સત્યશ્રદ્ધાથી ડગ્યો તો તે સર્વથા ડગ્યો સમજવો આ બાબતપર જૈનશાસ્ત્રકારો ઘણો ભાર મૂકે છે, અને તે વાજબી પણ છે સચ્ચારિત્રનું મૂળ સત્શ્રદ્ધા અને સદ્જ્ઞાન છે માટે જ કહેવામા આવ્યું કે નત્ત્વોને યથાર્થ સમજી તે પર શ્રદ્ધા રાખો અને જ્યા સદ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, એટલે મિથ્યાત્વ ચાલ્યું જશે હૃદયમા અપૂર્વ બળ આવશે કારણ કે અજ્ઞાન જતા જીવને આત્માના અસ્તિત્વપર, આત્માના અમરત્વપર, કર્મના નિયમ પર, પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતપર, સાધુઓ, ઉપાધ્યાયો, આચાર્યો, અર્હંતો, સિદ્ધોપર તથા પોતાનામા રહેલા અપૂર્વ બળપર વિશ્વાસ આવશે-શ્રદ્ધા પ્રકટશે, પછી સર્વ મુશ્કેલીઓ દૂર થશે આત્માના બલુનમા શ્રદ્ધાનો પવન ભરાશે, પછી નજીવી દોરીઓ તૂટતા વાર લાગશે નહિ, અને બલુન પોતાનો ઉંચે ઉડવાનો માર્ગ લેશે, માટેજ કહેવામા આવે છે કે સમ્યગ્ દર્શન થતા-તત્ત્વોપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા થતા જીવનો ઘણો માર્ગ કપાઇ જાય છે, અને તેને પાછા પડવાનું ભાગ્યે જ થાય છે તે જીવ હવે નિર્વાણ સુધી વહેતા ઝરામા પગ મૂકે છે ત્યાથી આગળ વધ્યા કરે છે શ્રદ્ધા પર્વતને પણ હલાવે છે શ્રદ્ધા એ પરમબળ છે શ્રદ્ધા એટલે દૃઢ નિશ્ચય મનુષ્યને જ્યા સત્ તત્ત્વો પર શ્રદ્ધા થઈ, એટલે તેનું જીવન ઉન્નત થયા વિના રહેતુ નથી હરિભદ્રસૂરિએ ધર્મબિન્દુમા કહ્યું છે કે –

राजदण्डभयात्पापं नाचरत्यधमो जनः ।
परलोकभयादूमध्यमः स्वभावादेवोत्तमः ॥

અધમ પુરૂષ રાજદંડના ભયથી પાપ કર્મ કરતો નથી- મધ્યમ પ્રકારનો મનુષ્ય પરલોકના ભયથી ખોટું કામ કરતો નથી અને ઉત્તમ પુરૂષ તો સ્વભાવથી જ તેવા કામથી અલગ રહે છે જે ઉત્તમ પુરૂષ છે, તે તો જ્ઞાનદૃષ્ટિથી પોતાના- આત્માના સ્વભાવને સમજે છે, અને પાપકર્મ કરતો નથી, પણ મધ્યમ પ્રકારનો મનુષ્ય પણ જો તેને ધર્મના તત્ત્વો પર શ્રદ્ધા હોય તો પાપ કર્મ કરે નહિ, પરભવમા અશુભ કાર્યોના અશુભ ફળો ભોગવવા પડશે, એવી તેને પૂર્ણ પ્રતીતિ હોય છે, માટે તે ખોટા કામ કરતા ડરે છે શાસ્ત્રોમા કહેલા પાપસ્થાનકોના ખોટા પરિણામોની જો તેને પ્રતીતિ હોય તો તેનાથી ખોટા કામો થાય જ કેવી રીતે? કેપ્ટન પર શ્રદ્ધા રાખી આપણે વહાણમાં બેસી સમુદ્રને ઓળગી જઈએ છીએ તેમ જ્ઞાની-સર્વજ્ઞ મહાત્માઓ-તીર્થંકરોના વચનો પર શ્રદ્ધા રાખી તેમના વચન પ્રમાણે આપણું જીવન ગાળી આપણે આત્મશ્રેય સાધી શકીએ તેઓ નિષ્કારણ જગદ્બંધુ હતા તેમને અસત્ય બોલવાનો હેતુ નહતો તેઓનું ઉચ્ચ અને પરોપકારી જીવન જ આ બાબતની સાક્ષી પુરે છે અને જો આપણે તેમના કહ્યા પ્રમાણે વર્તવા માડીએ તો અહીં ને અહીં આપણને તેમના વચનની સત્યતા જણાઇ આવે છે, તો પછી જે બાબતોમા આપણી મતિ કામ ન કરતી હોય, તેવી બાબતોમા તેમના વચનપર શ્રદ્ધા રાખી વર્તીએ તો લાભ થવાનો મોટો સભવ છે જે કામ આપણી

નૈતિક ભાવના કે અંતઃકરણ વિરુદ્ધ હોય તેવું કાર્ય ગમે તેવો મહાપુરૂષ કહે તો પણ આપણે કરવાનું નથી પણ જ્યાં ધર્મોના સત્યોપર શ્રદ્ધા રાખવાથી બળ, ઉત્સાહ, ઉચ્ચતા અને સમભાવ પ્રકટ થતા હોય ત્યાં તેવી શ્રદ્ધા રાખવી એ વાજબી છે

શ્રદ્ધાથી માનેલી સત્ય વાતો ધીમે ધીમે આપણા અનુભવ જ્ઞાનમાં આવશે અને પછી શ્રદ્ધા તે સાચી શ્રદ્ધા થશે પછી મિથ્યાત્વનું શલ્ય (તીર) હૃદયમાંથી હમેશને વાસ્તે ચાલ્યું જશે, અને આપણે પણ જોશપૂર્વક-શક્તિ પૂર્વક આપણા ખરા ઉદ્ગારો કાઢીશું આપણને સમ્યગદર્શન થશે, અને આપણું જીવન તદ્દન બદલાઇ જશે, આ મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન ગયું, અને સત્યતત્ત્વોપર શ્રદ્ધા થઇ, એટલે બીજા પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરવાનું કામ ઘણું સુગમ થશે. અને આપણા પૂર્વના કર્મ ઘણા નિબીડ (તીવ્ર) નહીં હોય તો અલ્પ સમયમાં આપણે આત્મકલ્યાણ કરી શકીશું

(સમાપ્ત)

આ લેખકે રચેલા પુસ્તકોની યાદી

(૧) ધર્મ બિન્દુ (શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત) નુ ભાષાન્તર આમાં મૂળ સૂત્રોનુ ભાષાંતર આપવા ઉપરાંત વિશાળ દૃષ્ટિથી અને સ્વતંત્ર શૈલિથી વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે તેમા માર્ગાનુસારિપણાના પાંત્રીસ ગુણ શ્રાવકના બાર વ્રત તથા સાધુ જીવન તેના અતિચાર, દીક્ષા લેનારમા જોઈતા ૧૬ ગુણો દીક્ષા આપનારમા જોઈતા ૧૫ ગુણો, દીક્ષાવિધિ સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ ધર્મ ધર્મનુ ફળ તીર્થંકર પદ પ્રાપ્તિના ઉપાયો વગેરે અને સાધનો ચર્ચવામા આવી છે તેમા મહાવીરનુ જીવન ચરિત્ર પણ આપવામા આવ્યુ છે

જૈન ધર્મનુ વ્યવહારિક જ્ઞાન મેળવવાને આ પુસ્તક અમુલ્ય છે ૬૫૦ પૃષ્ઠ કીમત રૂ ૨-૦-૦

(૨) નવજીવન વિચારનો પ્રભાવ સમાજી ન ભાગ મનુષ્યને સુખ શાંતિ આનંદ આરોગ્ય અને નવુ જીવન આપનાર, તેમજ આંતર જીવનના અનેક ચટપટા પ્રશ્નોનો સ્પષ્ટ રીતે ખુલાસો આપનાર અપૂર્વ ચાવીઓ આ ગ્રંથના અઢાર પ્રકરણોના નામ વાચવાથી આ ગ્રંથની ઉપયોગિતા સમજવામા આવશે ૧ સુખનો રાજમાર્ગ ૨ શુભમાર્ગમા પ્રયાણ ૩ ટેવનુ પ્રાબલ્ય ૪ ભય અને ચિંતા ૫ મનુષ્યનુ સામર્થ્ય ૬ આત્મદર્શનનો નાનકડો માર્ગ ૭ ધૈર્ય ૮ સહિષ્ણુતા ૯ કર્મયોગનો વિજય ૧૦ મન આનંદ રૂપ માનો ૧૧ દુઃખનુ રહસ્ય ૧૨ મન અને શરીરની અન્યોન્ય અસર ૧૩ શારીરિક સ્વાસ્થ્યમા મનનો હિસ્સો ૧૪ આદર્શ માનસિક વિશ્રામ ૧૫ શુદ્ધવિચાર અને તેની આવશ્યકતા ૧૬ અંતર અને બાહ્ય જીવન ૧૭ શાંતિ અને ૧૮ પરના આશયની તુલના ક્રાઉન સોળ પેજી ૧૬૦ પૃષ્ઠ કીમત ૧૨ આના

થિયોસોફીના મૂળતત્વો સાદી અને સમજાય તેવી ભાષામા થિયોસોફીના શિક્ષણો જનસમાજ આગળ રજુ કરવાનો આ પ્રયત્ન છે તેમા નીચેના બાર વિષયોનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે થિયોસોફી પુનર્જન્મ કર્મનો નિયમ ઇશ્વરાત્માનો વિકાસક્રમ, સૃષ્ટી અને

તેના દેહો, પ્રાણમય કોશ, વાસના શરીર, માનસિક શરીર ઉચ્ચ શરીરો, મરણ પછીની સ્થિતિ, સ્વર્ગલોક, બ્રાત્રભાવ-વગેરે કીમત ૫ આના

આ શ્રી પુરુષ યાને ગુરુ મેળવાનો માર્ગ જેમને આપણે જીવન મુક્તો કહીએ છીએ તેના મહાત્માઓ આ સમયે પણ વિશ્વમા વસે છે, અને યોગ્ય અધિકારીઓને પોતાના શિષ્યો તરીકે સ્વીકારે છે ઉઠો જાગ્રત થાઓ, મહાન ગુરુઓને શોધી કાઢો અને જ્ઞાન મેળવો એ ઉપનિષદનું વાક્ય આજે પણ ખરુ છે તેના ગુરુઓનુ સ્વરૂપ અને તેમની સાથે સબધમાં આવવા ઇચ્છનાર ક્યા ગુણો ખીલવવા જોઇએ, તે વગેરે આ પુસ્તકમા બતાવવામા આવ્યુ છે પૃષ્ટ ૧૨૦ કીમત ૭ આના

થીઓસોફીકી લેખમાળા ભાગ ૧ લો મનન કરવા યોગ્ય થિઓસોફીને લગતા ૧૫ લેખનો આ સગ્રહ છે, અને તેના લેખકો મિ બેસન્ટ, મીસીસ લેડબીટર, મી અર્નેસ્ટવુડ, સર ઓલિવર લોજ મી મી જીનરાજદાસ, મી એરન્ડલ વગેરે છે તેમાના મુખ્ય લેખોના નામ નીચે પ્રમાણે છે ઉચ્ચ ભાવનાઓ નીતિનો પાયો, સરપુ પાજી રડનારને સબોધન, ચારિત્ર રચના આત્મજ્ઞાનનુ ધ્યાન વિશ્વ દૃષ્ટિની ખીલવણી, ગતજન્મોની યાદ વગેરે પૃષ્ઠ ૩૦૦ કીમત માત્ર રૂ ૧ પાકુ પુઠ્ઠું કીમત રૂ દોઢ

સયમ સામાજ્ય મનુષ્ય વચન ઉપર, ઇન્દ્રિયો ઉપર મન ઉપર અને પોતાની બહારની ગીતભાતો ઉપર કાબુ મેળવી પોતાના આત્માની શક્તિઓ કેવી રીતે ખીલવી શકે છે, તે આ પુસ્તકમા બતાવવામા આવ્યુ છે મહત્તા મેળવવાનો માર્ગ આત્મસયમજ છે પૃષ્ઠ ૧૨૮ કીમત ૭ આના

ભગવદ્ગીતા અધ્યયન ડા એની બેસન્ટે ભગવદગીતાના ઉપર આપેલા ચાર વ્યાખ્યાનોનો અનુવાદ છે તેમા ઇશ્વરી યોજના, તેમનુ સ્વરૂપ તથા તેની પૂર્ણ વ્યાખ્યા આપી કર્મયોગ, જ્ઞાનયોગ,

અને ભક્તિયોગનુ વર્ણન નવા ઢંગથી થઇને આવી રીતે કરવામાં આવ્યુ છે ભગવદ્‍ગીતાના અભ્યાસીઓને એક અપૂર્વ માર્ગદર્શક થશે એટલુજ નહિ પણ ગીતાના સિદ્ધાંતો જીવન વ્યવહારમાં કેમ ઉતારવા તે આ ગ્રંથના વાચનથી સારી રીતે સમજાશે કીમત બાર આના

પ્રેમમય જીવન ગ્રંથ શ્રી રાલ્ફ વાલ્ડો ટ્રાઇન નામના અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ તત્વચિંતકે લખેલા ગ્રંથનો અનુવાદ અમારા છે પરમાત્મા સાથ આપણે એક છે અને પરમાત્મજીવનથી આપણુ જીવન ભિન્ન નથી એનો ખ્યાલ આવવાથી મનુષ્ય કેવી રીતે શક્તિ શાંતિ વૈભવ જ્ઞાન પ્રેમ તથા આનંદ પ્રતિમામા વધે છે તેનો આબેહુબ ચિતાર આપવામા આવ્યો છે અનુભવથી લખાએલુ આ પુસ્તક સત્ય સિદ્ધાંતોને અનુસરવા મુમુક્ષુને ખરૂ ઉપયોગી નીવડશે પૃ ૧૯૨ કીમત બાર આના

શ્રી સીમન્ધર સ્વામીને પ્રાર્થનાપત્ર જૈનસમાજમા એવી માન્યતા છે કે અત્યારે પણ મહાવિદેહક્ષેત્રમા તીર્થંકરો વિચરી રહ્યા છે તેવા એક તીર્થંકર શ્રીસીમન્ધરસ્વામીને હાલની જૈન ધર્મની એને જૈન સમાજની સ્થિતિનુ વર્ણન આપતા ૧૧ પુષ્પા પત્રો લખી તેમને આ ભરતક્ષેત્રમા આવવા પૂર્ણ ભક્તિ સાથે વિનતિ કરવામા આવી છે ભાષા ભક્તિપૂર્ણ અને હૃદયદ્રાવક છે અને લેખકે પોતાના દોષો ક્યા છે તે બતાવી તેમાથી ઉગરવા ઝંખના કરે છે પૃ ૮ ૧૧૨ કીમત માત્ર ૪ આના

શ્રી બુદ્ધ ચરિત—વિશ્વવત્સલ દયામૂર્તિ શ્રી બુદ્ધ મહાત્માનુ જીવન ચરિત્ર તેમના સિદ્ધાંતો તથા શિક્ષણો સાથે આ ગ્રન્થમા આ પવામા આવ્યુ છે દુનિયાની વસ્તીનો ચોથો ભાગ પ્રાતઃકાળમા ઉઠીને જે મહાત્માના નામનુ સ્મરણ કરે છે તેમનુ 'દયા' અને 'આત્મ સયમ' નો ઉમદા પાઠ શિખવનાર જીવનચરિત્ર અતિ રસિક અને બોધપ્રદ શૈલિએ રચવામાં આવ્યુ છે પૂર્વના તેમજ પશ્ચિમના અનેક

વિદ્વાનોના નન્થાને આધારે મનુજ દાખડ પૂર્વક લખવામા આવ્યુ છે સરકારી તથા ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાએ લાયબ્રેરી તથા ઇનામ માટે મજુર કર્યું છે ૫૦૦૦ નકલો ખપી ગઇ છે પાચમી આવૃતિની કીમત ૦-૧૦-૦

ગુરૂ દર્શન—તત્વવિદ્યાને આધારે આર્યધર્મમા માન્ય ગણાતા ઉત્તમ નીતિના સિદ્ધાંતોને પ્રતિપાદન કરનાર આ પુસ્તક ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાએ લાયબ્રેરી તથા ઇનામ માટે મજુર કર્યુ છે તથા સરકારી કેળવણી ખાતાએ પણ નાયબરી સ્કુલોમા લાયબ્રેરી માટે મજુર કર્યું છે તેનુ હિંદી ભાષામા ભાષાંતર થયુ છે, અને ટુંક મુદતમા તેની બે આવૃતિઓ થઇ છે તેમા દાન, શીલ, વૈરાગ્ય, ક્ષમા, વીર્ય, ધ્યાન અને જ્ઞાન એ સાત સદ્‌ગુણો ઉપર ઉત્તમ રીતે વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે કીમત -૧-૦

શ્રદ્ધા એજ જીવન	૦-૪-૦	થિઓસોફી અને ગીતાવાણી	૦-૨-૦
પ્રભુને નામે	-૩-૦	નિત્ય ધ્યાનના સૂત્રો	૦-૬-૦
જગદ્‌ગુરૂનુ આ આગમન અને તૈયારી	૦-૪-૦	તારક મંત્ર	૦-૩-૦
જગદ્‌ગુરૂનુ આગમન	૦-૧-૦	શિક્ષા વિના શિક્ષક	૦-૨-૦
પુર્વના તાગનુ મકાન	-૧-૦	કેળવણીની અસર અથવા પ્રેમ દ્વારા શિક્ષણ	૦-૪-૦
શાંતિનુ સ્થાન	૦-૧-૦	બાળ રક્ષણ તથા બાળ શિક્ષણ	૦-૨-૦
થિઓસોફી સબંધી બે બોલ	૦-૧-૦	માત પિતાનુ કર્તવ્ય	૦-૨-૦
મનુષ્યનુ ભવિષ્ય પોતાના હાથમા	૦-૧-૦	(વિશ્વનુ પરમતત્વ) પ્રેમ	૦-૨-૦
યોગ માર્ગનો ભોમીઓ	૦-૧-૦	મુક્તિનુ રહસ્ય	૦-૩-૦
ચારિત્ર રચના	૦-૧-૦	ઉચ્ચ જીવનના નિયમો	૦-૮-૦

મળવાનુ ઠેકાણુ-કર્તા પાસેથી-રતનપોળ-અમદાવાદ